INSTITUTIONES

THEOLOGICÆ

AUCTORE

FR.

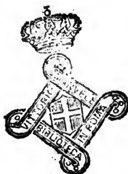
LEOP. BR. LIEBERMANN

SS. THEOLOG. DOCT. ET PROF.

DIOECESIS ARGENTINENSIS

VICARIO GENERALI.

EDITIO TERTIA EMENDATA

TOMUS I.

BRIXIÆ

IN ORPHANOTROPHIO S. BARNABÆ.

MDCCCXXX.

APPROBATIONES

Legimus librum, cui titulus: Institutiones Theologicæ, auctore *Fr. Leop. Brun. Liebermann etc.*, Tom. I. complectens Prolegomena et Demonstrationem Christianam. — *Cum hoc opus nihil a mente sanctæ Ecclesiæ Catholicæ alienum contineat; sed econtra ubique sanctissimum Religionis zelum spiret, et cum rerum gravissimarum copiâ, accuratam materiarum distributionem, et perspicuam dictionis elegantiam conjungat; illud non approbamus tantum, sed et commendamus quam maximè; simulque iis, qui in hâc Diœcesi ad examen approbandorum vocandi sunt, notum facimus, hunc librum in examine tanquam normam et fontem quæstionum in parte dogmaticâ a nobis esse selectum.*

Datum Moguntiæ die 9.ª *Julii* 1819.

J. J. HUMANN
Diœcesis Mog. sede vacante
Vicarius Generalis

Brixiæ die 10 *Junii* 1830.
ADMITTITUR
GAB. M.ª NAVA *Episcopus.*

PRÆFATIO

Quod theologicas has institutiones, quas publicis prælectionibus hucusque adhibui, post multas correctiones tandem in publicum edere constituerim, id imprimis postulare mihi videbatur Alumnorum magna utilitas: nam in tantâ rerum gravissimarum copiâ, quæ status ecclesiastici candidatis exponendæ sunt, omni modo tempori parcendum est, ne dictando consumatur, quod docendo, aut exercitando melius et utilius peragitur. Accedit, quod inter libros Theologicos nullum repererim, qui mihi videretur Alumnorum institutioni satis accommodatus; alii enim diffusiores sunt, quam oportet; alii nimiâ brevitate laborant. Sunt, qui rerum ordinem sequuntur, quem tempora ista non ferunt amplius; alii econtra, cum nimio novè dicendi studio tenentur, aut certè nimium a temporis sui judicio pendent: juniorum candidatorum profectui non satis consulunt.

Itaque existimavi me quoque uti posse meo qualicunque judicio, et eam mihi sumere liberta-

tem, ut ex veteri et novâ methodo ea seligerem, quæ se mihi magis probabant. Quamvis diffiteri non possim, sæpe timorem me incessisse non exiguum, ne, dum ita rem agerem, plurimorum mihi conflarem invidiam; atque, cum ex utrâque parte, quæ nimia mihi videbantur, sollicitius evitarem, id tandem consequerer, ut nemini placerem. Verum mox puduit me tam ridiculi et puerilis timoris; cognovi enim, levioris ingenii indicium esse, a sæculi sui opinionibus ita pendere, ut nihil aut admittendum, aut respuendum putemus, nisi quod ætas nostra aut probat, aut fastidit; econtra signum esse maturæ mentis, nec præsentia arripere, quia nova; neque præterita respuere, quia antiqua.

Aliunde satis constat, veritatem in medio sitam esse, magnamque hominum partem ab eâ aberrare vel ad dexteram, vel ad sinistram excurrendo. Neque alia hic est Theologiæ, quam aliarum scientiarum conditio: nam quamvis interire non possit veritatum revelatarum depositum, Ecclesiæ curæ commissum; Theologia tamen in quantum disciplinæ alicujus, aut scientiæ rationem habet, eam formæ mutabilitatem induit, quam res omnes humanæ experiuntur. Diu a Scholasticis versata, et deformata vix aliquid retinuerat pristinæ dignitatis; cum viri melioris eruditionis et ingenii tot ineptiarum, quibus hæc disciplina scatebat pertæsi, animum applicuerint ad Scripturæ et Traditionis studium, quod omnis sanæ theologiæ fundamentum est. Ita abstersæ sunt paulatim maculæ illæ, quæ scientiam omnium sanctissimam fœdaverant; cum

Theologiæ studiosi rejectâ inutilium subtilitatum farragine in iis quæ vera, quæ utilia, quæ Deo et Religione digna, operam collocarent.

Optima hæc et nunquam satis laudanda; dummodo cautè semper et sobriè res peracta fuisset. Verum in oppositum errorem prolapsi sunt plurimi, nostrâ imprimis ætate. Inter hos non paucos videre est levioris animi homines, qui laboris et severioris disciplinæ impatientes satius ducunt aspernari quæ ignorant, quam discere. Hi omnes, ut magis quam veteres sapere videantur, vano supercilio, quidquid ad pristinam formam pertinebat, conspuere, conterere nullo discrimine, atque omnem umbram effugere illius, quam Theologi olim usurpaverant, methodi. Diceres illos sanctè jurasse, ne unquam syllogismum admitterent, et nihil illis videri risu aut commiseratione dignius, quam pressè et exactè ratiocinari.

Qui hæc pacato animo considerat, et nullo anticipato consilio in unam aut aliam partem abripitur, æque ab antiquitatis, quam a novitatis præjudicio alienus facile sentiet, ex utraque parte peccatum esse. Pessima tollendi abusus ratio, est rei destructio. Viri cordati est, etiam sæculi sui errores videre, neque communi mori servire repugnante interiore sensu; imo et retroagere gradum, ubi certo sibi persuaserit, in novum duxisse vitium veteris culpæ fugam.

Itaque, si in nostro hoc opere aliqua ex veteri formâ retinenda putavimus, id certe non ex cæco antiquitatis amore factum est; neque ut obsoletâ

jam aliquo modo novâ methodo (cito enim desuescit sæculum nostrum mores suos) ex ipsâ antiquitate novi videamur: sed gravissimis ad illud rationibus adducti sumus. Sæpe, cum libros Theologicos perlegeremus, in eum nos statum fingendo posuimus, in quo necesse est versari Theologiæ Tyrones, qui ad hanc disciplinam accedunt novi et vacui; nec persuadere nobis potuimus, ejusmodi discipulos statum quæstionis satis cognoscere posse, vel ea quæ rem præcedunt, aut illustrant, ab ipsâ re distinguere, vel ex iis, quæ argumenti loco afferuntur conclusiones deducere, vel eorum, quæ contra dicuntur, vanitatem detegere; nisi omnia, quantum fieri potest, plana ipsis fiant et perspicua; nisi quæstionem unam ab aliâ, expositionem a probatione, probationem a confutatione ipsis propemodum oculis distinguere valeant; nisi demum strictâ argumentandi methodo eorum ingenia acuantur, et ad rectè ratiocinandum informentur.

Hâc methodo et nos aliquando instituti fuimus, et ii omnes, qui scholasticam, uti vocant, docendi rationem nunc deseruerunt; inter quos optimè scimus viros reperiri ingenio et eruditione clarissimos, et a levi semi-doctorum turbâ longissimè distantes: verum hi ipsi doctissimi viri ad eam forsan rerum divinarum cognitionem non pervenissent, nec ad solidam illam et accuratam disserendi rationem; nisi magistram habuissent et quasi altricem ingenii sui veterem disciplinam; non enim tam solide, clare, et conclusè de rebus Theologicis loquuntur novæ intitutionis alumni.

Liceat nobis quæ diximus testimonio confirmare illustriss. Meldensium Episcopi *Bossuetii;* quo non exiguum credimus sententiæ nostræ pondus accedere. . . . » La méthode, ait (*a*), qui consiste dans cette manière contentieuse et dialectique de traiter les questions, a son utilité, pourvû qu' on la donne, non comme le but de la science, mais comme un moyen pour y avancer ceux qui commencent; ce qui est aussi le dessein de S. Thomas dès le commencement de sa Somme, et ce qui doit être celui de ceux, qui suivent cette méthode. On voit aussi par expérience, que ceux, qui n' ont pas commencé par là, et qui ont mis tout leur fort dans la critique, sont sujet à s' égarer beaucoup, lorsqu'ils se jettent sur les matières théologiques ».

Satis nunc manifestum est, quodnam nostrum fuerit in conscribendis his institutionibus propositum; quæ nos rationes permoverint ut hanc viam præ cæteris eligeremus. Non scripsimus hæc sapientibus, et in rebus theologicis exercitatis. Sola omnium laborum meta fuit, prodesse junioribus; non ventum seminare, et inanem mentem vanis scientiarum nominibus implere, sed quasi manu ducere imperitos ad rerum divinarum cognitionem. Hinc ratiocinia adhibemus stricta et aperta, ornatum orationis discentium utilitati postponentes. Non enim satis intelligimus, cur tegere oporteat sub verborum involucro, quæ nunquam satis aperta esse possunt: aut quænam hæc tam exquisita sit

(*a*) Défense de la tradit. et des SS. Pères, liv. III. chap. XX. Tom. V. édit. de Lebel 1815.

sapientia, ab adversariorum argumentis diluendis non abstinere quidem; sed summopere cavere, ne in fronte id appareat, esse hæc objecta adversariorum: in responsione anxiè reformidare ne dicas te *antecedens* negare, cum illud reverâ negas; aut *consequentiam*, cum tamen conclusionem ineptè deductam fuisse ostendis: distinguere etiam, cum id res postulat, (quoties enim captiosa dissolvere necesse non est, et eorum quæ ambigua sunt, sensum determinare?) dummodo *distinctionis* vocabulum nuspiam reperiatur, et membra distinctionis non enuntientur, et responsione magis involvatur difficultas?

Sed tempus est, ut filum abrumpamus; recurret enim de his plura dicendi occasio (*a*). Cæterum nemo nobis succenseat; nam ex intimis animis, quæ veriora, et utiliora visa sunt, ingenuè et nullo aliorum odio ediximus; non enim tam superbe sapimus, ut ex doctissimorum virorum, qui ante nos de rebus theologicis tractarunt, meritis quidquam detrahere vellemus, aut si vellemus, id nos efficere posse crederemus. Neminem habent veriorem laborum suorum, et excellentissimi ingenii, et summæ eruditionis admiratorem. Eorum libros avidè perlegimus, atque, quod libentissime profitemur, fructus ex illis collegimus uberrimos; imo et junioribus Clericis eorum opera sæpius commendavimus; cum persuasum nobis sit non exiguum discentibus emolumentum exinde enasci, si ad eam

(*a*) Prolegom. c. III. §. 2. — §. 3. nota 3.a et 4.a et 5.a

quâ in Scholis utuntur institutionem, alios etiam probatissimorum auctorum libros adhibeant; ut ex ipsâ rerum tractatione diversâ obscura elucidentur, aut unius ubertate alterius suppleatur inopia. Porro in tantâ ingeniorum varietate, non inutile est, neque injucundum, diversas nobis offerri doctorum virorum elucubrationes, ac quasi condimenta ciborum diversa, ut quisque, quæ sibi magis placent, sumere possit. Unde quæ a nobis hucusque dicta sunt, ad nostram tantum defensionem dicta credantur. Non aliena carpere, sed nostra tueri mens fuit. Id enim debere nos credimus clarissimis viris, quos libenter doctores nostros et magistros nominamus, ut cum in quibusdam eorum vestigia reliquimus, huic veluti culpæ nostræ quæramus excusationem.

Plura procul dubio in hoc opere aut minus benè dicta, aut manca, aut alio quocunque vitio laborantia invenient, qui in hac doctrinâ exercitati sunt. Fatemur etiam, hanc cogitationem sæpenos terruisse, et suscepto jam opere vix non obrutum fuisse animum infinitâ fere materiarum copiâ, et rerum tractandarum dignitate tantâ, ut eam nemo cogitando, nedum eloquendo assequì possit. Sed illud quoque non ignoramus, doctissimos quosque scientiarum tractatores eo magis pronos esse ad indulgentiam, quo magis compertum illis sit, difficillimam esse de rebus divinis disputationem, nihilque esse facilius, quam hallucinari in tam immenso opere.

Nihil autem fortius incitare animum potuit, ac

nutantem confirmare, quam ea, quæ nos nunquam in hoc labore deseruit, cogitatio; Deum ope suâ non deesse iis, qui recto corde ambulant, nec in suâ sapientiâ confidunt; sed in eo spem collocant, qui potens est omnem gratiam abundare facere in nobis. Dei enim causam agimus, neque alium nobis laborum nostrorum finem præfigimus, quam ut glorificetur Pater in Filio; et credant omnes quia Jesus est Ch. filius Dei, et credentes vitam habeant in nomine ejus.

Ut in opere tam latè fuso, tantâ rerum diversitate distincto certo pede incedamus, et quantum fieri potest omnia quæ ad revelatæ Religionis doctrinam pertinent, distinctè, enucleatè, ac systematicè proferamus, hanc sequemur rerum tractandarum rationem:

I.° Agemus de Revelationis, quam Christianam dicimus, veritate, et divinitate.

II.° Veram et genuinam Christi Revelationem, ab illis, quæ falsò hoc nomine gloriantur, secernemus, simulque fontibus, ex quibus vere Revelationis dogmata eruenda sunt, suam auctoritatem asseremus. Ex duabus hisce partibus coalescit Theologia quæ *generalis* dicitur.

III.° Sequetur ea Theologiæ pars, quæ nomen habet Theologiæ *specialis*, et cui id incumbit, ut omnem quæ ad fidem pertinet, cœlestem doctrinam juxta omnes suas partes evolvat, certisque argumentis firmet, disjectis iis, quæ obstare, aut contra pugnare videntur.

Itaque tota hæc theologica disciplina in tres

partes dividitur, quarum prima Demonstrationem Christianam, 2.ª Demonstrationem Catholicam, 3.ª totius doctrinæ Catholicæ expositionem complectitur. Prima quasi radices continet, ex quibus tota Christiana Religio educta et propagata est. Secunda truncum quodammodo vivæ arboris ostendit, qui unicus est, solus radicibus inhæret, unde nutritur, et succum trahit in ramos propellendum. Tertia demum omnem ex his prolatam ramorum copiam exhibet, qui alii ex aliis exorti mirabili suo connexu in vastissimam, et excelsissimam arborem diffunduntur.

INSTITUTIONES

THEOLOGICÆ

PROLEGOMENA

IN

UNIVERSAM THEOLOGIAM

PROLEGOMENA

IN

UNIVERSAM THEOLOGIAM

Theologiæ studium aggredientibus imprimis necessarium est scire, quænam sit illa, cui tradere se intendunt, disciplina, quibus innixa radicibus stare possit et adolescere; quo solo crescat libentius; quo succo nutriatur melius; in quos se extendat ramos, quâ juvanda sit culturâ, quid secandum sit, tanquam exuberans, quid servandum, tanquam aptum ferendis fructibus. Varia quidem hæc sunt, verum nec inutilia, nec injucunda. Unde priusquam subjectam theologiæ materiam expendamus, de his pauca dicenda sunt breviter quidem, sed quam poterimus distinctè et accuratè.

Omnia igitur in quatuor capita dividimus. 1. de theologià aget, ejusque multiplici divisione. 2. ostendet, quibus subsidiis theologiæ studium juvetur et excolatur. 3. quis sit modus, quæ melior ratio tradendæ ac condiscendæ theologiæ. 4. brevem studii theologici historiam exhibebit.

CAPUT I.

De theologiâ ejusque multiplici divisione.

§. I.

Quid sit Theologia.

Theologia, si nomen spectes, est sermo, seu scientia et doctrina de Deo; componitur enim ex duplici vocabulo graeco Θεος et Λογος. Logos autem non sermonem tantum significat, sed et rationem et scientiam, vel etiam doctrinam seu usum et tractationem dicendi.

Non videtur theologiæ vocabulum ante sæculum secundum in usu fuisse apud christianos. Illud primum adhibuerunt patres græci, quamvis strictiori significatu; theologiam quippe dixerunt illam sacræ doctrinæ partem, quæ de Deo, divinisque personis disserit; eam vero, quæ de incarnatione agit, et hominis per Christum reparationem, totumque salutis ordinem complectitur, œconomiam vocarunt. Verum usus invaluit imprimis apud latinos, ut sub theologiæ nomine intelligerentur omnia, quæ tum Deum spectant, ejusque perfectiones, tum quæ ejus cultum concernunt, veritatesque omnes ab eo revelatas. Sic Theologia in genere dici potest complexus veritatum religionis ex certis principiis deductarum; *subjectivè* autem sumpta, est cognitio religionis erudita.

Religio, ut ait *Lactantius* institutionum lib 4. cap. 28. est vinculum illud pietatis quo Deo obstricti et religati sumus, unde et nomen suum accepit ... Religio omnis duobus absolvitur, cognitione scilicet et cultu Dei. Religione homines ad finem illum perveniunt, ob quem a Deo nati et conditi sumus; sive finis ille hominis felicitas sit, sive externa Dei gloria, sive utrumque; non enim tanti interest scire, quæ verior sit inter has sententias, cum instituto graviori examine verbis potius, quam ipsâ re differre deprehendantur.

**) Theologia non sine ratione vocatur cognitio religionis erudita: non enim omnis religionis cognitio theologum facit. Dei, eorumque, quæ ad ejus cultum pertinent, cognitionem aliquam etiam plebs christiana habet, quæ ea, quæ credenda ipsi et speranda fide christianâ proponuntur, didicit, atque de iis etiam, juxta suum quisque modum, respondere potest. Verum hæc cognitio vulgaris tantum est, et magis circa veritatum existentiam versatur, quam earum rationes; nec veritatum nexum videt, neque notas rerum varias distinguit, neque ex propositionibus certis conclusiones discurrendo colligit, quibus fides gignitur, nutritur, defenditur, ac roboratur, ut ait S. August. (*Lib.* 14 *de Trinit. cap.* 1.). Quæ tamen ad cognitionem philosophicam aut eruditam requiruntur.

***) Facilis ergo est solutio quæstionis, quæ multum olim inter theologos agitata est; an scilicet theologia sit scientia. Nam cum non obiter tantum et confusè præcipua sacræ doctrinæ capita proponat, sed certâ ratione ac methodo progrediatur per modum disciplinæ, et conclusiones suas ex certis principiis ratiocinando eruat, profecto non est, cur ei scientiæ nomen non tribuatur.

§. II.

Theologia naturalis et revelata.

Antequam de theologiæ studio ulterius tractemus, videndum est, de quâ nobis theologiâ instituendus sit sermo. Primum quidem non hic agimus de excellentissimâ illâ Dei rerumque divinarum cognitione, quâ beati fruuntur in cœlo; sed de illâ quæ viatoribus convenit, quales nos sumus, qui hanc mortalem vitam decurrimus, tenebris undequaque involuti, ambulantes per speciem et in ænigmate. — Duobus vero modis uti possumus, ad ea, quæ Dei sunt, et quæ ad finem nostrum et vitam rectè instituendam pertinent, investiganda. Vel enim solam naturalem rationem sequimur, vel hæc omnia admoto superiori lumine perquirimus, et ex principiis fidei, seu ex verbo Dei conclusiones ordine disciplinæ colligimus. Inde duplex exsurgit theologia, naturalis scilicet et revelata.

*) Quamvis diversa sint theologiæ naturalis et revelatæ objecta, aut potius principia, neutiquam tamen pugnant inter se, cum Deus et rationis et revelationis sit auctor. Rationem igitur non abjicimus, cum credimus; sed eâ tunc quam maximè utimur. Hæc enim revelationi viam parat, neque ad auctoritatem divinam accedentes deserit unquam, sed multis modis adjuvat, quemadmodum suo loco fusius dicemus.

**) Theologia illa, quæ naturalis dicitur, ad nostrum institutum non pertinet; cum enim utatur principiis mere philosophicis, ad philosophiam referri solet,

et qui in eâ eruditi sunt, philosophi vocantur. Hodie usus invaluit, ut is tantum theologus dicatur, qui religioni revelatæ studia sua consecrat.

***) Religionis in genere, ac potissimum revelatæ cognitionem eruditam ecclesiæ universæ necessariam esse, nemo, ut puto, inficiari potest. — » *Christus ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas ... alios autem pastores et doctores ... ut jam non simus parvuli fluctuantes, et circumferamur omni vento doctrinæ.* » (*Ephes.* 4.) et Apost. (*Ad Tit.* 1.) vult, ut Episcopus. » *Potens sit exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere* ... Quamvis hæc cognitio non omnibus et singulis fidelibus sit necessaria . . . *numquid omnes doctores?* ... (*I. Cor.* 12.). Præclarè illud suo more exponit S. August. (*de Trinit. l.* 14. *c.* 1.) » *Quâ scientiâ* (nempe theologiâ) *non pollent fideles plurimi, quamvis polleant ipsâ fide plurimum. Aliud est enim scire tantummodo, quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quæ nonnisi æterna est: aliud autem scire, quemadmodum hoc ipsum et piis opituletur, et contra impios defendatur* ».

§. III.

Divisiones theologiæ ratione materiæ.

Theologia revelata, de quâ solâ deinceps nobis agendum est, primum rectè dividitur in speculativam et practicam, seu in scientiam credendorum et faciendorum. Hæc divisio totam theologiæ significationem exhaurit. Speculativa quidem regulam credendi continet; circa Deum, ejusque attri-

buta, aliasque veritates a Deo revelatas occupatur contemplatione magis quam operatione. Theologia autem practica præcepta vivendi tradit, ac quâ ratione Deus colendus, et vita piè ac sanctè instituenda sit. Cum igitur in morum disciplinâ tota versatur, etiam theologia moralis dicitur.

*) Displicet quibusdam novatoribus hæc theologiæ in speculatricem et practicam divisio. Sociniani imprimis, et qui eos secuti sunt Naturalistæ, ut mysteriorum religionis cognitionem expellant, et viam sternant ad religionem quamdam communem, theologiam ita strictè practicam dicunt, ut nihil in eâ necessarium sit, nisi quod ad præcepta morum pertinet, seclusâ omni mysteriorum fide et notitiâ. Sed falsam omnino theologiæ ideam sibi efformant. Quamvis enim omnis nostra de Deo cognitio ad ejus cultum, et mandatorum observationem ordinetur; est tamen certa quædam theologiæ pars, quæ agit ex professo de illo cultu et modo, quo exhiberi debet, ac de vitâ ad normam divinorum præceptorum instituenda; et est alia speculativa, quæ in Dei cognitione occupatur, et veritates exponit a Deo revelatas, quarum complexus *religionem* in stricto sensu constituit. Hæc pars est theologiæ præcipua, cum religio sola fundamentum sit solidum, ac firmissima basis, cui nititur omnis morum disciplina.

**) Observandum tamen est, arctissimum et intimum esse theologiæ speculativæ et moralis nexum; neque ita utriusque fines constitui posse, ut non ea, quæ speculatrix est, varia complectatur, quæ ad vitæ praxin comparata sint, cum fidem efficere debeat, non sterilem, sed fructuosam; quemadmodum et ea, quæ practica dicitur, partem theoreticam habet, cum ex

principiis certis modo scientiis usitato vivendi et agendi regulas deducat. Ab illo, quod est in qualibet parte præcipuum, denominatio desumitur.

***) Theologiam speculativam et moralem permixtim olim tradebant theologi tum catholici, tum protestantes; hodie ut in tantâ rerum copiâ et varietate omnis evitetur confusio, tanquam distinctæ ab invicem disciplinæ passim tractantur. In Galliis, qui institutiones theologicas conscripserunt, maximi etiam nominis viri a prisco more hucusque non recesserunt.

§. IV.

Theologiæ speculativæ divisiones.

Quando theologia speculativa intra revelationis limites coarctata est, idque sibi proponit unicè, ut quæ ad fidem pertinent, ex revelationis principiis eruat, strictè *dogmatica* vocari potest, vel *positiva*. Quando vero artificiosè magis, quam theologicè de divinis disserit, et nimiâ curiositate quaestiones sectatur subtiles magis quam utiles, altissimarum rerum omnium sinus penetrare cupiens, ut nihil sit, cujus non velit rationem reddere; tunc *Scholasticæ* nomen obtinet. (*). Porro theologia dogmatica libenter sibi adjungit *polemicam* (**), et *irenicam* (***), quæ sunt ipsius quasi complementum, quo in genere suo perficitur. His scilicet utitur ad defendenda fidei dogmata, componenda dissidia, et unitatem in doctrinâ religionis restituendam.

*) Hanc puto genuinam esse illius theologiæ notionem,

quam hodie scholasticam vocant, et cujus vel solum nomen magnam jam concitat offensionem, non doctorum tantum, sed etiam eorum, qui communi mori obtemperant, ne indocti videantur.

**) Disciplina illa, quæ in tuendâ veræ religionis doctrinâ et in evertendis novarum opinionum commentis versatur, dicitur theologia *polemica* (πολεμικη) vel ut aliis placet *antithetica*, aut *elenctica* ab ελεγχω arguo, convinco. Eam non utilem tantum sed necessariam esse, facilè sibi persuadebit, quisquis ad verum theologiæ scopum attenderit, quâ, ut ait S. August. (*de Trinit. l.* 14.) » *fides, quæ ad veram beatitudinem ducit, gigni, nutriri, defendi, ac roborari debet* «. Fuerunt inter recentiores, qui theologiam polemicam separatim a dogmatica tradendam, censuerunt. Cui opinioni assentire non possumus, quamvis novitati commendationem habeat.

***) Theologia *irenica* a voce ειρηνη quæ *pacem* significat, nomen habet, et quem sibi scopum præfigat, ipso jam nomine exprimit. Omnem in eo curam collocat, ut controversiæ minuantur et componantur, et unitas religionis inter dissidentes restituatur. Hinc etiam *henotica* vocatur, a voce ἑνοτης *unitas*. Nihil est hac occupatione laudabilius, nihil quod magis theologum catholicum deceat, dummodo a Christi doctrinâ nullo modo declinet, nec dum errantes reducere cogitat, se ipsum sinat erroribus aliorum implicari. Theologia *irenica* polemicam non excludit, sed sibi libenter sociat, *si vis pacem, para bellum. Polemica* igitur dum veritatis jura vindicat, et vim omnem erroris elidit, ad pacem viam præparet. Vincat tantum ut salvet, nec alios sibi optet triumphos. *Quis sapiens inter vos? Ostendat ex bonâ conversa-*

tione operationem suam in mansuetudine sapientiæ. Quod si zelum amarum habetis, et contentiones sint in cordibus vestris, nolite gloriari. Non est ista sapientia desursum descendens; sed terrena, animalis et diabolica (*Jacob. III.* (1).

§. V.

Theologiæ practicæ divisio.

Omnis doctrina, quae hominum actiones dirigit, et ad praxin et usum vitæ humanæ comparata est, duas necessario partes complectitur, unam, quæ *theoretico-practica* appellari potest et leges ac regulas agendorum tradit et explicat; altera quæ in regularum applicatione consistit, et *purè-practica* est. Hæc theologiæ moralis pars, etiam *casuistica* dicitur. Ad theologiam practicam præter eam disciplinam, quæ moralis proprio sensu vocatur, referri insuper possunt, theologia *ascetica*, *mystica* et *pastoralis*. Quid de liturgicâ dicendum, sequenti §. explicabitur.

*) Si studium casuistarum a viris doctissimis et religiosissimis malè habitum fuit (vid. *Mabillonium* de stud. monasticis p. 2. l. 7.), id non disciplinæ ipsi adscribendum est; sed iis, qui neglectis veris, certisque morum principiis, fictis sine discretione casibus, ingentia volumina implebant, non sine animorum offensione. Casuista theoreticâ moralis doctrinæ cognitione destitutus facillime a rectâ viâ aberrat. Hæc itaque necessario est præmittenda, ut in scrutandis conscientiæ arcanis lucem præferat; verum sola non sufficit, sed requiritur insuper ut judicium acua-

tur, et exercitatione acquiratur aliqua in applicandis regulis dexteritas, quod exemplo comprobatur judicum et medicorum: illis præter jurisscientiam necessaria est jurisprudentia. His præter morborum ac medicamentorum theoreticam cognitionem magna in disjudicandis morbis et applicandis remediis sagacitas.

**) Sicut moralis doctrina regulas agendi præscribit, sic *ascesis* media docet, quibus morum sanctitudo comparari, augeri ac perfici debeat; non raro cum theologiâ mysticâ confunditur, quæ tamen videtur gradum aliquem ascesis sublimiorem indicare. Nam non consuetas tantum et tritas perfectionis semitas ostendit; sed » adhuc excellentiorem viam demonstrat (*I. ad Cor. XII.* 31.). Arcanum quoddam inter Deum et homines consortium nectit, ad majora semper et perfectiora aspirans, ubi est impetus spiritus, illuc graditur, nec revertitur, cum ambulat (*Ezech. I.*). Vita juxta hanc disciplinam instituta speciali modo contemplativa dicitur. Quomodo autem ad theologiam practicam referri potest, scientia magis infusa quam acquisita, in contemplatione haerens, Deumque apprehendens non scrutando, sed fruendo? Respondemus, nullam esse ex sacris scientiis, quæ magis strictiori disciplinâ frœnoque indigeat; nisi enim moralis doctrinæ imperio pareat, hominemque ad obedientiam promptiorem et ad omne opus bonum expeditiorem reddat, nihil est aliud, quam mentis et phantasiæ aberratio, plena fallaciis et periculis. Vid. reverendiss. *Martini Gerbert* principia theologiæ mysticæ.

***) Theologia pastoralis tota practica est, et animarum pastores instituit, quâ ratione debeant animas regere,

earumque salutem, qui finis pastoralis officii est, promovere. Quando solatio afflictos erigit *paracletica* dicitur.

§. VI.

Divisio theologiæ ratione fontium.

Fontes, ex quibus veritates haurit theologia revelata, sunt, 1.° scriptura sacra; 2.° traditio quæ ex patrum scriptis, ex symbolis, et pubblicis primorum sæculorum ritibus potissimum eruitur; 3.° ecclesiæ decisiones; exinde exsurgit alia theologiæ divisio in *exegeticam*, *patristicam*, *symbolicam*, *liturgicam* et *synodicam*.

*) *Theologia exegetica* verum scripturæ sensum investigat; et ex eâ validissima ad tuendam religionis doctrinam arma depromit. In duas iterum partes dividitur, in docentem scilicet, et utentem. Prima *hermeneutica sacra* vocatur, et regulas interpretationis exponit. Secunda propriè *exegesis* dicitur, et regulas applicat. Sunt qui his divisionibus non contenti hanc partem iterum dispertiunt in theologiam *propheticam*, *typicam*, *parabolicam*, etc. Plura nimirum scire videmur, si ea, quæ scimus, in plures partes dividimus, et si cuilibet partis splendidum *scientiæ* nomen præfigimus. Mirum, quod quantisque scientiis subito affluamus!

**) Quando theologia argumenta eruit ex patrum scriptis, eorumque doctrinam perspicuè et accuratè, quantum fieri potest, exponit, tum ad sensum scripturæ explicandum, tum ad traditionem divinam comprobandam, vocatur *patristica*. Distinguitur a *patrologia*

quæ specialis scientia est, et in iis versatur, quæ de SS. Patribus eorumque scriptis scienda sunt.

***) Liturgia modum tradit Deum colendi, rituum sacrorum originem, finem, sensum explicat, et qualis fuerit in veteri ecclesiâ sacrorum religio investigat: hæc doctrina magnam theologo argumentorum copiam suppeditat. Quando theologia ejus subsidio utitur ad probandum dogmatum nostrorum cum veteri ecclesiâ consensum, *liturgica* dicitur.

****) Cum ecclesia a Christo instituta sit judex controversiarum fidei, maximum veritatis argumentum ex conciliorum decretis desumitur; haec decreta evolvens, et ex his concludens theologia *synodica* vocatur. *Symbolica* vero, quando ex symbolis argumenta depromit. Est autem symbolum brevis quædam et publica fidei expositio, quâ christianæ alicujus societatis membra ad communem quam tenent fidem profitendam utuntur. Dantur symbola vera et falsa. Ecclesia catholica a tempore apostolorum symbolum habuit, atque alia etiam subsequentibus sæculis condidit, tum ut fideles iis tanquam communi vinculo unirentur, tum ut doctrinæ sanctioris præcipua capita brevi compendio exponeret, hæreticorum errores repelleret, et veram, quam a Christo accepit, doctrinam ab adversariorum calumniis vindicaret. Vix ullum est argumentorum genus, quo validius impugnentur hæretici, eâque in historiâ variationum ecclesiarum protestantium miro successu usus est illustriss. *Bossuetius*.

§. VII.

Divisio theologiæ ratione methodi.

Ratione methodi, quâ sâcrorum, dogmatum disciplina traditur, vario modo iterum dividi potest theologia. Ex novis divisionibus nova etiam exsurgunt vocabula, quæ theologo ignorare non licet: cum etiam in his sit aliqua eruditionis ostentatio.

*) Theologia *homiletica* a verbo græco ʽομιλαι quod congressum aut colloquium significat, nomen habet; quia in congressu populi e sacro suggestu veritates doctrinæ catholicæ exponit. Hæc a modo disserendi in scholis usitato recedit, rudiorum captui sese accomodat, non theologos, sed christianos informat, nexum veritatum non tam anxiè prosequitur, abstrusiora, et ad eruditionem magis pertinentia prætermittit.

Institutioni homileticæ affinis est *catechetica*, quæ vel continuâ orationis serie decurrit, et oratio catechetica dicitur, iisque convenit, qui maturioris ætatis sunt: vel parvulorum captui se accommodans, crebris interrogationibus filum orationis abrumpit, mox quæ involuta in mente hærent, socraticâ arte eliciens, mox incognita ingerens, quantum capere potest imbecille ingenium. Nescio an ejusmodi tum catecheticas, tum homileticas instructiones theologiæ nomine donare liceat; verum id mihi penitus persuasum est, ad eas, ut recte fiant, solidam imprimis tum dogmaticæ, tum practicæ theologiæ notitiam requiri.

**) Theologia *historica* vocatur, quando non tam veritatum inter se ordinem quam temporum seriem in exponendâ religionis doctrinâ sequitur. Non exiguam hæc methodus utilitatem habet, et multis præclaris ingeniis probatur. Multo tamen frequentius est hodie theologiæ *systematicæ* nomen, a methodo systematicâ desumptum, de quâ plura nobis capite tertio dicenda sunt.

CAPUT II.

De disciplinis theologiæ subsidiariis.

Non is nobis animus est, ut artes omnes ac scientias recensere velimus, ex quibus aliquem fructum sumere possit theologia. Nullum enim esset disciplinæ genus prætermittendum: cum nullum sit, quod non propter eum, quem res omnes inter se habent, communem nexum aliquo modo possit ad theologiæ studium trahi. Non possunt omnes omnia scire, et qui vellet intemperanti cupiditate omnes humanas divinasque scientias perdiscere, hoc tandem efficeret, ut nullam assequeretur. Scio, non deesse viros, qui non cessant profanas artes quam plurimum viris ecclesiasticis commendare. Eos si audires, nihil magis theologum deceret, quam artem medendi ediscere; agriculturae, legumque

civilium studio occupari; astrorum cursus metiri; chymiae, physicae, historiae naturalis scrutari arcana, in altioris mathesis multiplici subtilique arte versari. Crederes, tum demum perfectum fore theologum, si præter res divinas, nihil esset quod ignoraret. Qui ita sentiunt aut ridiculam inscitiam produnt, aut suspicionem movent iniqui consilii.

Si vellemus ea, quæ ad hanc materiam pertinent, aliquanto fusius explicare, integer liber conscribendus esset de subsidiis theologiæ. Verum hic operis hujus scopus non est. Quædam tantum quasi libando decerpemus. (2).

§. I.

Studium scripturæ, patrum et conciliorum.

Cum scriptura, traditio, et ecclesiæ auctoritas totius revelatæ religionis fundamentum sint, et quidquid theologiæ studium complectitur, ex his potissimum firmitatem suam, ac cœlestis divinæque eruditionis caracterem habeat; sequitur inter disciplinas subsidiarias theologiæ principaliorem locum obtinere eas, quæ nobis sensum aperiunt scripturarum, traditionis antiquæ fontes reserant, actos ad tuendam sacram doctrinam in ecclesiâ conventus, fusaque divino afflatu oracula per ordinem exponunt. Prima igitur theologiæ subsidia sunt hermeneutica sacra, patrologia, studium conciliorum et decretalium summorum pontificum.

*) In scripturæ lectione assiduum esse oportet theolo-

gum; eam ut suum enchiridion quotidie manibus terat, ac meditetur die ac nocte, non vanæ curiositatis et ostentationis causâ, sed ut sibi prosit et aliis; omnis enim scriptura utilis est ad docendum, ad arguendum, ad erudiendum in justitiâ (*II. ad Timoth. III.* 16.). Plura, quæ ad hanc materiam pertinent, in hujus operis decursu, cum se offeret occasio, explicabuntur.

**) Maxima semper fuit in ecclesiâ SS. Patrum auctoritas; hos siquidem tanquam veritatis testes, traditionis custodes, scripturæ interpretes veneramur: patres vocamus, tum propter antiquitatem, tum propter conjunctam cum sanctitate eminentem scientiam. Studium igitur SS. Patrum nunquam satis commendari potest theologo; ex his scripturæ sensum eruat, dogmatum ecclesiasticorum notitiam hauriat, animum religione, multiplici eruditione, ac vero pietatis sensum expleat, reficiatque. (3).

***) Post scripturas vix est aliquid in ecclesiâ augustius et ad confirmandam fidem validius, quam sacræ illæ sanctiones, quas cum tantâ curâ ecclesiæ præsules in sacris conventibus ediderunt. Quanta fuerit patrum nostrorum in tuendâ conciliorum auctoritate, in conservandis eorum decretis sollicitudo neminem latere potest. His vestigiis insistat theologus et quantæ exinde utilitates in rem theologicam redundent, ipse perspiciet. Nihil est, quod theologiam magis a vanâ disputandi subtilitate et licentiosâ opinionum prurigine sanet, eique majestatem illam et auctoritatis pondus conciliet, quod tantam scientiam decet. Imprimis commendanda est sacri Trid. concilii assidua lectio, quod capita fidei omnia, quæ a novitiæ religionis auctoribus in controversiam adducta sunt, tantâ perspicuitate et accuratione expo-

suit, tantâ verborum ac rationum gravitate firmavit, tantâ judicii auctoritate sacravit; ut plus ad certam solidamque divinæ religionis cognitionem valeat, quam multa et ingentia theologorum volumina.

Conciliorum decretis adjiciendas censemus summorum pontificum decisiones, quæ ex præcellentiâ romanæ sedis ac cathedræ S. Petri robur et auctoritatem maximam nullo non tempore in ecclesiâ habuerunt; quod quidem non de illis tantum decretalibus epistolis dicendum est, quæ magnam juris can. partem efficiunt; sed de iis præcipuè, quæ in fidei controversiis aut doctrinæ moralis quæstionibus a primâ hac sede emanarunt. Ad hanc scilicet petram omnes elisæ sunt hæreses, pluras nullo generalis concilii judicio condemnatæ, solà hujus apostolicæ sedis auctoritate compressæ sunt.

§. II.

Philologia.

Philologia strictiori sensu studium linguarum complectitur; latiori significatu idem fere est cum litteris humanioribus. Haec porro subsidia theologiae cum plerisque etiam humanis scientiis communia esse, nemo non videt, nisi velis linguae hebraicae studium excipere, quod religio sibi tanquam proprium vindicat.

*) Ante omnia theologo curandum est; ut eam patrii sermonis notitiam habeat, quæ eruditis ac litteratis viris convenit, quod quidem ita apertum est, ut probatione non indigeat. Inter exteras linguas, quæ *vivæ* appellantur, nulla est, quæ majus ad omne eruditionis genus subsidium præbeat, quam gallica,

Legi possunt, ne ex nostrâ sententiâ hæc dicta videantur, quæ *D. Wiest* opere maj. tom. 1. pag 68. habet, ubi non sua tantum cogitata exprimit sed etiam testimonio comprobat *Laurentii a Mosheim* celeberr. apud protestantes theologi. Quod studium attinet græci et latini sermonis, non possumus illud satis theologiæ candidatis commendare. Imprimis sedulam in linguâ latinâ curam ponant, quæ theologo non utilis tantum sed prorsus necessaria est, ita quidem, ut nisi eam luculenter calleat, nullos in rebus theoligicis profectus sperare possit. Imo tanta est linguæ hujus cum re litterariâ, atque omni eruditionis genere connexio, ut artes omnes et disciplinæ floreant, cum illa diligenter excolitur; decidant autem et obsolescant, cum illa spreta jacet et neglecta. Si quæritur; quænam theologo in latini sermonis studio ineunda sit ratio, quis servandus sit modus; miré consentientes habemus auctores omnes: præcipuam ille curam ponat in verborum proprietate, in sermonis perspicuitate, ac simplici quodam ac ingenuo nitore. Abhorreat imprimis ab antiquorum scholasticorum barbarie; verumtamen majorem semper in rebus, quam in verbis diligentiam ponat, et cum de sacris dogmatibus agitur, ab eo, qui in scholis passim receptus est, loquendi modo non recedat, quamvis vocabula adhibeantur priscis non exaudita latinis (4).

**) Illud quoque theologia commune habet cum aliis scientiis, quod, ingenium desideret litteris humanioribus excultum; imo huic imprimis cœlesti et altissimæ sapientiæ omnes oporteret humanas artes famulari. Non decet res divinas tractantem dicendi genere uti inculto et agresti, nec cum lumen rebus adhibere debet, obscuritatém et tenebras offundère. Sciat igitur non tantum emendaté dicere et diluci-

dé, sed etiam nitore quodam et ornatu se commendet, ut veritas intelligatur, et libenter audiatur, et audita persuadeatur et persuasa ametur. Sit autem cultus ille orationis non muliebris, et ad fucum faciendum comparatus, sed sanctus et virginalis habitus, quo major cœlesti doctrinæ concilietur veneratio. Auctores legendi sunt optimi tantum et probatissimi, atque in poëtarum imprimis lectione summâ cautione opus est; procul sint e theologi manibus, quæ ne cogitare quidem virum honestum decet. Non possunt religionis studio utilitatem aliquam afferre, quæ animos emolliunt, et a seriis ac utilibus abstractos ad frivola trahunt et inania. Sacræ litteræ sicut et omnis sanior eloquentia flosculos fastidiunt impuro solo natos; eos tantum flores amant, ex quibus fructus enascantur.

***) Studium linguæ hebraicæ theologiæ aliquo modo proprium diximus, cum ad scripturæ sacræ intelligentiam et interpretationem potissimum valeat. Eximia sunt catholicorum in hanc disciplinam merita, et cum protestantes dicunt, catholicos in hebraicam linguam iniquiores esse, ipsi se in catholicos iniquiores esse demonstrant (5).

§. III.

Historia.

Quod Cicero universim de historia dixit, eam testem esse temporum, lucem veritatis, vitam memoriae, magistram vitae, nunciam veritatis; id singillatim de illâ omnium excellentissimâ parte historiae dici potest, quam ecclesiasticam vocamus. Hoc

itaque subsidio carere non potest vera et hujus nominis digna theologia. In omnes quippe illius partes latissimè diffunditur. Omnes hoc lumine egent, ne a recto tramite deflectant; hoc succo, ut vivant, et crescant (6).

Artem criticam et antiquitatum studium ad philologiam refert clar. *D. Wiest* opere maj. §. 38. Nobis videntur majorem cum historiâ nexum habere; verum tanti non est hæc discutere: satius est regulas nosse sanioris critices, et in antiquitatum ecclesiasticarum studio diligenter ac feliciter versari (7).

§. IV.

Philosophia.

Philosophia nomine suo studium sapientiae significat. Antiquitus ii, qui in formandis animis, statuendis vitae legibus, et causis rerum naturalibus investigandis operam collocabant, philosophos se dixerunt, seu sapientiae studiosos; in quo, quamvis jam tempore suo vanitatis accusati, longissimé tamen abfuerunt ab insolentissimâ illâ virorum arrogantiâ, quos aetas nostra tulit, qui in deformandis animis, diruendis vitae legibus, atque omnibus justi verique notionibus pervertendis constanter versati, solos se sapientissimos existimant, instituendis regendisque hominibus natos. Verum non de hac nobis philosophiâ sermo est, quarum nulla est a sapientiae studio magis aliena; sed de illâ, quam religio aeque, ac ratio commendant, quae merito

dux vitae dicitur et laudandarum artium quasi parens et procreatrix. Quamvis latissimé se extendat, potest tamen tota sub eâ, quam jam veteres invenerunt, divisione comprehendi. Est scilicet physica, moralis, et dialectica, vel ut Quintilianus (*Lib.* 12. *et* 2.) aliis verbis ait: naturalis, moralis, et rationalis. Harum porro nulla est, quae cum theologiâ non sit arctissimé conjuncta.

*) Ut jam ordinem retroagamus, de ultimâ illâ parte primum tractemus, quæ rationalis ideo dicitur, quia humanæ rationis magistra est, et quasi educatrix; cum eam optimis præceptis fingat, ut facilis illi fiat in cæteris eruditionis partibus progressus. Est hoc imprimis *logicae* munus; tum et illius Metaphysicæ partis, quæ primarias omnis humanæ cognitionis veritates exponit. Hæc ita sunt theologo necessaria, ut si desint, nec de argumentorum valore judicare, neque falsa a veris, ambigua a certis secérnere, nec conclusiones ex principiis deducere, neque resolvere contraria, neque inanium verborum ambages evitare poterit. Quin geometriæ aliarumque mathematicarum artium scientiam huic philosophiæ parti non sine ratione annectimus, quando de efformando theologo nobis sermo est. Id enim ex illis utilitatis consequitur theologus, quod ingenium acuant, celeritatem pariant percipiendi, ac rationem doceant, rectè et accuratè concludendi et argumentandi in veritatis indagatione. Hinc satis ingeniosè de geometriâ ait Qintilianus (*Lib.* 1. *c.* 9.) » prodesse eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur ».

**) Jam vero pars illa, quæ moralis dicitur, quam etiam practicam appellamus, quæque ethicam et jus

naturale secundum omnes suas partes complectitur, speciali quodam jure ad theologiæ subsidia pertinet; cum moralis disciplina ex legis naturalis principiis tanquam ex suo fonte defluat. Nollem tamen theologiæ moralis professorem philosophicæ magis, quam christianæ eruditionis laudem affectare, et ex incertis philosophorum placitis actionum humanarum principia deducere. Vera philosophia Evangelium est; hic legis etiam naturalis fontes sunt, multo puriores, quam fallax et inter opinionum commenta fluctuans ratio.

***) Pars philosophiæ tertia naturalis dicitur. Ad hanc partem referre possumus non Physicam tantum, seu scientiam, quæ corporum naturam, compositionem, motum, effectus, seu varia naturæ corporalis phœnomena explicat; sed etiam *pneumathologiam*, *ac religionem naturalem.* Hæc scilicet ad causam omnium rerum effectricem assurgit, et ex comtemplatione rerum naturalium concludit, numen aliquod esse præstantissimæ mentis, quo hæc reguntur, eique cultum deberi sanctissimum ac plenissimum pietatis. Illa animum nobis inesse ostendit, immortalem, a materiâ secretum, participem consilii et rationis, quod omnis rectæ honestæque vitæ fundamentum est. Jam vero neminem latere potest, quantus sit hodiedum impiorum hominum numerus, qui de Deo ejusque perfectionibus, de naturâ animæ, ejusque post mortem statu perversè sentiunt, contra quos dimicare feliciter non poterit theologus, nisi ex hac philosophiæ parte arma depromat.

****) Nolumus tamen hæc ita intelligi, ac si rationi fidem submitteremus. Non parum violaretur fidei majestas, si, quod hæc verum certumque esse sancit,

hoc ad trutinam suam expenderet ratio, non imbecillis tantum, sed, ut plurimum turbulenta et ambitiosa. Scio hæc, quamvis a sapientissimis viris sæpius dicta et repetita fuerint, multorum tamen hodiedum aures offendere; audire non sustinent theologi nostri illud obscurorum, uti dicunt, temporum adagium: oportere rationem theologiæ ancillari; cum enim fidei imperium superbè detrectant, vellent rationem, utique suam, rerum omnium dominam et magistram constituere. Nec desunt etiam inter theologos, qui malunt divinæ revelationis veritatem ex novæ philosophiæ placitis metiri, quam humanæ rationis fœtus, ad summæ et incorruptæ rationis normam expendere. Pace tamen rationalistarum dicam, rationem in se, seu *objectivè*, ut ipsi dicere amant, spectatam pari cum revelatione passu incedere; nam nec ratio a fide, nec fides a ratione divellenda est; mutuas sibi operas tradant, tamquam sorores eodem patre genitæ; sunt enim ambæ excelsissimæ et infinitæ mentis emanationes. Jam si subjectivè spectetur ratio, qualis scilicet in hominibus est, quis non videt eam, a suo, quem primitus habuit, dominatu excidisse, atque ita esse ad servitium natam, ut nisi in obsequium fidei redigatur, sub lege peccati sit, et animi cupiditatibus famuletur; quod, si probatione indigeret, argumenta non deessent ex veteris et recentioris philosophiæ historiâ (8).

CAPUT III.

De ratione tradendæ, et discendæ theologiæ.

ARTICULUS PRIMUS.

Modus tradendi theologiam.

§. I.

Methodus.

Methodus est certa quædam ac determinata ratio, quam in veritatum indagatione, et tractatione, sequimur. Methodum aliquam in omni disciplinarum genere necessariam esse, a nemine credo qui sanae mentis est, negari posse. Unde cum theologia sit erudita veritatum revelatarum tractatio veraque scientia, et quidem tanto nobilior, quanto magis divina humanis excellunt; etiam certa aliquâ methodo carere non potest.

*) Varia cogitari potest theologiæ tradendæ ratio; exinde varias theologiæ denominationes derivari capitis I. §. 7. ostensum est. Quæ ibi jam exposita sunt, repetere superfluum ducimus; quædam tamen hoc loco adjicienda, quædam explicatius tractanda. Primum quidem prætermitti non debet methodus illa, quæ *biblica* dicitur, et a multis magnis laudibus celebratur, imprimis ab illis, qui biblicos se videri vehementer affectant. Dicitur autem *biblica*, quia

ordinem scripturæ sequitur, et veritates divinas ex sacro textu eruit, non alio quam librorum sacrorum ordine. Fuerunt etiam inter catholicos viri summi ingenii, qui veterem morem doctrinam christianam ex sedulâ scripturarum lectione, cum traditionis et patrum studio conjunctâ, perdiscendi maximi faciebant, a systematica methodo plus æquo abhorrentes. Vide *Fleurium* dissertatio. 2 et 5 in hist. eccles.

**) Methodum systematicam theologiæ præ omnibus aliis magis convenire communis est hodie eruditorum sententia. Exemplum Christi et Apostolorum, qui nusquam doctrinæ suæ systema exposuerunt, neque ad aliquem veritatum nexum aut ordinem attendebant: nihil in hac quæstione evincit. Nec Christum nec Apostolos decuisset philosophorum more disserere, et in arte quâdam humanâ præsidium quærere. Nos autem, quibus rerum divinarum scientia non e cœlo illabitur; quibus dictum non est illud evangelii (*Matth.* X. 19.— 20). *Nolite cogitare quomodo aut quid loquamini . . . . non vos estis, qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* . . . Nos, inquam, necesse est ad veritatis cognitionem omnem humanam operam adhibere. Non hic de informandis rudibus agitur, sed de erudiendis clericis, a quibus cognitio religionis requiritur non vulgaris. Et quia nostro sæculo omnium maxime systematico religionis veritas magis effulget, si catholicorum dogmatum admirabilis nexus atque in unum doctrinæ corpus perfecta concatenatio ad oculum demonstretur; non video, cur non systematica methodus aliis anteponatur.

***) Methodus systematica *analytica* est, quando per

analysin a conclusionibus redimus ad principia, seu a particulari ad universale: *synthetica* dicitur quando primum principia ponit, ex quibus conclusiones ratiocinando eruit, sicque ab universali progreditur ad particulare. Synthetica methodus non raro *mathematica* dicitur vel *geometrica*, quia geometræ et mathematici eâ utuntur. Dicitur etiam *demonstratio* quæ nihil aliud est, quam veritatis alicujus ex certis principiis deductio. Jam cum diversæ sint certitudinis species, varias quoque ex illis demonstrationis species exsurgere necesse est. Mathematici ex principiis demonstrant, quæ per se clara et aperta sunt, et certitudinem habent ex evidentiâ, aliæ demonstrationes ex principiis deducuntur, quæ physicam aut moralem certitudinem pariunt, atque in plerisque scientiis, si paucas excipias abstractas magis quam positivas, adhibentur. Habet autem hoc moralis imprimis certitudo sibi proprium, quod hominum ingenio magis sit accommodata, atque ad excludendam omnem errandi formidinem, convincendosque penitus non rudium tantum, sed et doctorum animos plus valeat, quam ex principiis geometriæ deductæ conclusiones.

§. II.

Theologia scholastica.

Cum de ratione tradendæ theologiæ agitur, systematicæ methodo plerumque opponitur scholastica, ut illa hâc veluti umbrâ emineat, et tantum apud omnes habeat laudis et amoris, quantum hæc vituperii habet, et odii. Tanti scilicet sunt ætatis nostræ in omni doctrinarum genere, ac præcipue

in sanctioribus disciplinis progressus, ut jam bilem commoveant, aut certè risum excitent, quæ maximam habebant olim celebritatem, et admirationem. Nullum est hodie theologiæ compendium, in quo non centies scholastici in crimen vocantur; nullus vel unius mensis theologus, qui non scholasticam theologiam exhorreat, ut monstrum horrendum, ingens, cui lumen ademptum. Ne igitur nostris theologiæ candidatis aliquid desit eorum, quæ ad pleniorem hujus scientiæ cognitionem pertinere videntur; de hâc scholasticâ theologiâ quædam sunt breviter explicanda.

*) Theologia *scholasticæ* nomen assumpsit a sæculo XI., cum in publicas scholas recepta est, eo potissimum fine, ut christianæ veritates, quæ antea ex scripturæ et patrum libris multo labore eruendæ erant, in unum doctrinæ corpus collectæ traderentur, idque pressiore stylo, et dialecticorum more, adhibità ad tuendam fidem disputationis disciplinâ et disserendi artificio. Quæ certe docendi ratio, dummodo se suis finibus contineat, in inquirendo sobria sit, et a vanâ rixandi libidine aliena, nihil habet, quod ab æquo rérum æstimatore reprehendatur. Ego quidem fateor, me in pluribus, qui de re theologicâ methodo scholasticâ scripserunt, non tantum solidam in omni doctrinarum genere eruditionem reperisse; sed et magnam in exponendo claritatem, et in diluendis sinuosis sophismatibus ingenium subtile, atque conjunctum his genus dicendi simplex et nitidum et ad bonæ latinitatis normam, quantum res patitur, compositum. Quare et majorem ex illis voluptatem cepi, quam ex compendiis quibusdam

paragraphisticis, quæ cum omnem dialecticam formam, ne aliquid scholasticæ pravitatis adhærere videatur, anxiè evitare conati sunt, in genus dicendi inciderunt durum et perplexum, omnia absque dictionis veritate in infinitos paragraphos dissecantes; quo fit, ut, cum ordinem sectantur, confusionem generent.

**) Certum est scholasticos methodum illam, quæ stricta, et mathematica dicitur, sibi imitandam proposuisse: si in suâ disserendi ratione non satis felices fuerunt, hoc tempori potius, quod vixerunt, quam methodo ipsi adscribendum est. Quis ideo a philosophando cessandum esse dicet, quia tót sunt, qui malè philosophantur? Interim ex hâc scholasticorum stricta et dialecticâ exponendi, et probandi ratione fluxit ordo in tractandis quibusvis materiis multo accuratior, quo hodiernæ compositiones antiquoribus distinguuntur (9).

***) Verum neque hoc dissimulandum est, multa scholasticæ theologiæ non sine causâ objici posse. Quis enim non doleat, viros, tantâ ingenii subtilitate præditos, omnem vim mentis suæ in vanis sæpe et inutilibus rebus exercuisse? Quid non religioni prodesse potuissent, si magis se tradidissent scripturæ et traditionis studio? Sed contigit illis, quod militibus, qui cum ab externis armis securi sunt, et hostes, cum quibus congrediantur, non habent; pugnas simulant, et mutuis sese certaminibus impetunt. In quâ ludricâ armorum exercitatione nec quidem acquirit, qui vincit, nec perdit, qui vincitur. Secure illi quæstiones ex quæstionibus inferebant, et per imaginationis spatia impune vagabantur. Non erat, qui tunc ecclesiam turbaret, et per totum occidentem omnes populos una colligabat religio. Ex quo autem novi in avitam religionem hostes surrexerunt; ma-

gis etiam ad stabilienda dogmata ex revelationis principiis studia catholicorum conversa sunt. Ita sensim abjecta est inutilium cura, cum de necessariis providendum erat.

§. III.

De optimo theologiæ systemate.

Sed tempus est, ut de rite adornando theologiæ systemate pauca dicamus. Duo in hâc materiâ nobis videntur sollicitè distinguenda. Primum est generalis totius systematis compositio, quæ ex rerum tractandarum ordinè, et aptâ collocatione oritur. Secundum ad modum pertinet, quo res quælibet speciatim pertractari debet; estque ratio quamlibet veritatem eâ methodo exponendi, probandi, et contra adversarios propugnandi, quæ tum rei, quæ tractatur, tum eorum qui instituendi sunt, ingenio magis sit accommodata. In utrâque autem tum generali, tum speciali systematis elucubratione ab his regulis, quæ syntheticæ methodo propriæ sunt, nunquam discedendum est. 1.° Ut principia præmittantur conclusionibus, et præcedeant ea, quæ sequentibus intelligendis serviunt. 2.° Ut notiones, aut definitiones præmittantur, omnis ambiguitatis expertes, claræ et certæ, si non evidentiâ objecti, quod in mysteriis impossibile est, tamen evidentiâ testimonii. 3.° Ut propositiones rite determinentur, atque ex principiis jam præmissis legitimè deducantur.

*) Quod generale totius theologiæ sistema attinet,

ultro fatemur scholasticos, quamvis et ipsi systema aliquod habuerint, ordinem tamen materiarum strictum et ad veræ demonstrationis regulas exactum non servasse cum principia non præmiserint *principiatis*, et multa ad religionem revelatam pertinentia protulerint, antequam de revelatione ipsâ, ejusque divinâ origine, de scripturæ et traditionis auctoritate, de ecclesiæ infallibilitate tractassent, quæ tamen principia sunt omnis revelatæ veritatis. Ut huic malo remedium afferatur, placuit ea, quæ revelationis christianæ, et totius catholicæ fidei fundamenta sunt, sub theologiæ generalis nomine præmittere. Hanc methodum tanquam perfectionem, et ad mathematicam demonstrationem propius accedentem lubentissimè arripimus quamquam ei in hoc tam volubili sæculo certam stabilemque possessionem asserere non audeamus. (10).

**) Ne tamen, cum de methodo etiam strictâ et syntheticâ agitur, eam cogites veritatum compagem quæ nullâ sui parte sine totius dissolutione mutari posset; seu propositionum omnium tam necessariam connexionem, ut una semper ei, quæ proximè præcessit, innitatur, et ipsa iterum sequentem sustineat. Quis in theologicis hæc poscat, cum ne in mathematicis quidem reperiantur? Scimus enim Euclyden, qui systema nobis demonstrationis perfectissimum reliquit, præmissis principiis propositiones demonstrandas pro materiæ, ad quam pertinent, ratione collocasse. Et certe, cum plures sæpe veritates a se invicem non dependeant, quamvis ex eodem principio fluant; sufficit principia primum ponere, et quæ ex his probanda sunt deducere, quamvis mutato hincinde ordine; quod exemplis demonstrare facillimum esset.

***) Ad theologiæ studium, ut diximus, secundo requiritur, ut sciamus, quâ ratione veritates, ex quibus systema theologicum connexum est, singillatim tractandæ sint. Non enim sufficit scire, quo quidquid loco dicendum, sed etiam, quomodo dicendum. Atque hic fatemur, plura nobis videri in recentiorum scholasticorum methoda ad juniorum clericorum institutionem optimè accommodata. Nemo certè existimabit commendari a nobis vanam illam et captiosam disputandi artem, quæ ars fallendi potius est, quam ratiocinandi; aut illam in movendis quæstionibus intemperantem curiositatem, aut maculas quaslibet, quas hominum aut temporum vitio scholæ methodus contraxerat. Jure hæc perstringit *Melchior Canus* de locis theologicis, aliique maturioris ingenii viri. Nos illam methodum intelligimus, quâ primum quæstionis status clarè et accuratè exponitur, ut omnis tollatur ambiguitas, et æquivocatio; tum id, quod probandum suscipitur, breviter et dilucidè exprimitur; argumenta autem nonnisi valida, et ex genuinis revelationis fontibus deprompta, eo modo proponuntur, quo eorum veritas et vis probandi evidentius appareat; demum contraria dissolvuntur, ne qua in animâ remaneat circa rem propositam dubitatio. Hæc omnia, si ad sanæ dialecticæ leges exigantur, mirum est, quantam veritati lucem, quantum robur argumentis afferant... *dialectica*, ait S. Basil., *instar muri est dogmatibus, quod ea non sinit facile diripi, et quorumlibet incursioni patere.*

****) Non possum igitur satis mirari, ita quibusdam exosum esse hunc disserendi modum; ut vix syllogismi formam sustineant, et librum cito e manibus abjciant, in quo veritates religionis ex radicibus

fidei admoto artificio rationis per aperta consectaria, et manifestas conclusiones deducuntur. Malunt quippe perplexè, verbosè, ac sæpe etiam incultè dicere, dummodo non syllogisticè dicant. Certè non est, cur nos catholicos incredulorum dicteria terreant, qui cum modum demonstrandi, quem mathesis adhibet, siccum, et ratiocinii legibus arctissimè constrictum summis laudibus extollunt; illum tamen procul esse vellent a theologicis disciplinis. Neque in hoc imperitos se probant fraudis artifices. Nam, cum religionem captiosis tantum sophismatibus aggredi possint, atque libenter verba accumulent, ut rationum infirmitatem diffusioris styli ambagibus tegant; nihil timent magis, quam artem illam ratiocinandi, quæ detracto verborum apparatu argumenta ad simplices et nudas propositiones reducit, et ad logices regulas expendit. Cæterum non raro impudenter ipsi abutuntur illâ disserendi et concludendi formâ, quâ nos ne uti quidem vellent; toti enim in dialecticis tricis et argutiis versantur, cum nos impugnant; et libenter imperitos vana philosophiæ ostentatione decipiunt.

****) Ex his consequens est, in tractatione theologiæ methodum strictè systematicam, vel demonstrativam, quantum fieri potest, adhibendam esse, » *eâ tamen lege, ut simul ratio habeatur methodi scholæ* » ut observat *cl. D. Wiest (Op. M. Tom.* 1. §. 79.*)*, cujus testimonium eo confidentius citamus, quod nemo dixerit, eum scholasticis impensius favere. Possemus et nos adjicere propriam experientiam, et per crebras in hanc rem meditationes, et animadversiones absque omni præjudicio institutas magis semper, magisque firmatam convictionem.

§. IV.

Continuatio ejusdem materiæ.

Ad demonstrationem strictè systematicam duo, ut jam superius dictum est, requiruntur; scilicet principia certa, et conclusionum ex principiis legitima deductio. Principia theologiæ christianæ sunt ea omnia, quibus certo nobis innotescit, quid a Deo fuerit revelatum. Verum hæc, quæcumque demum illa sint, vim suam omnem deducunt ex auctoritate Dei loquentis, seu ex primo hoc principio, quod omnis veræ revelationis fundamentum est: *Deo revelanti non potest denegari fides.* Ulterius mens humana inquirere non potest,.. *Testimonium veritatis primæ*, ait S. Thomas (*Quæst.* 14. *de ver. act.* 8.), *se habet in fide, ut principium in scientiis demonstrativis*...Quisquis enim indubitanter judicaverit, aliquid a Deo esse revelatum, hoc ipsum credat judicio certo et firmo, necesse est; cum nihil sit rationi magis consentaneum, quam iis acquiescere, quæ a Deo, qui nec falli, nec fallere potest nobis proponuntur. Verum, quamvis fidei nostræ assensûs uni nitatur divinæ auctoritati; et propria fidei causa sit interior Dei afflatus, quâ movemur ad assentiendum Deo; requiruntur tamen externa adminicula, quibus persuasum nobis fiat, Deum locutum esse; ex quo sequitur usum quoque humanae rationis necessarium esse in rebus theologicis; nam fides, etsi obscura sit, tamen coeca non est, nec irrationabile obsequium postulat. Non potest intellectus assentiri

illis, quæ proponuntur sibi ad credendum, nisi ipsi videantur esse credibilia; hæc autem disjudicatio rationis opus est, quæ et leges tradit recti ratiocinii, et firmitatem ostendit criteriorum, quibus verbum Dei ad nos factum fuisse intelligimus.

*) Usum rationis sobrium et moderatum nec scripturæ, nec Patres improbant. Ad Thessalonicenses ait Apostolus (*I. Thess. V. — Vide etiam ad Rom. XII.* 2 — 3 — *II. ad Corinth. XIII.* 5.) . . . *Omnia probate, quod bonum est tenete* . . . . et ad universos Christianos S. Joannes (*I. Joan. IV.* 1.) . . . *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint* . . . Insigne est illud S. August. ex libro de verâ Religione (*C.* 24) . . . *Auctoritas fidem flagitat, et rationi præparat hominem. Ratio ad intellectum, cognitionemque perducit; quamquam nec auctoritatem ratio penitus deserit, cum consideratur cui sit credendum* . . . et alio loco (*Epistola* 150.) . . . *Absit, ut ideo credamus, ne rationem accipiamus, sive quæramus; cum etiam credere non possemus, nisi rationales animas haberemus. Ut ergo in quibusdam rebus ad doctrinam salutarem pertinentibus, quas ratione nondum percipere valemus; sed aliquando valebimus, fides præcedat rationem, quâ cor mundetur, ut magnæ rationis cupiat, et perferat lucem, hoc utique rationis est* . . . .

**) Verum cum rationi quod suum est tribuimus, simul cavendum est studiosè, ne in pestiferum illum errorem incurramus, quem Sociniani, et inter recentiores Protestantes non pauci sequuntur; rationem formam esse seu regulam ad quam fidei mysteria expendi debeant. Hoc principio semel posito, necesse est, totam

fidei œconomiam in meram philosophiæ naturalis disciplinam commutari. Hæc est superba illa, et inimica Deo sapientia, quam reprobat Apostolus (Rom. VIII.). Hanc, et non aliam impugnant Patres, cum videntur humanæ philosophiae adversari ... Credimus ut agnoscamus, ait S. Aug. *(Tract. 40. in Joan.)*; non agnoscimus ut credamus; quid est enim fides, quam credere, quod non vides . . . Ut exitiale hoc, quod fidem inter et rationem non raro exardescit, dissidium extinguatur; ante omnia in notitiam sui adducenda est ratio, suæque imbecillitatis, et obscuritatis coarguenda; ut undique tenebris obseptam se agnoscens, præsidium sibi in solâ fide esse intelligat; cui cum se semel tradiderit, emerget ex errorum et dubitationum nebulis, et puriore lumine collustrata ad veritatis cognitionem citius, certiusque perveniet.

***) Veritates; quæ in theologiâ pertractantur, non omnes eodem grado collocandæ sunt. Primum quidem omnes revelatæ veritates vocantur *veritates fidei*, vel *dogmata*, quâ tamen denominatione sæpius veritates tantum theoreticæ intelliguntur, quæ ad scientiam credendorum, seu theologiam dogmaticam pertinent. Alii distinguunt iterum inter illas veritates, quæ in verbo Dei contentæ quidem sunt, et communi ecclesiae fide nituntur, quamvis nullo adhuc solemni ecclesiæ decreto sancitae fuerint; et illas quae disertè ab ecclesia definitae sunt, et tanquam in verbo Dei contentae omnibus cum obligatione credendi proponuntur. Primi generis veritates ad fidem pertinere certum est, easque appellant *dogmata quoad se*; quae ad secundam classem pertinent, speciali quodam modo vocant *dogmata catholica* vel *dogmata quoad nos*. Sunt, qui post Melchiorem Canum distinguunt inter

dogmata et *articulos fidei*, hosque dicunt praecipua quaedam fidei capita esse, in quibus alia dogmata continentur.

Dogmata alia *pura* vocantur, alia *mixta*. *Pura* sunt quae solâ nituntur revelatione divinâ, et alio nomine *Mysteria* vocantur. *Mixta* dicuntur illae fidei veritates, quae non tantum ex revelatione probantur, sed etiam ex ratione naturali, qualis est doctrina de unitate Dei, et immortalitate animae. Ubi tamen notandum, eas tum tantum veritates fidei effici, cum ex fidei principiis deducuntur. — Porro quaestiones theologicae, quae ad fidem propriè non pertinent, et ideo salvâ ortodoxiâ in utramque partem ventilari possunt, *adiaphorae* vocantur, et non raro *scholasticae*. Sed et inter has discrimen ponendum est. Aliae cum dogmate connexionem habent, eique explicando et illustrando plurimum serviunt; aliae curiosae magis sunt, quam utiles: hae iterum *strictè scholasticae* dicuntur, illæ *dogmaticae latiori sensu*.

****) Ex quaestione theologicâ fit *conclusio*, si illud, quod in quæstionem vocatum est, ratiocinatione evolvitur. *Conclusiones theologicae* duplicis generis sunt; nam vel ex utrâque præmissâ ad fidem pertinente, vel ex unâ fidei, alterâ naturali lumine notâ rectè colligitur. Primi generis est ista conclusio: » *qui filius Dei est, est haeres vitae æternæ: atqui per Christum filii Dei facti sumus: ergo et hæredes vitæ æternæ* ». Secundi generis est illa de duplici voluntate, et operatione Christi, hoc modo: » *in Christo sunt duæ naturæ perfectæ, divina et humana: omnis autem natura perfecta propriam habet operationem et voluntatem: ergo in Christo duplex est voluntas, duplex operatio.*

Quæ per ejusmodi conclusionem theologicam, vel ex duplici præmissâ de fide, vel ex unâ saltem quæ de fide sit, per ratiocinia legitima eruuntur, vocantur veritates *virtualiter*, vel *mediatè*, vel *implicitè revelatæ*; quamquam, qui accuratius loquuntur, veritates virtualiter revelatas ab implicitè revelatis distinguunt. *Virtualiter revelatæ* illæ sunt, quæ necessariam habent cum fidei veritate connexionem. Sic veritas hæc, Christum in Eucharistiâ adorandum esse, virtualiter continetur in dogmate præsentiæ realis. *Implicitè* autem *revelata* dicuntur, quæ dogmatibus jam insunt, et cum ipsis revelantur; licet disertis verbis non exprimantur. Sic Christum habere mentem humanam, in ipso hoc dogmate, quod verus sit homo, continetur.

Quæritur nunc, an conclusio theologica ad fidem quoque pertineat? Respondemus, conclusionem ejusmodi, quæ talis est, non esse fidei articulum, nisi aliunde fuerit immediatè revelata, aut ecclesiæ judicio constet, eam esse in revelationis principiis contentam. Omnis scilicet conclusio, quæ propositionem unam ex aliâ ratiocinando eruit, humanæ rationis opus est. Verum homo quantumvis eruditus falli potest, et in doctissimis remanet sæpe aliquis dubitandi locus, an rectè concluserint. Si tamen conclusio ex fide deducitur per evidentem consecutionem, ad fidem pertinere dicenda est mediatè saltem et indirectè, et theologus, qui vim argumenti comprehendit, ei ut ad fidem spectanti assentiri debet. Neque dicas, rationem igitur fidem efficere. Nam ejusmodi conclusio non ideo ad fidem pertinet, quia legitimâ consequentiâ ex præmissis deducitur; sed quia hac disserendi ratione apparet, eam in præmissâ revelatâ esse contentam. Consequentiam videt ratio, consequens fides amplectitur tanquam in revelationis fontibus

contentum. Igitur ratio medium tantum est et instrumentum quo mihi certum efficitur, conclusionem in dogmate directè revelato contineri, quod ubi mihi compertum est, an ei propter Dei revelantis auctoritatem firmâ fide adhæreo. Quemadmodum si jurisconsultus legem aliquam a tenebris erueret, eique obtemperandum esse ostenderet; ratio obediendi non esset jurisconsultus, qui legem detexit, sed auctoritas legislatoris.

§. V.

De dotibus et officiis docentium, et oppositis hisce vitiis.

Quæ de theologiæ tradendæ methodo hucusque diximus, ad ipsam systematis compositionem, et expolitionem pertinent, quâ opus publicis prælectionibus destinatum potissimum se commendet. Verum muta hæc sunt et quasi spiritu carentia, parumque ad instituendos juniores clericos valent, nisi viva magistri vox accedat, quæ ad scientiam erudiat indoctos, et sollicita ductoris manus, quâ ad sacratissima divinæ hujus scientiæ penetralia ducantur. Hic si habeatur, iis quæ tanto tamque difficili muneri conveniunt dotibus instructus, nihil solidæ candidatorum instructioni nocebit opus doctrinæ quamvis imperfectum; cum e contra ex libro scholastico etiam optimo exiguos aut nullos omnino fructus colligent si magistro utantur, qui sit officii sui incuriosus et negligens, non satis doctrinâ morum, et dogmatum imbutus, aut in arte docendi minus exercitatus.

*) Pædagogiæ regulas tum generales, tum speciales, cum toto novæ hujus disciplinæ apparatu hic exponere res esset nimis diffusa et operosa, nec tantæ; uti communiter putatur, utilitatis. Quem paternus in discipulos affectus, quem sincerum doctrinæ et veritatis studium, quem religionis amor, desideriumque pietatis non accendunt; quem non erudit internus ille, quem definire non possumus, gustus, aut instinctus, qui, quid jam nunc dicendum, quid omittendum, nunc hoc nunc alio modo dicendum, doceat; hunc nullæ regulæ juvant. Prima siquidem in hac tam eximia arte regula est, nulli regulæ fixè et tenaciter inhærere; non enim discentium animos ad theoreticas methodi leges accommodare possumus, sed animis conformandæ sunt leges.

**) Igitur in theologicis studiis vix aliquem profectum sperare licet, si ille, cui magistri officium concreditum est, ipse religionis christianæ scientiam solidam, eruditamque non habeat; si formandis juniorum animis, expoliendisque ingeniis parum idoneus sit; vel quia pietate et zelo destitutus, propriæ tranquillitatis et otii amans, sine curâ et sollicitudine muneri suo præest; vel quia caret illâ arte docendi, quâ non raro clarissima etiam ingenia destituuntur. Quoties enim nec faciliora fiunt ad intelligendum, nec clariora, quæ etiam a doctissimis dicuntur? quare non raro evenit, candidatos, qui ad theologicas prælectiones conveniunt, ut quasi quotidiano cibo aliti crescant quotidie in rerum divinarum scientiâ, audito magistro plerumque jejunos et inanes discedere. Fateor, quod cum alumnos audio, ejusmodi prælectionibus institutos tam confidenter asserere, se theologiam *audivisse*, statim mentem subeat hæc

cogitatio: *mallem didicisses*. Majus adhuc ex institutione malum imminet, si animus doctoris vitiis et malis cupiditatibus corruptus sapientiam a se repellit, quam propinare aliis deberet; si speciem inanis gloriæ vehementius appetens, ponendam sibi ut plurimum operam existimat in iis, quæ splendore aliquo novitatis alliciunt.

***) Sunt etiam non raro inter theologiæ magistros viri, qui quamvis fidei et morum integri sint, carent tamen christianâ illâ prudentiâ animi solertiâ, quæ cautè et paulatim lumen infert mentibus, quantum id patitur infirma acies; sollicita non errorem tantum removere a discentium animis, sed etiam erroris periculum. Facile enim fieri potest, ut quos ab uno errore retrahimus, hos ad alium oppositum impellamus. Cum enim in errores et praejudicia quaedam inconsulto et acriori zelo irruimus; nascitur in levioribus animis liberior cogitandi, judicandique pruritus, moxque extra terminos excurrent, etiam non volente magistro, petulantia ingenia, quae sapere non didicerunt ad sobrietatem. Sic improvida manus scintillas projicit multum nocituras, nec ignis cum exarserit, impetum cohibere potest (11).

****) Omnino superfluum ducimus, theologiae tractatores monere, ut a veterum scholarum systematibus abstineant se. Non enim timendum jam est, ne theologiam thomisticam, aut scotisticam exoriri videamus. Multo praesentius adest periculum ex novâ philosophiâ, quae non tantum peripateticam terminorum multitudine et dictionis obscuritate multum superat, sed quod pejus est, ipsum revelatae religionis aedificium convellit, et . . . *adversatur et extollitur*

supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur; ita ut in templo Dei sedeat ostendens se tanquam sit Deus (II. Tess. II. 4.) (12).

§. VI.

Imago boni magistri.

Multa alia, quæ diu jam animum nostrum occupant, adjicere possemus, si id tempus permitteret; verum ad finem properandum est. Sufficiat igitur, ut tamen aliquid voluntati nostræ indulgeamus, quædam adhuc boni magistri lineamenta exprimere. Scit ille finem omnium studiorum ultimum religionem esse, hanc qualem ipsam a Deo accepimus sartam tectam servare, præcipuum esse theologi officium. Ab omni igitur inanis gloriæ studio, ab omni proprii commodi et turpis avaritiæ contagio alienus, non novitatis improvidus sectator, ad id omnes conatus intendit, ut avitæ doctrinæ depositum tueatur; hoc divitias, hoc gloriam, hoc maximam nobilitatem reputans. Non minor ipsi de moribus et pietate cura, ideoque incorruptam religionis doctrinam sanctissimis ubique virtutum præceptis quasi condimento conspergit, parum reputans, si doctos efficeret discipulos, nisi et probos et sanctos fingeret. Singularem hunc religionis ac pietatis zelum mirè exornant ingenium acre et vividum, blanda animi modestia, ab omni ostentatione abhorrens, gravitate aspersa comitas, atque eximiæ eruditioni adjunctus sinceritatis candor; ut

qui viri doctrinam et ingenium mirantur, magis tamen ament indolem. Nunquam illi desunt solida doctrinæ nutrimenta, quibus explere et alere possit discipulorum mentes, neque necesse illi est, rabulam agere, et doctrinæ suæ ambitiosum ostentatorem, et vanis naratiunculis, et convitiis implere vacua lectionum. In eo imprimis non exiguam ingenii moderationem et solertiam ostendit, quod non omnia, quæ ipsi longâ meditatione collegit, e thesauro suo proferat, optimè noscens, non obruendos esse animos, sed nutriendos; primum firmissima ponenda esse fundamenta, jacienda vera et sincera scientiarum semina, ex quibus læta postmodum seges pullulet. Tot egregiis dotibus accedit ars docendi, ac mira in rebus explicandis sagacitas; ut possit in varias se formas vertere, et summittere se ad mensuram audientium. Ab omnibus quæ ad fidei et morum doctrinam non pertinent se abstinens, in iis quæ necessaria sunt, enucleandis diligentius versabitur; certâ firmâque manu ducet prima totius scientiæ lineamenta, et imbuta solidis notionibus ingenia acuet crebriori exercitatione. Omnia demum eo reducet, quo exierunt, ad Dei scilicet gloriam et religionis emolumentum. Vana quippe est omnis etiam de divinis disputatio, nisi scholis intersit, et præsideat unus magister hominum Jesus Christus.

ARTICULUS SECUNDUS.

De theologiâ rite addiscendâ.

§. UNICUS

De docendi ratione et docentium officiis hucusque locuti, ad eos accedimus, qui se sacræ doctrinæ studio mancipant, et quibus totum hoc opus theologicum, omnesque laborum nostrorum, et studiorum fructus consecramus. Multa sunt et varia, quæ ad hanc rem pertinent, præcepta; verum pleraque ex illis, quæ hucusque dicta sunt, colligi possunt. Nam multiplices theologiæ universæ divisiones vidimus, variasque disciplinas, quibus illa in suas veluti partes distinguitur; vidimus, quibus illa scientiis juvetur et illustretur, quæ propius cum eâ, quæ remotius connexa sint. Ex his jam intelligitur, quæ theologo ineunda sit studiorum via, quæ mentem præparent ad cœlestem religionis doctrinam, quæ necessario cum illâ conjungi debeant scientiæ, quæ utiliter addiscendæ, si tempus suppetat. Porro ex docendi ratione difficile non est discendi regulas deducere, et ad optimi magistri imaginem optimum effingere discipulum. Unde utilissimum discentibus existimamus, quales esse debeant, paucis dicere, ut autem tales sint, cupidissimo animo, et constanti labore efficere.

*) Quod modum attinet discendi, prima procul dubio

lex est, ordinem quemdam studiorum esse servandum. Nec omnia simul sibi discenda proponant candidati, nec ad unum tantum mentem continenter applicent; nimiâ rerum multitudine mens obruitur, uni autem longiori tempore affixa hebescit potius quam acuitur. Ita igitur inter varias theologiae disciplinas horae dividendae sunt, ut varietate juvetur intellectus. Praeter tempus orationi, et rerum divinarum meditationi consecratum, nulla dies sine sacrae scripturae lectione praetereat, nulla sine dogmaticae et moralis doctrinae studio. Reliqua autem, quorum cognitionem gravissima status ecclesiastici munia vehementissimè postulant, ita distribuantur, ut quae supersunt temporis intervalla impleant, et si non omnia quotidie pertractentur, statutum tamen per hebdomadem tempus habeant. Discant autem ferventer et costanter; ne animos frangat amor otii et rerum inanium cura. Nihil solidae instructioni magis obest, quam inquieta illa mentis curiositas aut potius levitas, quae omnia obiter percurrit, et cum ex unâ disciplinâ paululum aliquid degustavit, ad aliam properat, mox iterum relinquendam.

Legant auctores non multos, sed optimos, et quae in his sunt optima sedulâ lectione et meditatione digerant, mentemque nutriant vitali succo. Ad publicas praelectiones semper accedant praeparati, et quae audierunt postmodum mente retractent. Scriptioni assueti et semper calamo quasi armati, annotent quae audierunt meliora, excerpantque legendo. Omne demum tempus perire arbitrentur, quod non religionis exercitiis aut studiis impertiretur. Ita thesaurum sibi colligent eximium, ex quo aliquando tanquam scribae docti in regno cœlorum proferre poterunt nova et vetera (*Matth. XIII.* 52.).

Porro vires suas tentare, quam maxime oportet in studiorum delectu, et videre, quid valeant humeri, quid ferre recusent. Plures sunt, quibus satis sit necessariis sedulo incumbere; magnum scilicet damnum est, etiam utilibus studere, necessariis neglectis.

**) Non decipiat candidatos spes compensandi in posterum studia, quæ hâc juvenili ætate, quâ nulla est ad discendum magis idonea, neglecta fuerint. Quippe magis semper invalescit laboris fastidium, quo mollius ipsi indulgetur; et experientia certum est nihil in sacris disciplinis proficere virum, qui animum studiis adjungere non consueverit juvenili ætate. Vix autem dici potest, quod fructus ex hâc laboris consuetudine semel assumptâ excrescant; quot sibi delicias præparet clericus, cum sanctissimis religionis doctrinis explere possit quotidie incitatam semel et erectam discendi cupiditatem; quanta exinde sacro ministerio concilietur reverentia, quantum præsidium adversus tentationes et salutis pericula, quæ animum vacuum et torpentem obruunt. Hoc igitur ante omnia animæ imprimant theologi, religionis scientiam clerico esse prorsus necessariam, et sicut sacrum, cui se addicere intendunt, ministerium aliis longe antecellit, ita et eos oportere aliis doctrinâ et cœlesti sapientia antecellere; atque si hac fuerint destituti ad eos pertinere illa Christi (*Matth. XV.*) *Cœcus si cœco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt..:* Nunquam autem spem sibi faciant assequendæ veræ solidæque doctrinæ, si ad religionis studium accedant frigidè et oscitanter, quasi aliud omnino agentes aliisque occupati curis, nec satis animo, et cogitatione complexi illius rei magnitudinem, ad quam aspirant.

***) Sit in theologiæ candidato præter laboris patientiam, scientiæ desiderium, ingenium docile, veri rectique amans et tenax. Non exiguum in adolescentibus ingenuæ indolis indicium est, si professores suos non minus quam studia ament, eosque parentes esse non quidem corporum, sed mentium credant. Nam ut optimè observat Quintilianus, multum hæc pietas confert studio; ita enim et libenter audient, et dictis credent, et esse similes concupiscent. Nihil certè est juvenili hac æmulatione ad profectum utilius, si magistri non sint a spiritu Christi alieni, et ex eorum numero, qui, ut Cicero ait, quodvis malle videntur, quam se non ineptos. Qui sui ipsius amantes, quo ingenio minus valent, hoc se magis attollere et dilatare conantur, et quos alere deberent solido religionis cibo, hos inani fumo pascunt, ut eos, si non scientiæ, tamen suæ arrogantiæ, et ambitiosæ temeritatis hæredes relinquant. Exinde oriuntur juvenes illi, qui vana sui opinione inflati sibi ipsis arroganter blandiuntur, se solos eruditos ac sapientes putant, cæteros despiciunt et contemnunt... *Non est ista sapientia desursum descendens, sed terrena, animalis, diabolica... Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis, bonis consentiens.* (*Jacobi III.* 15. 17.). Pulchrè in hanc rem loquitur S. Bernardus. (*Serm.* 36. *in cantica.*) *Modus sciendi est, ut scias quo fine quæque nosse oporteat. Quo ordine, ut id prius quod maturius ad salutem. Quo studio; ut id ardentius, quod vehementius ad amorem. Quo fine; ut non ad inanem gloriam et curiositatem, aut aliquid simile, sed tantum ad ædificationem tuam vel proximi. Sunt namque qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, et turpis curiositas est; et sunt qui scire vo-*

lunt, ut sciantur ipsi, et turpis vanitas est; sunt item qui scire volunt, ut scientiam suam vendant, et turpis quæstus est. Sed sunt quoque, qui scire volunt, ut ædificent, et charitas est; et item, qui scire volunt, ut ædificentur et prudentia est. Horum omnium soli ultimi duo non inveniuntur in abusione scientiæ, quippe qui ad hoc volunt intelligere ut bene faciant....

****) Hoc itaque sicut in omni doctrinarum genere sic quam maximè in theologiæ studio præcipuum est; ut animum accendat sincerus amor religionis. Hæc siquidem rectum studiorum finem ostendit et eo magis vetat sancta profanâ mente sectari; cum etiam ad profana doceat sanctè accedere. Frustra scilicet ad scientiam ingenio, labore, industriâ nitimur, nisi animum afferamus a vitiis et pravis affectibus vacuum, plenum autem Deo et virtutum amore.... *Errat*, ait S. August. (*L. de agon. chr. c.* 13) *quisquis putat veritatem se posse agnoscere cum adhuc nequiter vivat... in malevolam animam non introibit sapientia...* (*Sapient.* 14.). Ita enim arctissime connexa sunt studia virtutis et scientiæ, ut si fortassis sine virtute haberi possit umbra aliqua doctrinae, ipsa doctrina, qualis ea in theologo esse debet, sana et sancta haberi profecto neutiquam possit. Demum, ne id prætermittamus, quod omnium primum est et præcipuum; meminerint tyrones in vanum se laborare, nisi totius operis Deum adhibeant ducem,.. *discant ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus; ut simul sciant ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum et pax* (*Baruch. III.* 14.). Nullos imprimis hujus cœlestis doctrinæ fructus proferre poterit etiam fertile solum, ac multo labore subactum et excultum: nisi cœlesti rore per-

fundatur. Labori itaque adjungenda est oratio; his quasi pennis subnixi ad cœlestium veritatum cognitionem assurgemus... Siquis vestrum indiget sapientiâ, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei (*Jacob. I. 5.*).

CAPUT IV.

Brevis studii theologici historia.

EPOCHA I.

Ab exordio generis humani usque ad Christum.

Theologiæ revelatæ historia cum ispo genere humano orditur; quæ Deo ipso institutore didicerunt primi parentes, et quæ postmodum Deus ad patriarchas locutus est, hæc in eorum qui Deum timebant, familiis sedulo conservabantur. Docendi munus vel cura juniores instruendi in iis, quæ ad Deum ejusque cultum pertinebant, illis tum incubuit, qui ad illud videbantur ab ipsâ naturâ destinati. Neque postmodum, cum in reipublicæ formam coaluissent judaei, et lege scriptâ a Deo sibi tradita uterentur, immutatus est hic mos antiquus, ut qui ad familiam pertinerent, ad pietatem legisque observantiam in domo paternâ formarentur. Aliud populi mores non ferebant, quia omnes agro-

rum gregumque curâ detinebantur, nec tempus *otii supererat, quod ipsum Scholæ* nomen exprimit.

Quamvis autem κατηχησις legis privata in hâc etiam temporis periodo ad Patresfamilias pertinere, publica tamen debebatur sacerdotibus et prophetis. Scriptura saepius de filiis, seu discipulis prophetarum loquitur (*I. Regum. c. X. XI. XIX. — III. Reg. XVIII. XX.* 35. — *IV. Reg. II. IV.* 38. *etc. etc.*) Samuel primus creditur ejusmodi scholas prophetarum instituisse, ut penè collapsam avitam religionem restitueret. Ex his usque ad tempora captivitatis plures exierunt viri potentes opere et sermone, qui ad justitiam erudierunt multos. Præter hoc extraordinarium dicendi munus, aliud erat ordinarium sacerdotibus in lege demandatum (*Deuteron. XVII. XXXIII.* 8. 9. 10.). Unde illud Malachiae: *labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent de ore ejus.*

Post captivitatem babylonicam synagogæ per omnes fere civitates erectæ sunt; in quibus per omne sabbathum libri legis et prophetarum legebantur, additâ interpretatione et exhortatione. Si judaeis fides est, in solâ urbe Jerosolymitanâ 480. synagogæ numerabantur. Præter synagogas, in quibus populus erudiebatur, scholæ institutae erant, non Jerosolymis tantum, sed etiam in exteris locis, in quibus magistri cum discipulis conveniebant. Cum Apostolus Ephesi commoraretur, et per tres menses in synagogâ disputans, et suadens de regno Dei multos experiretur sibi contradicentes, et maledicentes viam Domini coram multitudine, di-

scedens ab eis segregavit discipulos, quotidie disputans in *scholâ Tyranni* cujusdam (*Actor. XIX.* 8. 9.).

Schola etiam simpliciter *domus* vocabatur. (Sic cum dicitur contentionem fuisse inter domum Schamai et domum Hillel, intelligendum est: inter ipsorum scholas). Subinde domus *subtilitatis* et *acuminis*, quia quæstiones legis ibi subtilius tractabantur; propterea judaei eum locum discutiendis rebus aptiorem præstantioremque habebant ipso templo. Paulo post reditum ex Babyloniâ novæ inter judæos sectæ exortæ sunt, non vivendi tantum ratione, sed et doctrinâ multum inter se discrepantes; quælibet autem scholas suas habuit, in quibus discipulos erudiebant, inter eos doctiores habebantur. Plura hic de Pharisæorum, Sadducæorum, Essenorum origine, institutis et doctrinâ dici possent, si longiores esse liceret. Non ineptè quidam Pharisæos cum Stoicis, Sadducæos cum Epicureis, Essenos cum Pytagoræ discipulis compararunt. Illud in genere notandum est, judæos imprimis post captivitatem in duas partes scissos fuisse, quarum una meditationi scripturæ se dabat; altera tota in eo erat, ut scripturæ aliquid assueret. Hæc traditiones non scriptas tanquam nacessarias, et ipsâ scripturâ perfectiores regulas observabat; unde Pharisæi et Esseni orti sunt. Hæc distinctio inter Judæos *Rabbinistas*, vel *Thalmudistas*, et *Textuales* aut *Scripturarios* adhuc hodie obtinet.

Patet ergo ante Christum multos inter judæos fuisse *theologos*, seu viros, qui eruditâ legis et re-

ligionis revelatæ cognitione pollebant. In libris novae legis vocantur scribae γραμματεῖς et legis periti νομοδιδάσκαλοι. Hi verbo scripto adhærebant; cum alii, imprimis e Pharisæorum sectâ, qui sapientes vocabantur (σοφοὶ), in suis lectionibus traditiones urgebant. Alia adhuc erat doctorum species, *quos disquisitores* vocabant, quos judæi, quoniam allegorias et subtiliores expositiones sectabantur, ut expositores acutissimos, et profundissimæ perspicacitatis venerabantur. Hos omnes enumerat Apostolus (*I. Cor.* 1. 20.) . . . *ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor hujus sæculi?*

EPOCHA II.

A Christo usque ad sæculum XI.

Christus cum prædicationis munus impleret, non tantum publicè populum docuit, sed et Apostolos sibi elegit et discipulos, quos in mysteriis regni Dei erudivit et quibus ipse dixit: (*Joan. XIII.* 13.) *Vos vocatis me magister et domine, et benè dicitis, sum etenim* . . . neque voluit ut ejus discipuli, et qui post eos docendi munus in ecclesiâ susciperent, *magistri*, aut *rabbi* vocarentur; ut scirent, unum esse magistrum nostrum Jesum Christum. Et verè quidem, quia non decet religionis doctorem aliud scire, quam Jesum crucifixum, aut aliam, quam Jesu Christi proponere doctrinam, aut sibi, et non Christo formare discipulos. Hunc scilicet finem Christus sibi proposuit, cum magisterium publicum

in ecclesiâ instituit... *dedit quosdam.... pastores et doctores... in ædificationem corporis Christi (I. Cor. 1. 20.).* Porro docendi officium in ecclesiâ perdurare nunquam potuisset, nisi praeter instructionem publicam et omnibus communem, viri idonei ad opus ministerii instituti fuissent. Igitur et Apostoli suos habuerunt discipulos, quos ipsi et exemplis suis, et doctrinis erudierunt; hortantes eos, ut quæ audierunt ab ipsis per multos testes, hæc commendarent fidelibus hominibus, qui idonei essent et alios docere (*Ephes. IV.*). Apostolorum exemplum secuti sunt, qui post illos ecclesiam regebant episcopi; hi siquidem non plebis tantum curam gerebant; sed et juniores clericos in domo suà nutriebant, et singulari curâ instruebant tanquam filios. Sic Athanasius S. Alexandri, S. Joan. Chrisostomus S. Meletii, S. Cyrillus Alex. patrui sui Theophili discipuli fuerunt. Notum est, quot ex S. August. et S. Fulgentii scholâ prodierint episcopi doctrinâ non minus, quam sanctitate conspicui.

Attamen jam primis ecclesiæ sæculis in magnis quibusdam urbibus scholæ pro erudiendis catechumenis erectæ leguntur, quibus non raro viri praeerant tum divinis, tum humanis scientiis egregiè exculti. His, cum sæpius in viros ex gentilibus inciderent, ingenio et doctrinâ expolitos, necesse fuit, ut eruditam religionis doctrinam exponerent, et humanarum etiam scientiarum subsidio uterentur. Quod genus eruditionis, quam illud fuerit antiquis patribus familiare, ex eorum libris satis dignoscitur. Celeberrima primis sæculis erat

schola Alexandrina, non docentium tantum, sed et discipulorum famâ. S. Hieronym. ejus institutionem a S. Marco repetet; quamvis historia ecclesiastica ante S. Pantenum nullum, qui illi præfuerit, commemoret. Panteno successit S. Clemens Alexand., cujus præclara supersunt opera. Clementis discipulus et succeessor Origenes fuit, inter omnes veteris ecclesiæ doctores ingenio et doctrinâ facile princeps; cujus schola sanctorum, ac martyrum seminarium dicebatur.

Diffiteri tamen non possumus, paucos eo tempore etiam inter ecclesiæ pastores fuisse, qui profanis scientiis animum applicuerint; et si qui reperiuntur in ejusmodi disciplinis versatissimi, eas plerumque sibi compararunt, antequam ad christianam religionem accesserint. In iis etiam, quæ ad religionem pertinebant, nullam aliam discendi methodum reperimus, quam diligens scripturæ et traditionis studium. Quamvis si ad artem illam, quæ veræ philosophiæ propria est, attendimus; ut scilicet in rerum tractatione ad prima principia ascendentes, recto deinde ordine conclusiones deducamus et viam recludamus effugia quærentibus, in eâ profecto neminem reperiemus iis, quos ecclesia ut patres suos et doctores veneratur, magis exercitatum. Quis ingenii sublimitate, quis disputationis subtilitate cum S. Augustino comparari potest? Qui hunc patrem, ut benè observat Fleurius, non admiratur, nihil ejus laudibus detrahit; sed sibi ipsi nocet, dum prodit, se veram scientiam nescire. Jam verò si ad patres græcos transeamus,

quis in philosophando subtilior, solidiorque S. Basilio, S. Athanasio, S. Gregorio Nyss. Hæc autem exactae dialecticæ ad sacras scientias applicatio tam parum tunc temporis displicuit, ut S. Gregorius Nazianz. primus inter patres theologi nomen obtinuerit, quod doctrinam de Deo et imprimis de Verbi divinitate nemo melius intellexisse, et propugnasse videretur.

Antequam hanc studii theologici epocham absolvamus, quædam de studiis monasticis dicenda sunt, quæ hoc præcipuè tempore maximè floruerunt; quod non absque singulari divinæ providentiæ dispositione factum est, quæ in iis temporum angustiis hoc sacris scientiis perfugium paraverat. Jam sæculo V.° plures in occidente monachorum familiæ erant, quæ cum pietatis exercitiis non exiguam conjungebant sacrarum litterarum culturam. Tales in urbe Massiliensi instituit Cassianus; tale fuit Lerinense cœnobium, jam anno 410. conditum, quod non parum illustravit Vincentius *Lerinensis*, dictus, auctor egregii operis, quod anno 432, sub nomine commonitorii edidit. Sæculo VII. instituta monastica cum religione christianâ in Angliâ propagata sunt, et vix dici potest quanta ex iis pullulaverit sanctorum, doctorumque virorum seges. Inter omnes eminet venerabilis Beda anno 735. mortuus, cujus insignia in religionem et rem litterariam merita nulla hucusque delevit dies. Multis ille ad divinas scientias dux et magister fuit, multum et exemplo, et scriptis suis studiorum ardorem in religiosis domibus accendit.

Ferunt ab eo excultum fuisse celebrem Alcuinum, quem ex Angliâ accersivit Carolus M., ut eum in litterarum restauratione socium, et adjutorem adhiberet. Ab eo tempore novum videbatur divinis scientiis sidus exoriri, heu! nimis cito extinctum. Vigebant tamen per aliquod tempus monasticæ et cathedrales scholæ operâ Caroli Magni per Galliam et Germaniam institutæ. Non parum eodem sæculo religionis studium promovit S. *Winfridus*, seu *Bonifacius*, qui primum in Angliâ sub celebri Winberto abbate omnibus, quæ eo tempore ad eruditionem pertinebant, disciplinis eruditus, atque ob singularem in scientiis profectum ad docendi munus assumptus est; postea cum vehementi animas lucrandi zelo arderet, in Germaniam venit, ubi ad Moguntinam sedem evectus præcipuas in illud curas convertit, ut idonei ecclesiæ ministri formarentur; quæ imprimis causa eum impulit, ut Fuldense monasterium conderet, ex quo postmodum tot viri prodierunt scientiâ non minus, quam sanctitate insignes.

Præcipuum hujus scholæ decus sæculo IX. fuit Rabanus Maurus; ejus discipulus Walafridus Strabo, postmodum Augiæ divitis abbas inter præcipuos ævi illius scriptores numeratur. Rabanus vero ob singularem virtutis et doctrinæ famam ecclesiæ Moguntinæ præpositus est. Is in opere, quod de institutione clericorum scripsit, totam, quæ tunc erat, studiorum formam exposuit *(L. III. c. XVIII. seq.)*. Scientiarum cursus septem, uti vocabantur, liberales artes complectebatur; quæ iterum in duas

classes divisæ sic dictum *trivium* et *quatrivium* efficiebant. *Trivium Grammaticâ, Rhetoricâ,* et *Dialecticâ* constabat. Ad *quatrivium Musica, Aritmetica, Geometria et Astronomia* pertinebant; qui utrumque trivium scilicet et quatrivium complecti ingenio poterant, in omnium admiratione erant, et septem artium magistri vocabantur. Cum autem religionis scientia omnium tunc disciplinarum quasi regina haberetur, reliquarum autem utilitas ex eo tantum, quem cum religione haberent, nexu æstimaretur; non immerito dicitur, jam tunc encyclopœdiam theologicam exstitisse.

EPOCHA III.

A sæculo XI. usque ad sæculum XV.

Jam sæculo VIII. Joannes Damascenus in Oriente systema aliquod totius doctrinæ christianæ exposuit in libris IV. de ortodoxâ fide. Verum nullos in ecclesiâ saltem latinâ imitatores tunc habuit. Religionis veritates in unum corpus collectas dialecticè et ad scholæ peripateticæ formam exactas primi sæculo XI. in Occidente tradiderunt Lanfrancus, ejusque discipulus Anselmus, magistri sui primum in regimine abbatiæ Beccensis, tum in archiepiscopatu Cantuariensi successor. Hic imprimis systematicæ theologiæ parens habetur. Mox

alii secuti sunt, ut Hugo a S. Victore, Hildebertus archiepiscopus Turonensis, Robertus Pullus, Otto Frisingensis episcopus, qui dialecticam et aristotelicam Philosophiam ex Parisiensi scholâ in Germaniam intulit. Ita nova in theologiam methodus invecta est, quæ ab initio nihil habuit, quod reprehendi posset.

Verùm cùm jam scholæ publicæ et magistrorum et discentium æmulationi paterent, et exinde inclarescendi desiderium vehementer accenderetur, mox fines a patribus positos transilierunt, inquieta, et disputationibus innutrita ingenia. Vixit hoc tempore Abaelardus, multis et ingenii et animi aberrationibus famosus, vir acutus et naturâ perspicax, ac litterarum humaniorum studio excultus; sed famæ magis quam veritatis sectator, sui ipsius putidus jactator, et disputator ventosissimus. Ab hoc tempore, ut Trithemius ait *(L. de scriptorib. ecclesiastt.): Philosophia sæcularis sacram theologiam suâ curiositate inutili fœdare cœpit. . .* Verùm omnes qui se hucusque in hoc studiorum genere exercuerunt, multùm nominis et eruditionis famâ superavit Petrus Lombardus episcopus Parisiensis, qui alter a S. Anselmo scholasticæ theologiæ parens dicitur. Hic totam religionis doctrinam in IV. libros, qui sententiarum inscribuntur, digerere conatus est, unde magistri sententiarum nomen accepit. Quod opus quamvis indigestum, summo cùm applausu exceperunt, et infinitis fere commentariis illustrarunt theologi, atque tanquam corpus theologiæ perfectissimum, publicis prælectionibus adhibue-

runt. Nunc major in dies inanium quæstionum turma in theologiam quâ datâ portâ irruit. Institutæ sæculo XIII. Universitates novum studiis decus contulerunt; et cùm eodem sæculo a Roberto de Sorbonâ Parisiis domus Sorbonica erecta fuit, mirum est, quantam in universitate Parisiensi celebritatem consecuta sit facultas theologica. Quidquid contra novam methodum jam XII. sæculo S. Bernardus, Wilhelmus a S. Victore, aliique scripserint, nihil tamen potuit ardorem cohibere novâ hac arte inclarescendi. Parisiis sæculo XIII. docuerunt, qui adhuc inter scholasticos celebratissimi sunt; Alexander Hales Franciscanus *doctor irrefragabilis* dictus; Albertus ex S. Dominici familiâ, qui *Magni* nomen accepit. S. Thomas Aquinas Alberti discipulus *doctor angelicus*. Joan. Duns Scotus ex S. Francisci ordine, *doctor subtilis*. S. Bonaventura ejusdem ordinis, *doctor seraphicus*. Unus prae cæteris S. Thomas concinnè et ordinatè sacram hanc scientiam tractavit; ejus summa theologica in tres partes distributa est, eo ordine et rerum contextu, eâ philosophandi sobrietate simul et perspicacitate, ut ratio revelationi ubique famuletur. Quare omisso sententiarum magistro, qui multa confusè et perturbatè tractat, theologi pene omnes rationem et methodum S. Thomæ secuti sunt. Cùm paulo post Scotus novas opiniones S. Thomæ doctrinæ opponeret, natæ sunt scholæ *Thomistarum* et *Scotistarum*.

Tertiam instituit Ægidius Colonna Augustinianus, pro sæculi illius more *doctor fundatissimus*

appellatus. Sæculo XIV. Wilhelmus Occam minorita a Scoti, quem magistrum habuerat, sententiâ discessit, et scholæ *Nominalium* initium dedit. Ne et ipsi honoris titulus deesset, *doctor singularis* vel *venerabilis inceptor* vocatus est. Accessit demum his scholasticorum sectis quinta *Recentiorum* dicta, qui cum in nullius magistri verba jurandum esse dicerent, systema *eclecticum* constituerunt.

EPOCHA IV.

A sæculo XV. usque ad nostra tempora.

Quantacumque fuerit eorum, qui hoc scholasticæ theologiæ studium ingressi sunt, celebritas; nunquam tamen defuerunt viri maturioris ingenii et positivæ, uti vocatur, theologiæ cultores, qui scholasticas tricas, et artis non philosophicæ, sed sophisticæ aberrationes damnarunt. Jam vidimus, quænam fuerit S. Bernardi et aliorum quorumdam ipsius ætatis doctorum sententia. His merito adjungimus Joannem Salisburiensem, qui postmodum episcopus Carnotensis factus est; et Petrum Blesensem anno 1200. mortuum. Nec defuerunt deinceps, qui illam rem aut querimoniis, aut risu dignam habuerunt, ut Nicolaus Clemangis l. de stud. theologico, Joan. Gersonius universitatis Parisiensis cancellarius, ambo sæculi XV. scriptores, Laurentius

Valla et Rodolphus Agricola eodem sæculo bonæ latinitatis, et humaniorum litterarum cultores eximii. Sæculo XIII. Gregorius IX. ad Parisienses doctores gravissimam direxit epistolam; quâ ipsos jubet ad veterem methodum redire; idem a Joanne XXII sæculo XIV. factum legitur. Sæculum decimum quintum doctorum et litteratorum hominum feracissimum fuit. Captâ anno 1453. Constantinopoli, litteræ ex novâ Româ in antiquam remigrarunt; magnus doctissimorum virorum numerus ex Græciâ profugus linguarum et veteris litteraturæ studium per Europam propagavit. Illuxit tunc Occidenti post longas tenebras aurora renascentis diei; mentes ad meliorem eruditionem excitatæ, veræ philosophiæ, scripturæ sacræ, et patrum studium impensius colere cœperunt, ac theologiam a pseudo-scholasticæ sordibus abstergere. Non tamen ita estingui subito potuit insatiabilis rixandi libido, ut non hoc adhuc tempore turbas in Galliâ excitaverit; quasi voluisset novo experimento probare, quantum ad commovendos turbandosque animos valeat. Celebre est, quod inter Nominales et Realistas sub Ludovico XI. in Galliâ exarsit, accerrimum bellum, in quo diu et pertinaciter et ancipiti fortunâ pugnatum est.

Interea latius semper sese diffudit bonarum artium cultura, et vitiosæ subtilitatis, ac corruptæ ac incultæ dictionis contemptus. Hæc læta fuerunt sæculi XVI initia, quæ spem faciebant integræ restaurationis studiorum; nisi gravissima religionis dissidia animos in nova odia conjecissent, ex quibus

ingens orta est rerum omnium tum sacrarum tum profanarum perturbatio. Non possum igitur satis mirari, quod protestantes velint suam reformationem ut integratæ theologiæ epocham statuere. Ita scilicet etiam bona ingenia excæcat partium studium! Quis nescit novam studiorum rationem, et solidioris doctrinæ gustum ante Lutheri ab avitâ religione defectionem ubique fuisse diffusum; atque in Italiâ potissimum, ubi Romanorum Pontificum, et Mediceæ domus in litteratos munificentia magnum sacris et profanis scientiis incrementum dedit? Florebant tunc non minus suo in scholasticos odio, quam litterarum studio celebres viri *Reuchlinus*, *Erasmus*, *Nazolius*, *Ludovicus Vives*, aliique pene multi inter catholicos. Quid et ornatissima inter novatores ingenia, ut *Melancthon*, *Ulricus de Hutten*, et, si vis, *Lutherus* et *Calvinus* in catholicorum scholis enutriti, quidquid doctrinâ et eruditione valebant, hoc non a novâ ecclesiâ acceperunt, sed in eam intulerunt. Porro concilium Trid. sicut in reformandis aliis abusibus omnem operam posuit, sic etiam catholicos theologos ad solidiorem sacratioremque theologiæ tractationem non parum excitavit. Inter concilii hujus patres sedit *Melchior Canus* Cannariensis episcopus, cujus est egregium opus de locis Theologicis, non minus dictionis puritate, et perspicuitate, quam rerum varietate, et gravitate commendandum. Magnam igitur theologia ex generali litterarum restauratione utilitatem cepit; ab hâc epochâ nobiliorem quamdam formam induit, factâ paulatim conversione scholasticæ in dogmaticam.

Impossibile esset theologorum, qui ultima hæc sæcula illustrarunt, indicem texere. Nota sunt celeberrima *Bellarmini*, magni *Petavii*, *Natalis Alexandri*, *Tournelii*, etc. etc. nomina. Magna quoque recentiorum theologorum, qui novâ methodo, atque ad genium hujus temporis accomodatius scripserunt in hanc rem merita. Inter alios nominare sufficiat *Stephanum Wiest*, cujus opus theologicum majus multiplici eruditione confertum, multam et variam materiarum messem offert legentibus.

ADNOTATIONES

(1) Pag. 9. Theologia tum *polemica* tum *irenica* in ecclesiâ una cum hæresibus nata est; utrumque enim a magistro suo illa didicit, et nulli parcere errori, qui contra fidem se extolleret, et errantibus non irasci, sed, ut ad ovile, unde exierunt, redirent, omnibus modis efficere. Igitur nullo non tempore aberrantium saluti omnem curam et sollicitudinem intendit, cogitans semper cogitationes pacis et non afflictionis (*Jerem. XXIX.* 11.), monens cum lacrymis, et obtestans omnes, atque commendans Deo et verbo gratiæ ipsius, qui potens est ædificare, et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus (*Actor. XX.* 31, 32.). Multa hujus rei exempla historia ecclesiastica suppeditat. Insigne est illud, quod S. August. et cum eo africani Præsules egerunt in causâ Donatistarum (*Fleury hist. eccl. lib. XXII.*). Ex quo græci ab ecclesiâ latinâ scissi sunt, omnia conciliationis media tentarunt Rom. Pontifices, ut utramque ecclesiam pacis vinculo iterum colligarent. Pax primum constituta est sub Gregor. X. in concil. Lugdun. II. anno 1274, tum in Florentino sub Eugenio IV. anno 1438; sed mox iterum abrupta.

A tempore, quo Protestantes patrum suorum fidem deseruerunt, varia quoque inita sunt consilia irenica,

sed irrito plerumque conatu. Celeberrima sunt ea, quæ inter illustriss. *Bossuetium*, et *Leibnitzium* et abbatem *Molanum* tractata legimus, et quæ diligentissimè et cum magnâ veritatis luce exposita sunt in novissimo opere:

Friedens-Benehmen zwischen Bossuet, Leibnitz, und Molan.	*Trattato di pace tra Bossuet, Leibnitz, e Molan.*

Neque ignota sunt, quæ recentius tum a catholicis tum ab acatholicis in hanc matheriam scripta fuerunt. Imprimis legi merentur, quæ ingenuè æquè ac ingeniosè dixit vir protestanticus in notissimo opere.

Theoduls - Gastmahl	*Convito di Teodulo.*
Vide etiam	
Felder Litteratur - Zeit. 1812. 2ter. Band. S. 56.	*Gazzetta di Letteratura di Felder* 1812 *Vol.* 2. *Pag.* 56

An ergo nulla futuræ aliquando conciliationis spes superest? Respondemus, nostrum non esse nosse tempora, vel momenta, quæ pater posuit in suâ potestate (*Actor. I.* 7.). Spem nunquam abjecit ecclesia, nec abjiciet unquam; verum longè quoque a se repellit perfida eorum consilia, qui putant, aut dogmatum commutationem fieri posse; aut in unam ecclesiam consociationem, manente in fidei articulis dissensione; hoc enim non veritatis vinculum esset, sed erroris consortium. Ecclesia catholica filios sibi ablatos luget, et reddi sibi cum lacrymis flagitat, sed vivos et integros in fide, non quasi dissectos in partes. Ita quippe veram se fidelium matrem probat, ut quicumque rem sincerâ mente considerat, non possit non cum Salomone exclamare (*III. Reg. III.* 27.) » date huic infantem vivum », hæc est enim mater ejus.

Notatu digna sunt, quæ doctiss. abbas de *Lokkum*,

cum de reunione ageret cum *Bossuetio*, cum aliis protestantibus theologis inter regulas statuit in hoc tam difficili negotio observandas; regulâ II. â . . . *Non est licitum, ut ad hanc (unionem) obtinendam ulla prorsus veritas negetur, ejusque investigatio negligatur, pacem et veritatem diligite* (Zach. VIII. 19.), *ait Dominus omnipotens.*

Ad studia irenica imprimis pertinent perspicuæ illæ, et accuratæ fidei catholicæ expositiones, quas viri doctissimi ad conciliandos veritati animos ediderunt. Persuasum illis erat, non posse hominem christianum a religione catholicâ alienum esse, si eam, qualis est, puram, nullisque humanis opinionibus contaminatam intueatur; necessario enim propriâ suâ luce oculos perstringit, quamprimum dejectæ sunt nebulæ, quibus eam circumfundere nullo non tempore satagebant hæretici.

Es ist unläugbare (spricht der Verfasser des Friedens - Benehmens) selbst von gelehrten Protestanten verbürgte Thatsache, dass die Eigenheit der Khatholischen Religions theorie von ihren Gegnern ver Kannt, und mit irrigen Zügen dargestellt wurde. Eine Thatsache die sich bis auf den Ursprung der Reformation zurück datirt, und noch heut zu Tage zum mächtigsten Bollwerke der Trennung dient.

Ella è una cosa innegabile: (dice l' Autore del Trattato di Pace) dagli stessi dotti Protestanti garantita, che la proprietà della teoria della Religione cattolica non fu conosciuta dai di lei avversarj, e che venne rappresentata con falsi tratti. Una cosa di fatto, che ebbe la sua origine al principio della Riforma, e che tuttodì serve di potentissimo motivo di separazione.

Optimè in hâc re de ecclesiâ et religione meriti sunt, *Francisc. Veronius*, et *Heinricus Holden* doctor Sorbon.

nicus. Hic analysin fidei edidit, ille regulam fidei; quæ opuscula non ex mole, sed ex argumenti gravitate et concinnâ, solidâque rerum tractatione æstimanda sunt. Verum omnes superat illustriss. *Meldensium* episcopus in suâ fidei catholicæ expositione (exposition de la doctrine de l'église catholique), quod opus, mox ut lucem aspexit, summo omnium catholicorum applausu receptum est, multosque dissidentes ad ecclesiæ catholicæ gremium reduxit.

(2) Pag. 16. — Hodie mos est theologis, hanc prolegomenorum partem *Encyclopædiæ*, tertiam *Methodologiæ* nomine insignire. Meum non est quidquam eorum reprehendere, quæ video doctissimorum virorum exemplo probata. Verum cum brevia admodum sint præcepta nostra, et ad usum tyronum conscripta; impetrare a me non potui, ut parvis ejusmodi elementis, quæ exiguam tantum disciplinæ theologicæ partem efficiunt, tam splendida et magnifica nomina adscriberem.

(3) Pag. 16. — De SS. Patrum auctoritate, ac insignibus in religionem divinasque scientias meritis ex professo dicendum erit, cum de regula fidei, seu de fontibus agemus, ex quibus veræ revelationis christianæ dogmata eruenda sunt. Interim, ut alumni nostri a primo statim theologiæ ingressu sciant, quid existimare de patribus ecclesiæ debeant, et quam amplos sibi ex eorum lectione fructus colligere possint; testimonium hic addimus illustriss. *Bossuetii*, et patribus, et tanto patrum defensore dignum. » Quiconque veut devenir un habile théologien, et un solide interprète, qu'il lise et relise les pères. S'il trouve dans les modernes quelquefois plus de minuties; il trouvera très-souvent dans un seul livre des pères plus de principes, plus de cette première

sève du christianisme, que dans beaucoup de volumes des interprètes nouveaux, et la substance, qu'il y sucera des anciennes traditions, le récompensera très-abondamment de tout le temps, qu' il aura donné à cette lecture. Que s'il s'ennuie de trouver des choses, qui pour être moins accommodées à nos coutumes, et aux erreurs, que nous connaissons, peuvent paroître inutiles; qu' il se souvienne, que, dans le temps des pères elles ont eu leur effet, et qu' elles produissent encore un fruit infini dans ceux, qui les étudient; parce qu' après tout, ces grands hommes sont nourris de ce froment des élus, de cette pure substance de la religion; et que pleins de cet esprit primitif, qu'ils ont reçu de plus près, et avec plus d' abondance à la source même, souvent ce qui leur échappe, et qui sort naturellement de leur plénitude, est plus nourrissant, que ce qui a été médité depuis ». Défense de la tradition, et des SS. Pères liv. IV. ch. 18.

In eben diesem Geiste schreibt St.r D.r Brenner in seiner Darstellung der Offenbarung. II. Theil. S. 129. » Dér Einwurf, dass das Christenthum in den Zeiten der Väter von seiner Reinheit, und ursprunglichen Simplizität verloren babe, Kann nur von solchen gemacht werden, welche die Schriften der Väter nicht Kennen; denn sie enthalten nichts an ders, als das Evangelium im würdigsten Style, und die heiligen Ueberlieferungen für die fromme Nachwelt niedergeschrieben, die Le-

In questo spirito appunto parla il, Sig. D. Brenner nella sua dimostrazione della Rivelazione: Tom. II. Pag. 129. » *L' obbiezione, che il Cristianesimo nei tempi dei Padri abbia perduta della sua purità, ed originaria semplicità, può venir fatta solo da quelli, che non conoscono gli scritti dei Padri; perchè essi non contengono altro, che il Vangelo scritto in uno stile più degno, le sante tradizioni per i posteri devoti, le dottrine del Signore in una maniera che tocca il cuore, gli amabili fiori*

hren des Hern in einer das Herz ergreifenden Darstellung, die lieblichen Blüten des Keimenden Cristenthums in duftenden Entfaltungen, die hohen Wahrheiten der Religion, mit den starcksten Beweissen gegen die Angriffe ihrer Feinde umgeben. Es wehet in ihnen noch der alte Geist des Christenthums, herrschet derselbe Glaube, lodert dieselbe heilige Liebe.

della nascente cristianità nel loro aromatico sviluppo, le sublimi verità della Religione adorne delle più forti prove contrò gli assalti de' suoi nemici. In essi regna l' antico spirito del Cristianesimo, vige la stessa fede, arde il medesimo santo amore.

(4) Pag. 18. — Forsitan nimium tribuerunt Patres nostri latini sermonis studio, forsitan nimium neglexeruut patrium. Verum an nunquam sciet sæculum hoc, quod omnium se sapientissimum putat, inter præscriptos a sanâ ratione limites consistere? Quis æquus rerum æstimator ferre potest illum, qui passim in scholas irrepsit, latinitatis neglectum, vix non dicerem, contemptum? Nihil certè vetaret, eandem patriæ linguæ, ac latinæ adhibere culturam; sed vincit apud multos hodie tum novitatis amor, tum Religionis, quæ eam sibi propriam fecit, odium. Quid si ecclesia cederet virorum quorumdam improvidis votis, et sacra fieri in linguâ patriâ permitteret? Heu! quæ subito latinæ linguæ oblivio irrueret, atque hanc proximè sequens bonarum artium, et sacrarum litterarum ignoratio!

En quæ de lapsu linguæ latinæ poëmati suo de arte bene valendi intexuit clariss. D. *Desbillons.*

. . . Nova scelestis hominibus Philosophia,
Vel cæca potius mentium perversitas
Incubuit; et dum violat imperii sacram
Auctoritatem, ac Religionem patriam

Exterminare parricidali cupit
Furore, Musas propè simili odio studet
Perdere latinas, et abolere funditus.
Frustra: Vigebit usque, quam fecit Dei
Ecclesia sibi propriam, latinitas.

(5) Pag. 19. — Francisci *Buddei* insignis inter protestantes theologi iniquam in Catholicos criminationem refutat Clariss. D. *Wiest.* Opere M. T. I. §. 59. Schol. 2. Et vero, non tantum Conciliorum et Rom. Pontificum decretis sapientissimè institutum est, ut in præcipuis Academiis Professores haberentur hebraicæ, arabicae et chaldaicae linguarum; sed et multi ex catholicorum scholis quovis tempore prodierunt viri doctissimi, qui, quam altè imbiberant linguarum Orientalium peritiam, studiosâ instructione in alios transfuderunt. Sufficiat hic, ut de multis aliis operibus a catholicis editis taceamus, celebres illas bibliorum editiones commemorare, quae *Polyglottæ* vocantur; quae non unius alteriusve doctissimi viri operâ, sed multorum conjunctis viribus prodierunt, et scientiam produnt linguarum, non vulgarem, sed amplam, exquisitamque. Prima celeberrimi cardinalis *Ximenes* Toletanae ecclesiae Archipraesulis curâ et expensis edita est, vocatis ad hoc opus ex variis Hispaniarum scholis eruditissimis viris. Secundam adornavit *Arias Montanus* Hispanus, vir decem linguarum peritiâ celebratissimus, nec minus pietate, et animi moderatione, quam ingenii dotibus insignis. Tertia iterum a catholicis concinnata, Parisiis a *Michæle le Jay* typis *Antonii Vitrè* edita est. Opus immensae eruditionis, et incredibilis laboris!

Solche Werke beweisen freilich weit mehr, als jener Schwarm von he-

Queste opere comprovano certamente assai più, che quello stuolo di Gramma-

bräischen, und griechischen Grammatiken, oder mit hebräischen Terten durchwebten Abbandlungen, die von halbgelehrten Pedanten ausgegeben werden, und deren Verfertigung, so wie das gross sprecherische Gelehrtthun mit unter die Erwerbszweige gerechnet wird.

tiche ebraiche, e greche, oppure di quelle dissertazioni intrecciate con testi ebraici dati alla luce da certi semidotti Pedanti, le di cui composizioni, ed esagerate dottrine servono loro di ramo di industria.

Qui inter catholicos religiosius educati hucusque haec studia colebant; plerumque non in venditatione s..ie scientiae, sed in sequendis Patrum vestigiis gloriam posuerunt. Illudque jure sibi usurpare poterant, quod de se ait *Raban. Maurus,* vir graecè et hebraicè doctus (Praefat. in Ezechielem.). *Magis mihi videbatur salubre esse, ut humilitatem servans, sanctorum Patrum doctrinis inniterer; quam per arrogantiam, quasi propriam laudem quaerendo, mea indecenter proferrem.*

(6) Pag. 20. — Historiae religionis multiplices usus et utilitates exponere necesse non est, cavendum potius, ne theologiae candidati se obvio cuique ductori imprudentè committant. Sunt enim non pauci, qui odio religionis omnia pervertunt, aut toti serviunt sectae suae praejudiciis. Pios quosque et religiosos homines invidiosè carpunt; quos autem impietatis fautores reperiunt, aut certè a catholicorum sacris aversos, summis laudibus extollunt; facta adulterant, textus corrumpunt, falsasque rerum imagines oculis objiciunt, non quod verum est sectantes, sed quod partibus suis opitulatur.

Atque utinam omnes, qui ex nostris hanc materiam tractarunt, illos scopulos cautius evitassent, in quos his imprimis temporibus levioris ingenii homines

tam facile impingunt! Res est non exigui laboris et difficultatis historiam religionis etiam in compendio scribere; scire quid jam dicendum sit, quid resecandum, quid copiosius dicendum; quid leviter attingendum; nullo partium studio abripi, et in tantâ opinionum diversitate media semper, qua verum invenitur, via incedere; antiquis non superstitiosè inhærere; nec nova ambitiosè sectari, sed temperare sibi ab inquieto se se in aspectum proferendi desiderio; zelo tuendæ religionis sanctissimo flagrare; sed non imperito magis nocere quam prodesse. Deinde omnia ita digerere, ut justa sit partium omnium proportio, nec corpus exsurgat inæquali membrorum mensura difforme, cum multa manca sint, aut nimis exilia; alia ultra modum protrahantur, ubi scilicet præsens est auctori rerum copia. Qui ad hæc benè attenderit, facilè ipse poterit de recentiorum quorundam operum merito judicare.

Qui uberiorem rerum ecclesiasticarum notitiam desiderant, legant doctiss. *Fleury* historiam ecclesiasticam, cujus latina versio in Germania prodiit; *Natalem Alexan. Hyacinthi*, *Amati* de *Graveson* doctoris Parisiensis historiam latinè conscriptam, et jam pluries in Germania editam; aut eam, quam illust. D. *Godeau*, episcopus Vinciensis, a mundo condito usque ad finem sæculi noni deduxit. Vide *Scrkoecklii* historiam religionis in usus catholicorum reformatam præparat. cap. VII. §. X.

(7) Pag. 20. — Ars critica a *Mabillonio* (*de stud. monast. c. XIII.*) definitur, » scientia conjecturalis docens modum recte judicandi de quibusdam operibus præsertim auctorum eorumque scriptis ». In sensu latiori est scientia benè judicandi de factis historicis, de auctoribus, eorumque scriptis. Vix dici potest, quantam utilitatem in studio rerum ecclesiasticarum afferat, si sana sit et moderata, id est, æquè remota a simplici credulitate, et insolenti in judicando temeritate. Sicut religio chri-

stiana, quæ ex ipso veritatis fonte profluxit, non indiget præstigiatorum artibus, ut sustentetur ... *Numquid Deus indiget mendacio vestro, ut pro illo loquamini dolos? (Job. XIII. 7.)* sic etiam hominum illorum temeritatem reprobat, qui eruditionis famam ambientes, in omnia irruunt impio conatu, et ex levissimis conjecturis evertere moliuntur, quæ totius antiquitatis testimonio roborata sunt. Quoniam in hanc materiam longius excurrere non licet; unicum *Ludovici Muratorii* locum ad instructionem candidatorum adjicimus. Post artis criticæ commendationem addit . . . *Esse potest et sæpe est criticæ alioquin laudabilis atque utilissimæ artis perversus usus; et quemadmodum medicina, eloquentia, dialectica, atque aliæ artes Dei immortalis munere hominibus datæ, nocere interdum solent, non suâ, sed abutentis culpâ; ita hominum vitio veritati nonnunquam officit critica, quamquam in ipsius veritatis præsidium excogitata. Et sanè, dum litterarum studiosus laxatis habenis ad inquisitionem veri se confert, nullumque ambitioso ingenio limitem præscribit; quid mirum, quod tot, et pertinaces hæreses atque errores sobolescant, latiusque serpant in dies?*

(8) Pag. 23. — Nunquam hic consentientes habebimus minutos nostros philosophiæ et rationis humanæ jactatores, quos commiseratione potius quam confutatione dignos censemus: verum quia vanâ sua et superba ostentatione facillimè juniores animos inflant, et ad defectionem pelliciunt, nullam putamus prætermittendam esse occasionem, quâ muniri possint incautæ mentes contra seductorum præstigia. Quæ ergo diximus de rationis imbecillitate, et quod nunc, nisi Deo subdatur, pravis animi cupiditatibus serviat; hoc duorum doctissimorum virorum testimonio comprobabimus.

Primum est illustriss. *Huetii*, qui in quæstionibus *Alnetanis* integrum librum conscripsit de concordia rationis et fidei, ubi materiam hanc in omnem partem versat, cum vi ingenii et subtilitate maxima, et mira sententiarum ac verborum varietate. Ita autem ait in antecessione (*N. II.* 5. *et N. III.*). *Nunc statuere nobis propositum est, ad utrius (rationis an fidei) rectionem applicare nos satius sit; utra censenda dignior imperio. An ratio? quid se anceps est, et fallax: si hebes? si tenebricosa? quid, si temerè vagatur et errat? einevero trademus regendam fidem, quæ nisi firma sit et constans, jam fides non est? an cæca oculatam ducet? probabitque id tandem ipsa, ratio si modo æqua est, uti haberi vult? Agnoscat ipsa se se, suæque sibi imbecillitatis conscia, felicitatem ac æternam salutem nobis conciliare se non posse speret, per quam ne veritatis quidem compotes esse possumus* ». Et iterum . . . . *Primum adducenda in notitiam sui ratio est, suæque imbecillitatis et obscuritatis coarguenda. Jam inde enim se tenebris undique obseptam agnoscens, iisque expedire se satagens, nec aliunde beneficium hoc expectans quam a fide, in ejus demum ditionem se permittet.*

Secundum ex *Muratorii* insigni opere, de ingeniorum moderatione in religionis negotio desumimus (*Lib. I. c.* 6.) . . . *Cum corrupta hominum voluntas plerumque feratur in apparentia bona, quae mala profecto sunt, quotiescumque animum a vero bono avocant, et arcent; hinc ipsemet intellectus in servitutem, miserrimamque conditionem devolvitur, et erroribus innumeris subest. Ruit voluntas in corporeas voluptates* . . . . *illam occupat aut gloriae appetitus, ejusque soboles novitatis ardor, aut aliæ cupiditates hujusmodi.* . . . *ita imperio delirantis, et in varios affectus dissipatæ voluntatis abreptus intellectus, delirare et ipse cogitur.*

(9) Pag. 28. — Cum de scholastica theologia agitur,

multa temerè, et confusè proferuntur; multi criminantur, quod ignorant; hærerent enim, nec certi aliquid respondere possent, si, quid demum illa tam exitialis disciplina sit, ab ipsis quæreretur, iis non absimiles, qui olim, cum in Galliis res publicæ turbarentur, cæco furore hominum quoddam genus insecuti sunt, quod *aristocraticum* vocabant. Cum autem, quid hoc nomine intelligerent, quaerebatur, primum haesitare, tum audacter asserere, se optimè scire, aristocraticum hominem eum esse — quem fune, ferro, igne, rota, aut alio quocumque supplicii genere enecare oporteret. Multum igitur a vero aberraret, qui de scholasticis ex recentiorum quorumdam cavillationibus et calumniis judicaret.

La théologie scholastique a-t-elle été aussi pernicieuse, qu'on le prètend? dit le célèbre abbè *Bergier* (*Traite de la vraie relig. tome XI. ch. IX. art. V.* §. 19.) *C' étoit le premier effort de la raison, pour sortir de la barbarie . . . . Elle a été nécessaire, pour nous mettre en état de marcher avec plus de sûreté, pour écrire avec plus d'ordre, que les anciens, pour nous donner une logique plus ferme, que la leur. Si nos adversaires la connaissoient mieux, ils ne raisonneroient pas si mal.* Sed ad confundendos novae eruditionis homunciones solum illust. *Bossuetii* testimonium sufficeret; quod in præfatione attulimus.

Non displiceret mihi doctiss. *Fleury* sententia, qui theologiam scholasticam obscuris, uti vocantur, sæculis natam, cum ædificiorum structura, aliisque illorum temporum operibus comparat; fateor enim certum quovis tempore regnare gustum in omnia operum genera diffusum; multa etiam constructa fuisse illa ætate ædificia ab elegantissima graecæ architecturæ forma prorsus aliena, plena ridiculis et parvis ornamentis. Verum id quoque praetermittendum non fuisset, superesse adhuc plura summae artis et fortissimae mentis opera, ex gothicis il-

lis, ut dicunt, temporibus, quæ, ut doct. *Fleury* verbis utar, nemo architectorum hodie imitari voluerit!! Stant adhuc et in nubes caput extollunt immensæ magnitudinis ædificia, non tantum partium infinita varietate, et expolita elegantia admiranda, sed etiam ea, quæ ex totius operis summa exsurgit, magnifica majestate, atque nullo sæculorum lapsu labefactata firmitate. Sic mihi videntur inter temporum illorum theologos veluti ecclesiarum cathedralium turres eminere viri quidam, quorum altitudinem ætatis nostræ homunculi ne aspicere quidem possunt, quin turbato visu in vertiginem agantur.

Die armen Skolastiker, sagt Semler (*Historische Einleitung zu Baumgart Glaubensl*): haben sich gar zu sehr müssen verachten lassen, oft von Leuten, die sie nicht zum Abschreiben hätten brauchen Können.

Woher Kommt es doch, dass, wenn man an alte, ehrwurdige Gebäude, die sich noch aus den gothischen Zeiten herschreiben, ein neues Stüch anbauet, dieses, nachdem es eine Zeitlang schön übertüncht dagestanden, wieder zusamenfalle, ohne dass Jenes von seiner Festigkeit, und seinem majestätischen Ansehen etwas verliere? Fiden wir nicht hiern ein treffendes Bild unserer Zeiten? Jch bleibe bei dem Grund-

I poveri Scolastici, dice Semler; (Introduzione istorica al Lessicon della Fede di Baumganter) hanno dovuto perfino farsi disprezzar da quella gente, che non avrebbero potuto adoperare nemmen a copiare.

Donde avviene, che quando ad un' antica fabbrica derivante dai tempi gotici si aggiunge un pezzo nuovo, questo dopo esser rimasto per qualche tempo ben intonacato, cade, senza che quello perda punto della sua solidità, e del suo maestoso aspetto? Non troviamo noi qui una bella immagine dei nostri tempi? Io mi attengo alla massima del Sig. Fleury. Come si fabbrica, così si ragiona; quel che succede a fab-

satze des Herrn Fleurys. Wie man bauet, so rassoniret man; so geschickt man ist, eine materielle Kirche zu bauen, in der man, wenn sie fertig ist, nicht weiss, wo man den Altar: ader die Kanzel ambringen soll, und die im zweiten, oder dritten Jahre wieder den Einsturz drohet; eben so geschickt ist man, die Kirche Christi, oder den Staat zu organisiren. Unser Zeitalter muss sich in allem, als ein philosophisches legitimiren. Diese Philosophie aber, die sich selbst genügt, und alles höhere Wissen verächtlich wegwirft, war son jeher zum Niederreissen sehr geschickt, aber immer unglüchlich im Aufbauen, Die fatale Kunst zu verderben, sheint ihr so angeboren, dass sie ihre Werke selbst mehr zum Einstürzen, als zur Dauer aufzurichten scheint (*Mansagi allgemein, dass die Jesuiten das Bauen wohl verstanden haben.*).

bricar una Chiesa materiale, in cui, dopo che è finita, non si sa ove porre l' altare o il Pulpito, e che nel secondo o nel terzo anno minaccia di cadere; lo stesso succede nell' organizzare la Chiesa di Cristo o lo Stato. Il nostro secolo deve in ogni cosa legittimarsi per filosofico. Ma questa filosofia, che è di se stessa soddisfatta, e che con disprezzo rigetta qualunque altro sublime sapere fu sempre molto atta ad atterrare, e sempre infelice a fabbricare. L' arte fatale di rovinare le sembra talmente innata, ch' essa sembra innalzare le sue stesse opere piuttosto per crollare, che per durare (Si dice in generale che i Gesuiti sapevano fabbricar bene.).

(10) Pag. 30. — Accidit hic, quod in omnibus aliis rebus, quæ ab humana industria pendent, ut in recta rei tractandæ ratione nunquam diu persistant inquieta hominum ingenia. Sic gustus litterarum, qui medio ævo rudis omnino et incultus fuerat, sensim expolitus, et ad eum perfectionis gradum perductus est, quem

in auctoribus, qui sæculum *Ludovici XIV*. illustrarunt, miramur: verum qui hos secuti sunt, cum vellent et ipsi alia, et aliter dicere, in genus inciderunt quæsitum fucatum, ambitiosnm, et falsi ingenii luminibus micans. Ita quoque systematica methodus, cum confusæ rerum tractationi successit, necessario placuit bonis ingeniis. Sed, cum nova dicendi cupiditas neminem magis, quam eruditos excruciet, timendum est; ne longius, quam sobria philosophia pateretur, evagemur.

Multi nunc de supremo systematis theologici principio, seu de prima aliqua idea disserunt, ex qua omnis rerum nexus et ordo deduci debeat. Verum persuadere mihi hucusque non potui, hac magnifica arte aut novi aliquid dici, aut novum lumen theologico studio affundi. Placet pluribus idea de regno Dei; sed non omnes eadem ratione progrediuntur. Quidam ordinem servant, qui ex naturali rerum connexione oritur, et multum egisse se putant, si vocabula hæc, *regnum cœlorum*, *regnum Dei morale*, operi praefigant, et in contextu operis cum occasio se dat, repetant. Hoc certe non est principium primarium ponere. Siquidem principium primarium omnis disciplinæ illud est, ex quo totum systema ita educitur, ut illo sublato, corruat; verum cum illa vocabula omnino expungi possent, quin ideo, non dicam totam operis compositionem, sed ne unum quidem caput, ne unam quidem phrasin immutare necesse esset; profecto non ex illâ idea systema eruitur; sed ex rerum naturâ, et tractatione ad strictas methodi leges ordinatâ.

Hoc utique cognoverunt alii doctissimi viri, qui ne viderentur vano nomine gloriari, ita principium suum præmittunt, ut ex eo totus doctrinæ complexus videatur quasi ex suâ radice exsurgere. Verum quasi illi novas studio theologico utilitates attulerint, non video; nam cum rerum naturalem nexum sequi deberent, malunt ordinem

mutare, et dissectas partes in eam formam cogere, quam sibi effinxerunt.

(11) 40. — Ex scholâ incauti professoris, qui ipse se intra orthodoxiæ limites continet, non raro egreditur soboles ambitiosa, et procax, ac novarum opinionum avida. Scilicet media inter præcipitia excurrit veritatis via, quæ quidem non in lineâ mathematicâ sita est, sed viæ regiae adinstar certam habet inter oppositos errores latitudinem. A fide non aberrat, qui fines non transilit. Verum quis non temerarium diceret eum, qui praecipitia nihil curans ad extremam oram graderetur? Ego si quem ita viderem, eum quidem a veritatis semitâ non discessisse scirem, attamen sequi non vellem. Quis porro prudentem crederet virum, qui juniores pueros per ejusmodi viam ducens, cum eos videret inconsideratè ad extremam lineam currere, non quantocius revocaret?

Man kann jungen Zögligen sehr scaden, wenn man ihnen auch nicht eben schlechte Grundsälze in Ansehung der Religion beibringt, aber dabei ihrem Geiste eine gefährliche Wiednung gibt, modurc der Geistes » Charackter verderbt wird. Bei den Menschen Kommt überhaupt viel auf den Charakter an; so daas durch einen unglücklichen Charakter nicht selten die bessten Eigenschaften unnütz merden. So Kann der Men-

Si può di molto pregiudicare ai giovani Allievi col dare una direzione pericolosa al loro Spirito, quantunque non s'insegnino loro cattive massime riguardanti la Religione, perchè con quella vien rovinato il loro Carattere Spirituale. Negli uomini dipende moltissimo dal Carattere, in modo che non di rado le più buone qualità diventano inutili per un'infelice carattere. Così l'uomo fornito di grandi cognizioni può aver un carattere di

sch bei grossen Kenutnissen einen gewissen Geistes » Charakter haben (trempe d' esprit), der Alles verderbt

Spirito (trempe d' esprit) *che rovina il tutto.*

Man hat nicht fo ganz Unrecht, in unsern Tagen von Obskurantismus zu sprechen; nur suche man ihn am rechten Orte — in der neuen Philosophie — Sonst glaubte man die Philosophie müsse Licht in die Dunkelheit brigen, jetzt braucht man sie, Klare Sachen dunkel zu machen. Man weiss Dinge, die man mit einer gemeinen Menschens prache jedermann begreiflich machen Könnte, durch das neu » philosophische Kauderwälsch so in Frinsternisse einzuhüllen, dass man den Sinn nur mit grosser Anstrengung errathen Kam. Dadurch will man dumme Menschen glauben machen, die Sache wäre so tief durchgedacht. Man brauchte seither das Sehrohr, un entfernte Gegenstände, die man mit dem Auge nicht unterscheiden konnte, näher zu trigen. Allein dieses danerte schon zu lange, und dieses thaten anch die dummen Alten. Es Kann nicht mehr so seyn, hiess es, man Kehre das Sehrohr um. Und

Non si ha tutto il torto, quando ai nostri giorni si parla dell' Oscurità, bisogna solamente cercarla nel suo vero luogo — nella nuova Filosofia. Una volta si credeva, che la Filosofia dovesse portar il lume nelle tenebre, ma adesso se la adopera per oscurare le cose chiare. Adesso col nuovo filosofico Gergo si mascherano quelle cose, che una volta ognun sapea far intendere colla lingua comune, così che adesso solo con gran fatica si può indovinarne il senso. In tal maniera si vuol far credere agli sciocchi, che la cosa è stata esaminata profondamente. Avanti tempo si adoperava il cannocchiale per avvicinare gli oggetti lontani, che coll' occhio nudo non si poteano distinguere. Ma questo costume ha durato abbastanza, ed era anche quello dei nostri sciocchi Antenati. Ora convien cangiarlo, si volti il cannocchiale, ed ecco! che adesso in un'oscura lontananza si presentano quelle cose, che ci stanno vicine.

fiehl nun zeigen sich Dinge, die nahe bei uns liegen, in einer dunkeln Entfernung.

Schon *Montaigne* sagte in seiner naiven Sprache von gewissen Gelehrten.

Intorno a certi dotti disse Montaigne *nel suo lepido Stile.*

» La difficolté est une monnoye, que les savants employent, comme les joueurs de passepasse; pour ne découvrir la vanité de leur art, et de la quelle humaine bêtisse se paye aisément ».

THEOLOGIA DOGMATICA

GENERALIS

LIBER PRIMUS

CONTINENS

DEMONSTRATIONEM

RELIGIONIS CHRISTIANÆ

DEMONSTRATIO
RELIGIONIS CHRISTIANÆ

ANTECESSIO

Antequam totius revelatæ religionis doctrinam tradere, omniaque ejus capita singillatim exponere instituat theologus; necesse est, ut ipsam christianæ revelationis veritatem, divinamque originem probet, in quo rationis naturalis auxilio utendum est, ad conciliandos, præparandosque fidei animos. Nam primum necesse est, ut ipsâ ratione ducti agnoscamus infirmitatem et tenuitatem rationis, sicque revelationem divinam summè esse exoptandam intelligamus, cum ea certissima sit, et tutissima ad veritatem via. Tum, si sinceri sumus, facillimum nobis erit lucem illam invenire, quæ hominibus e cœlo immissa est, et quam repellere non possumus, nisi velimus in læsæ rationis et naturæ humanæ accusationem incurrere.

Cum hanc materiam in præsenti demonstratione tractandam suscipimus, nunquam ex oculis amittamus summam argumenti gravitatem, hostiumque, qui huic nostro consilio obsistunt, multitudinem, et obfirmatum ad nocendum animum; nihil enim prætermittunt eorum, quibus exsatiare possint religionis sanctissimæ incredibile odium. Primum contra eos dimicandum est, qui repudiato omni revelationis auxilio, solam se rationem ducem et magistram sequi gloriantur; immerito sanè, nam rationem calumniantur, et arrogantiæ tantum suæ, et impii depravatique animi jussa exsequuntur. Accedunt deinde omnes ii, qui a christianorum sacris alieni, christianæ quoque religionis divinitatem negant, quia vel paganæ, aut mahumetanæ superstitioni serviunt, vel olim quidem divinæ, sed jam diu abrogatæ, et antiquatæ mosaicæ religioni adhærent.

Igitur hanc christianæ religionis demonstrationem in duas partes dividimus. Prima de revelatione in genere aget; eamque non possibilem tantum, sed et summè exoptabilem, imo aliquo modo necessariam probabit, simulque genuina statuet principia, aut criteria, ex quibus divina revelatio dignosci possit. Altera quæ in primâ parte exposita sunt, principia ad diversas religiones applicabit, quæ se revelatas dicunt, imprimis ad mosaicam et christianam. Ex utrâque parte tanquam ex duplici præmissâ sequetur hæc conclusio, quæ totius christianæ demonstrationis scopus est: *Religionem Christianam verè esse divinam, imo (cum lex mo-*

saica abrogata sit) solam esse hoc charactere insignitam.

Video, quanta se offerat rerum tractandarum copia; ideo quædam, quæ ex philosophiâ, aut theologiâ naturali certa sunt et demonstrata, quæque Deistarum, cum quibus nobis potissimum agendum est, assensum habent, summatim tantum et per modum introductionis præmittamus.

§. I.

Deus et Providentia.

Primum omnis religionis etiam naturalis fundamentum est; *Deum esse, ejusque providentiâ cuncta gubernari.* Ubi enim hæc persuasio semel ex hominum animis discessit, jam nulla pietas, nulla fides, nulla religio cogitari potest. Merito igitur vera, et quæ hoc nomine digna est philosophia primam in eo operam collocat, ut omni argumentorum genere demonstret, esse numen aliquod supremum, aeternum, ac beatissimum, a quo constituta sunt omnia, cujus consilio omnia administrantur. Mihi interea persuasum est, homines qui eousque dementiæ pervenerunt, ut Deum esse negent, nullis posse philosophicis rationibus convinci. Tanto malo nulla ars humana mederi potest, neque unquam speranda salus nisi excœcatis mentibus lumen e cœlo illabatur, quod obfusas tenebras dissipet, et animum sedatis pravorum affectuum motibus ad saniora consilia reducat. » Ita vive ait Rousseau, ut velis semper Deum testem habere; et Deum esse non dubitabis ».

Cum Dei existentiâ ita conjuncta est ejus providentia, ut nemo unquam fuerit, qui admisso Deo serio providentiam negaverit. Ideo Epicuro, qui Deos inertes finxit, passim abjiciunt veteres philosophi, quod re tolleret, oratione relinqueret Deos. Quis enim, quæso, Deus iste esset, qui nihil res omnes, quæ in hoc universo continentur, curaret? Qui administrare hæc omnia, aut propter ignorantiam nesciret, aut propter imbecillitatem non posset, aut propter indolentiam non vellet? Ad hanc Dei providentiam præ cæteris pertinent creaturæ, quæ sunt intelligentiæ participes, et quas ad rectam vitæ rationem impellit insito quodam in animis boni honestique sensu, ac præmiorum ac pœnarum sanctione; ita tamen, ut nullam voluntatibus inferat necessitatem.

§. II.

Anima hominis spiritualis — immortalis.

Præcipuus intelligentiæ, quâ a Deo optimo præditi sumus, effectus in eo consistit, quod possimus nosmetipsos explorare, animum ad ea, quæ mente concipimus, aut voluntate appetimus, reflectere, unumque ex alio colligere. Unde rectè dici potest, quod homines, nisi plerumque a se magis, quam a quâcumque aliâ re abessent, nullibi melius, quam in se ipsis Deum invenirent. Cum enim unusquisque facultatum ac virium suarum conscientiam habeat, nihil potest esse homini certius, quam se esse, et cogitare: jam vero ex hoc principio omnium evidentissimo necessariâ consecutione ad Deum ascendimus rerum omnium auctorem, quo rejecto nullâ jam ratione possemus ad nostram existentiam pervenire.

Porro ex facultate cogitandi facile erit perspicere, præ-

ter corpus, quod ex materiâ concretum est, aliam in nobis substantiam esse, quæ sui ipsius sensum habeat, quæ rerum differentias percipere, ideas comparare, veritatem rationibus exquirere possit. Si jam ulterius progredimur, reperiemus in eâdem hâc animâ vim agendi, et se ex motivis determinandi, innatum felicitatis desiderium, certamque et ineluctabilem quamdam honesti inhonestique notionem. Sed hæc omnia prima sunt religionis et honestatis semina a summâ ratione et sanctissimo numine mentibus humanis indita.

Primum quidem nos edocet sensus intimus, illud, quod in nobis cogitat, quod ratiocinatur et disserit, quod appetit, et adversatur, et agit, unum aliquid esse et indivisum, non ex partibus coagmentatum. Deinde et illud sponte sequitur; eos summam humanæ naturæ injuriam facere, qui illam ad machinæ conditionem deprimunt, ac si ad id conditus esset homo, ut sensibus serviret brutorum more. Neque in angustis vitæ mortalis terminis coarctari potest humanum genus, ne ludi a Deo optimo videamur, qui rationem, et honesti sensum ac beatitudinis desiderium ideo tantum nobis indidisset, ut cæteris animantibus infeliciores nos redderet. Nulla siquidem est in hâc vitâ perfecta felicitas, multa econtra sunt, quæ hominem vexant et cruciant, et quæ effugere in ejus potestate non est. Non raro ad ea, quæ honesta sunt et decora, eniti non potest, nisi sciat vitæ præsentis jucunditate carere, et multa etiam gravia pati.

§. III.

Dei cultus internus et externus.

Ex his nunc quasi ex suis elementis componitur religio naturalis. Cum enim certum nobis est, a Deo, quo

nihil potest esse excelleutius, nihil sanctius, qui omnis veri origo omnisque felicitatis fons est, omnia cum summâ majestate et sapientiâ gubernari; non video, quomodo possimus de eo non cogitare, non in eum ferri piissimis affectibus, atque ut propitius nobis esse velit, et beneficus, maximopere curare. Præterea cum sciamus, nos in mortali hoc corpore immortalem spiritum gerere; satis intelligimus, non ad id conditos nos esse, ut vivamus et sentiamur, et inanibus fluxisque rebus adhæreamus; sed ut nosmetipsos noscamus et Deum, atque huic, in quo summus est amor rectitudinis, summa aversatio impietatis, virtutum exercitatione placeamus, quo solo beatè vivere possumus, et immortales nos esse, gaudere.

Et hæc quidem præcipuam religionis partem efficiunt, seu cultum Dei internum, qui in eo consistit, ut ita de Deo sentiamus, sicut perfectissimæ naturæ convenit, illosque in eum animi sensus foveamus, quos tanto numini debemus. Ubi vero hæc semel hominum animis impressa sunt, jam sponte se ad cultum externum convertent. Quis enim, si modo rectè de Deo existimet, et benè erga eum affectus sit, ita comprimere poterit animi sensus, ut non verbis se, et actionibus prodant. Significationes enim externæ naturaliter comitantur internos animi motus; et homo, qui scit omnes non mentis tantum, sed et corporis facultates munus esse divinæ beneficentiæ, eas quoque ad Dei cultum conferre religioni sibi ducet. Præterea sicut actus externi suâpte naturâ ex affectibus prodeunt, sic eosdem iterum sensus in nobis intendunt, atque etiam in aliis excitant firmantque (1).

PARS PRIMA

DE REVELATIONE IN GENERE.

Omnia, quæ ad Revelationem in genere pertinent, commodè in duo iterum capita distribui possunt, quorum primum de possibilitate, utilitate ac necessitate Revelationis tractabit, alterum de Revelationis criteriis: seu de notis et characteribus, quibus vera Revelatio inveniri, et a falsis discerni possit.

CAPUT I.

De possibilitate, utilitate et necessitate revelationis.

OBSERVANDA.

I. Religio christiana duplicis generis veritates complectitur, ut in prolegomenis cap. III. §. IV. observatum fuit. Nam 1.° est promulgatio externa legis natura-

lis, et docet nos certo et cum summâ auctoritate omnia principia et officia religionis ac vitæ moralis. 2.° Est supernaturalis dispensatio, quæ novum aperit rerum ordinem, rationi non investigabilem, et tum in mysteriis consistit, quæ credenda proponuntur, tum in præceptis positivis, quæ legi naturali adjiciuntur. Hoc discrimen diligenter retinendum est in præsenti disputatione. Quod primi generis veritates attinet, duo iterum probè distingui debent. Aliud est ad veritatis alicujus cognitionem solâ ratione pervenire; aliud, veritatem ex revelatione cognitam ex rationis naturalis principiis demonstrare. Multa siquidem in mente nostrâ jacent occulta et tenebris involuta, quæ nonnisi accensâ revelationis face deteguntur. Itaque revelatio alia mentibus nostris ingerit, cum veritates docet supra captum positas; alia in animis nostris abscondita eruit, et ad lucem producit (2).

II. Ut etiam, cum de lege naturali agitur, omnis evitetur ambiguitas; sciendum est, eam, non eandem semper apud philosophos, imo et theologos habere significationem. Scilicet lex naturalis in se aut *objectivè* considerari potest, quatenus in immutabilibus rerum naturis et convenientiis posita est. Hanc Cicero post Platonem definivit » rationem summi Jovis natam simul cum mente divinâ «. Potest etiam considerari *subjectivè*, quatenus est creaturis intelligentibus communicata, præcipuè humanæ naturæ; hocque sensu a Cicerone vocatur » divina ratio in hominis mente confirmata et confecta« . . . Primo sensu accepta immutabilis est, et æterna, nec commensurata majori aut minori cujusque hominis scientiæ, sed infinita et soli Deo perfectè cognita, omnia in se continens officia, etiam christiana, quæ supernaturali revelatione nobis innotescunt . . . *Certum est*, ait S. Thomas. (*I. a II. ac* 9. 93.), *omnes leges in quantum participant de ratione rectâ, in tantum a lege æternâ*

derivari . . . Si autem in homine consideratur lex naturaliter, varia est et magis aut minus extenditur, pro scientiâ cujusque; continetque collectionem praeceptorum, quam cuique promulgat propria conscientia. Facillimum fuisset graves doctorum de hâc re controversias hac sola distinctione componere; nam famosa illa propositio D. *de Prades* a sacrâ facultate Parisiensi proscripta: » *religio revelata neque est; neque esse potest alia, a lege naturali magis evoluta*, » vitio carebit, si per legem naturalem intelligamus legem aeternam.

III. Apud probatissimos auctores non raro lex naturalis pro ipsa religione sumitur, sicut et religio pro lege; quod ex intimâ et necessariâ unius cum alterâ connexione oritur. Sicut enim absque legis naturalis observatione nulla aut vana est religio; ita, ubi religio deest, species forsan haberi potest simulatae virtutis, at virtus ipsa, et ingenua probitas non habetur . . . . *Religio munda et immaculata apud Deum et Patrem haec est: visitare pupillos et viduas in tribulatione eorum, et immaculatum se praestare ab hoc saeculo* (*Jacob. I.* 27.).

Deistæ revelationis oppugnatores.

Deistæ qui et Naturalistæ vocantur, omnes quidem retentâ Religione naturali contra Revelationem pugnant; verum inter se concordes non sunt. Quidem omnem prorsus revelationem, etiam illam, quæ esset solummodo promulgatio Religionis et legis naturalis, tanquam impossibilem, aut certè inutilem et Deo indignam respuunt. Alii id saltem contendunt, Deum nihil posse homini revelare, quod hic ratione assequi non possit. Horum

autem non pauci etiam volunt; Deum non posse legi naturali superaddere præcepta positiva, ex quo sequeretur Religionem Christianam, et Judaicam, quæ plurima ejusmodi præcepta habent divinas esse non posse.

Primus Deismo formam systematicam dedisse traditur *Herbertus Baro de Cherbury* Anglus, qui anno 1648 mortuus est. Multi volunt, *Spinozam* et *Hobbesium* ex ejus libris hausisse sua plena impietatis commenta. Existit dissertatio doctiss. viri *Hortholt* Germani de tribus impostoribus sæculi sui, *Spinozâ*, *Obbesio*, et *Herberto*. Systema *Cherbury* adoptavit *Matthæus Tindal* pariter Anglus in opere, quod biblia Deistarum vocant, et cui titulus est; *de christianismo mundo coævo, vel de evangelio, ut secundâ legis naturalis promulgatione*. His addi possunt *David Hume*, *Joan. Craig*, mathematicus, vicecomes *Bollingbrockius*, comes de *Schaftsbury*, *Collins* et *Woolston*, omnes Angli, et *Joann. Roland* Hibernus. In Galliis *Joann. Jacob. Rousseau* princeps fuit et dux Deistarum. Hic in opere, quod inscribitur *Emile* seu *de educatione*, et in alio: *Lettres écrites de la montagne*, principium istud » Deum nihil posse hominibus revelare, nisi quod ratio et lumen naturale verum demonstrant » mille modis versat, et in religionem convertit. Eadem in libro, cui titulus *Les mœurs* et in aliis pene multis repetuntur. Omitto plura Religioni et bonis omnibus invisa nomina; qui propius nosse desiderat viros, magis adhuc impietate, et flebili nimium laborum suorum successu,

quam ingenio et scribendi arte famosos, adeat auctores, qui hâc de re plenius scripserunt. (3)

Deistas per eam, quam ipsi ingressi sunt viam, insequemur. Cum ante omnia propositum ipsis sit, christianam religionem funditus evertere; ut illud facilius, certiusque assequantur, contra revelationem in genere undique argumenta congerunt, certi, quod si omnem revelatam religionem impossibilem, aut Deo indignam aut certè nullâ ratione necessariam esse ostenderent, hoc ipso christiana religio tanquam lethali vulnere confecta corrueret. Igitur necesse est, ut et nos, qui Christi, et cœlestis, quam ab eo accepimus doctrinæ causam agimus, primùm de religione in genere tractemus, et in asserendâ ejus tum possibilitate, tum utilitate, et necessitate omnem operam collocemus.

§. I.

De revelationis possibilitate.

PROPOSITIO I.

Revelatio est possibilis.

Probatur. Nihil revelationi repugnat, nec ex parte Dei, nec ex parte hominis, nec ex parte veritatum revelandarum: ergo est possibilis.

Prob. I. Pars antecedentis. 1.° Nemo negat hanc hominibus facultatem competere, ut possint

sensa animi aliis manifestare, sicque novas in aliis ideas producere, quas illis fortassis nunquam habuissent: quis autem dicat Deum id non posse, cum ipse dederit hominibus, ut possint?

2.° Deus summâ pollet scientiâ et potentiâ agendi, atque absoluto in omnes creaturas imperio: ergo non possunt ipsi media deesse, ea, quæ velit, hominibus communicandi.

3.° Neque dicas id cum aliis Dei perfectionibus pugnare; cum ex hâc ratione instituendi hominibus per revelationem Dei bonitas, sapientia, sanctitas, aliæque perfectiones magis elucescant. Nam, quamvis ratio in homine vox sit Dei docentis nos, quæ vera et justa sunt; tamen cum hæc ab homine non distinguatur, et vis aliqua sit naturæ indita, homo facillimè rationis dictamina quasi sua habet, et ad naturæ auctorem non respicit. Cum autem per externam revelationem erudimur, magis apparet Dei in homines providentia, sancta et justa, et pia, quæ omnia, imprimis ea, quæ ad moralem hominis vitam, ejusque felicitatem pertinent, suo imperio regit, suâ auctoritate firmat, rationis imbecillitati occurrit, et hominem inter infinitos errorum scopolos paternâ sollicitudine dirigit.

Prob. II. Pars. Homo ita est a naturâ constitutus, ut ad veritatum etiam naturalium cognitionem multo magis per doctrinam, el institutionem perveniat, quam propriâ investigatione. Absque educationis beneficio vis intelligendi sopita jaceret in

animo, ita ut homo a cæteris animalibus vix aliter quam formâ differret. Sit ergo homo potest ab homine erudiri, et hoc auxilio indigeat humana ratio; quanto melius certiusque crescet, perficieturque ejus cognitio, cum Deum ipsum doctorem habuerit et institutorem?

Prob. III. Pars. Ex parte veritatum nulla potest esse repugnantia, sive illæ naturales sint, sive supernaturalis ordinis. Naturales scilicet veritates homo semper plures pluresque acquirere potest, neque eae, quæ novæ accedunt, cum illis, quæ jam in mente existunt, pugnare possunt, cum veritas veritati non contradicat. Veritates autem humanæ intelligentiæ impervias in mente divinâ posse existere, et si existunt, revelari posse, clarius patebit ex sequenti propositione.

PROPOSITIO II.

Revelatio, prout complectitur dogmata supra rationis captum posita, possibilis est.

Prob. Revelatio hoc sensu intellecta impossibilis esset, vel quia religio naturalis ea omnia complecteretur, quæ sciri possunt, ita ut nulla esset revelationis materies; vel quia Deus non posset homines ejusmodi veritates docere; vel quia in homine ratio esset sola regula credendi; atqui hæc dici non possunt: ergo etc.

Prob. min. Pars I. Absurdum esset dicere nullas in mente divinâ veritates existere, quæ omnem intelligentiæ humanæ vim effugiunt; rationem humanam omnia emetiri posse, quæ vel Dei naturam concernunt et infinitas ejus perfectiones; vel hominis conditionem, seu primaevam, seu præsentem, seu futuram, et divinæ circa nos providentiæ consilia: ergo etc.

Prob. min. Pars II. Cum Deus hominem ex nihilo creaverit eumque intellectu instruxerit, qui novis semper veritatibus imbui possit; cum multa ipse cognoscat, quæ angustos humanæ rationis limites excedunt; cumque simul sapientissimus sit, et potentissimus; quid obstare poterit, quo minus hominibus veritates etiam supernaturales revelare possit? an illi media deerunt voluntatem suam creaturis manifestandi, an jus eam proponendi, an auctoritas persuadendi?

Prob. min. Pars. III. Ratio naturalis non potest esse in homine sola regula credendi, si homo potest de rerum veritate plenè convinci per motiva externa; atqui ita est, cum multa etiam in rerum naturâ absque omni hæsitatione ut verá assumantur, quorum natura penitus ignoratur.

PROPOSITIO III.

Revelatio, prout complectitur præcepta positiva legi naturali superaddita, possibilis est.

Prob. I. Merito summæ temeritatis et impietatis argueretur, qui vellet, Deum non posse alia præcepta dare hominibus, nisi quæ in necessariis rerum relationibus posita essent; cum is Deo, qui supremus creaturarum omnium Dominus est, abjudicaret, quod ne homini quidem, qui in alios potestatem exercet, denegari potest. (4)

Prob. II. Certum est, cultum externum partem esse religionis naturalis; quo autem modo, quibus ritibus et cæremoniis cultus ille perfici debeat, lex naturalis non determinat. Quis autem negabit, Deum posse formam cultus sibi debiti per seipsum determinare? Quid magis ad cultus decentiam et majestatem conferre potest, quid pietatis sensus vehementius incendere; quam cum scimus, nos non tantum cultum exhibere Deo, sed illum etiam colere eo modo, qui ipsi gratissimus est?

Prob. III. Leges positivæ, quæ in ratione naturali directè non continentur, naturæ tamen hominis non repugnant; si parendi obligatio ex parte hominis non requirat cognitionem intrinsecæ bonitatis, aut iustitiæ alicujus legis, sed sufficiat

certitudo divinæ revelationis: atqui hanc sufficere nemo non videt, cum homo ex eâ evidenter concludere possit, justam esse legem, quæ proponitur.

ARGUMENTA ADVERSARIORUM

Contra primam propositionem.

Objiciunt. Intelligi non potest, quomodo Deus hominibus aliquid revelare possit; ergo revelatio est impossibilis.

Resp I. neg. conseq. Etiamsi ignotus esset modus, quo revelatio fieri possit, de ejus tamen possibilitate certi essemus; quia certi sumus Deum multa posse, quæ quo modo fiant, nullâ ratione assequi possumus. Quanto sapientius cogitarunt doctissimi veterum philosophorum, qui cum revelationem aliquam exoptandam et expectandam dicerent, eam utique possibilem crediderunt; de modo, quo illa fieri posset, parum solliciti.

Resp. II. neg. ant. Infinitis modis potest auctor naturæ mentem suam hominibus manifestare. 1.° potest homini vel sub formâ humanâ, vel alio quocumque modo præsentem se exhibere. Sic Abrahæ, aliisque Patriarchis apparuit, sic cum Moyse locutus est in rubo ardente, sic Israelitis in monte Sinai legem promulgavit. 2°. Potest rerum imagines in phantasiâ excitare, quod sæpius prophetis, aliisque justis contigit, sive per *visionem* vigilantibus, sive dormientibus per *somnium*. 3.° potest etiam per *inspirationem* immediatè cogitationes suggerere, easque ad summum claritatis, et evidentiæ

gradum elevare. Neque enim creator naturæ caret illâ illuminandi facultate, neque humanus intellectus illustrationis illius incapax est.

URGENT. I. Omnes hi revelationis modi particulares sunt, et vel singulis tantum, vel paucis simul congregatis erudiendis apti; ergo nihil juvant judæos aut christianos, qui per summam contradictionem contendunt se Deo revelanti credere, cum tamen nulla ipsis facta fuerit revelatio.

RESP. NEG. CONSEQ. Probant enim Deum posse alicui homini privato aut pluribus aliquid revelare. Neque repugnat, ut homines revelationem ita acceptam, aliis manifestent, cum quotidie homo ab alio homine erudiatur, et Deus utique hoc medio uti possit, quo nullum est hominum ingenio, et indoli magis conveniens. In hâc hypothesi homines non quidem immediatè a Deo revelationem accipiunt, sed mediatè per eos, quos Deus tanquam præcones suos ad eos dirigit.

URGENT. II. Si homines ab homine edocentur, jam non Deo credunt sed homini; et talis revelatio hoc ipso revelatio non est. Ergo impossibilis est hæc mediatæ revelationis hypothesis.

RESP. DIST. ANT. Si homines edocentur ab homine, qui propriâ auctoritate agit, et propriam doctrinam proponit, *conc.* qui Dei auctoritate non sua docet, sed quæ a Deo accepit, *neg.* Quando Deus doctrinam aliquam per ministerium hominis manifestat, ejusmodi manifestatio nihil aliud est, quam factæ revelationis communicatio; et doctrina hoc modo proposita verè dicitur doctrina revelata; nullum autem adest erroris periculum, neque divinæ auctoritatis character tollitur, cum Deus teneatur subministrare media et signa, quibus certo constet, eum qui Dei nomine loquitur, a Deo missum esse, ac proinde divinam esse, quæ ab ipso annuntiatur, religionem.

Argumenta contra II. et III. propositiones.

Objiciunt. I. Veritates religionis omnibus evidentes esse debent; atqui mysteria eo ipso quod mysteria sint, evidentiam excludunt. Ergo etc. Ita Tollandus. Auctor operis: lettres sur la religion essentielle à l'homme. Christianus *Edelmann*, aliique Deistæ.

Resp. dist. maj. Veritates religionis omnibus evidentes esse debent, vel evidentiâ objecti, vel evidentiâ testimonii, *conc.* semper evidentiâ objecti, *neg.* Atqui mysteria evidentiam excludunt; iterum distin. evidentiam objecti, *conc.*, evidentiam testimonii *neg.* Omnis vis argumentorum, quæ a Deistis toties, atque aliis semper aliisque verbis repetuntur, in æquivocatione est; consulto enim confundunt, quæ maximè essent distinguenda. Aliud quippe est scire rem esse, aliud rem qualis est cognoscere. Si homo nihil posset ut verum habere, nisi quod mente complecti, et quasi permeare potest; nulla esset physica aut moralis certitudo, quâ tamen omnis hominum vita continetur. Unde enim corpora existere noscimus, nisi sensuum testimonio? Unde facta historica, nisi testimonio hominum? Veritates religionis, cum plenam exigunt mentis adhaesionem, procul dubio iis debent inniti argumentis, quæ omne dubium expellunt; non enim irrationabile debet esse obsequium nostrum. Verum ad rem aliquam certo comprobandam non requiritur evidentia intrinseca. Mysteria, quamvis mentis nostræ aciem effugiant, possunt nobis esse evidenter certa. Evidenter enim certus sum, Deo revelanti esse credendum. Ergo cum mihi certum efficitur, Deum mysteria revelasse, assensum ipsis denegare non possum, nisi velim ipsam rationem abjicere.

Objiciunt. II. Deus revelare non potest, quæ contra rationem sunt; atqui mysteria sunt contra rationem; ergo etc.

Resp. n. min. Longè aliud est *supra* rationem esse, et *contra* rationem. Qui aliquid contra rationem esse pronuntiat, declarat se percipere rei disconvenientiam, aut ejus cum aliâ veritate repugnantiam: qui autem dicit aliquid supra rationem esse, nihil aliud dicit, quam quod ratio humana illam rem perspicere non valeat, neque de veritate aut falsitate illius rei ex rationibus intrinsecis judicium ferre. Ergo *supra* rationem esse, et *contra* rationem tantum differunt, quantum differunt non comprehendi; et comprehendi. Mysteria, hoc ipso quod mysteria sint, supra rationem posita sunt; sed hæc quoque ratio est, cur in illis nulla unquam evidens contradictio probari poterit; quia in rebus incomprehensibilibus de intrinsecâ idearum convenientiâ aut disconvenientiâ judicare non possumus (5).

Inst. Ea sunt contra rationem, quæ argumentis insolubilibus impugnantur; atqui talia sunt mysteria; ergo etc.

Resp. 1.° disting. maj. Si illa argumenta evidentem in objecto contradictionem probant, *conc.* Si ex intelligentiæ nostræ imbecillitate, et mysteriorum sublimitate oriuntur, *nego*. In iis, quæ humana ratio intelligere non potest, multæ possunt difficultates occurrere, quas resolvere non possumus, quia rem, qualis est, non videmus; qui enim credit, propter revelantis auctoritatem credit; revelationis autem evidentia, quantacumque illa sit, intrinsecam rei obscuritatem non tollit. Si quis ex Europâ in torridas Africæ regiones veniens incolis narraret, se aquam vidisse farinæ adinstar terræ incumbentem; aut ita concretam et solidam, ut homines super eam ambularent, aut curru veherentur; rideretur utique, et insanire videretur. Homo a nativitate cœcus,

aliorum hominum testimonio convinctus firmissimè credit corporum motus, figuras, situs visione apprehendi posse, aut, quod majus est, coloribus in tabulâ exprimi; quamvis in his non tantum nihil intelligat, sed et varia debeat absurda deprehendere. Hoc argumentum egregiè evolvit D. *Bergier*, » *déisme réfuté par lui-même* ». Totum illud opus contra Deistas conscriptum est (6).

Resp. 2.° Hoc argumentum, sicut et alia pleraque a Deistis contra revelationem congesta, Athei et Materialistæ in ipsos Deistas torquent. Multæ siquidem, cum de Deo agitur, ejusque attributis, de creatione et providentiâ, difficultates occurrunt, et obscuritates maximæ. Quæ enim tanta reperitur vis et sagacitas humani ingenii, quæ res tam magnas, et tam longè a nobis dissitas explicare possit? Hæc pluries celeberrimi ex Deistis fassi sunt, imprimis D. *Rousseau*, qui inter alia hæc habet (*Emile I. III.*): » *quo magis Dei naturam considero, eo minus intelligo. Existit tamen, et hoc mihi sufficit. Quo minus comprehendo, eo magis adoro, et dico : Ens entium! Ego sum, quia tu es. Nihil magis rationi meæ convenit, quam ad nihilum redigi ante te* ».

Inst. II. A veritatibus religionis naturalis non potest fieri consecutio ad mysteria ; nam veritates illas ratio naturalis demonstrare potest, quamvis intellectus humanus eas non comprehendat : id autem de mysteriis dici non potest.

Resp. neg. ant. Legitima est deductio nostra, quia probat, quod nobis contra Deistas probandum est; scilicet multa ab ipsis ut certa et indubitata haberi, quæ tamen nullâ cogitatione comprehendi possunt ; sequitur ergo, rem aliquam evidenti ratione probari posse, licet qualis sit, nulla ratione assequi possimus. Si autem res in se planè incomprehensibilis certa nobis fieri potest per rationes philosophicas; idne fieri non poterit per Dei ipsius revelantis testimonium? Adde, quod Athei, cum

religionis naturalis dogmata impugnant, tam parum concedant illa ex ratione naturali probari posse, ut potius contendant se multa in illis absurda videre et implicantia; sed in rebus etiam physicis plura ejusmodi sunt, quorum nec naturam, nec existentiam ex intimis rerum principiis probare possumus.

Inst. III. Propositio, quæ, mysterium enuntiat, est mera verborum combinatio, sensu vacua; atqui insulsum est fide firmâ adhærere verbis, cum quibus nullam ideam conjungimus, ergo etc.

Resp. n. maj. Quamvis ejusmodi propositio non possit plenè et adæquatè comprehendi, quia objectum continet a mentis nostræ intuitu remotum, sensu tamen vacua non est; sed cum externâ certitudine eam conjungit rei cognitionem, quæ sufficit non tantum ad fidem, sed etiam ad scientiam. Quando Deistæ has, similesque sententias proferunt « Deus omnia ex nihilo produxit; ipse autem a nemine est. Deus æternus est, immensus est etc ». Numquid verba proferunt sensu vacua? Tamen, quid sit creare ex nihilo, quid æternum, quid immensum, explicare nullo modo possunt. Jam, si ad scientias naturales convertimur; innumera sunt, quæ in omnium ore versantur, quamvis planè incomprehensibilia. Nec quid sit spiritus, nec quid materia intelligimus, nec vim motricem, aut electricam, aut magneticam comprehendimus; tamen de his multæ formantur propositiones, multa cum magnâ scientiæ prædicatione disseruntur.

Objiciunt. III. Deus homini rationem concessit, ut ipsa duce quæ agenda et credenda sunt, agnosceret. Ergo non potest eum, spretâ ratione, per viam revelationis et auctoritatis ducere; sic enim sibi contradiceret, cum rationem homini dedisset, ut eâ uteretur, simulque ne uteretur prohibuisset.

Resp. n. Conseq. Eadem semper occurrit concludendi ratio ambigua et confusa. Deus homini rationem procul

dubio dedit, ut eâ uteretur: eâ autem semper utitur, cum assensum præbet iis, quæ certis argumentis probantur, sive hæc ab extrinseco petantur, sive ab intrinsecâ rerum naturâ. Quis unquam sanæ mentis asserere ausus est, nullum aliud dari genus certitudinis, quam illud quod ex idearum evidentiâ oritur? De rerum omnium naturalium existentiâ de iis, quæ ante nos contigerunt, aut in aliis terræ plagis existunt, nec ex idearum comparatione, nec ex sensu intimo certi sumus. Cum revelatio novas veritates docet, eas, quas ratio cognoscere potuit, non destruit; non enim contraria rationi docet, sed impervia: ut autem, ubi de revelatione divinitus factâ certo constat, consensum illico præbeamus, ipsa a nobis ratio postulat (7). Liceat hic D. *Baylii*, auctoris Deistis minimè suspecti, testimonium adducere. Ita ille ratiocinatur (*Oper. Tom. III. p.* 836.) » *Testimonium Dei omni humano testimonio certius est. Igitur quando ex hoc principio ita concluditur: Nihil est rationi magis consentaneum, quam ea, quae a Deo revelata sunt, potius credere, quam quae ratio humana docet; haecque, ubi scripturae sacrae contradicunt, absque haesitatione ut falsa rejicere; an non qui ita concludit, fidem suam deducit ex evidentissimo rationis principio* » ?

Ne dicas, plura quæ revelatio credenda proponit, non tantum inscrutabilia esse, sed etiam iis repugnare, quæ naturalis ratio dictat, aut sensuum testimonium comprobat. Ad id respondetur; veritates sibi contradicere non posse, ideoque veram revelationem nunquam posse rationi repugnare; quodsi repugnare videatur, id rationis nostræ infirmitati esse adscribendum; sensuum porro relationem ex fide corrigendam esse.... » *Quando inter fidem et rationem aliqua videtur contradictio intercedere,* ait idem *Baylius* (*Oper. T. I.*), *idem servandum est, quod in collisione rationis cum ratione, cum duae sibi opponuntur veritates, quarum utraque nobis evidens vi-*

detur ». Tunc scilicet pro certo habendum, vel unam ex propositionibus sibi oppositis apparentem tantum habere veritatem, aut certè apparentem tantum esse oppositionem, quam mens nostra deprehendit.

OBJICIUNT. IV. Revelatio, quæ supernaturalis dicitur, divinis perfectionibus, imprimis sapientiæ et bonitati adversatur : ergo possibilis non est.

PROB. ANT. Sapientiæ et bonitati divinæ repugnat 1.° hominem novis onerare præceptis, quæ ad honestam vitæ institutionem necessaria non sunt; aut æternum rerum ordinem pervertere, cum arbitrariè, quæ in se sunt indifferentia, mala fiant interdicto. 2.° Homini credenda proponere, quæ nullam habent cum ratione proportionem, nullam cum morum honestate connexionem; quarum revelatione nihil gloriæ accedit Deo, nulla melioris et felicioris vitæ media subministrantur homini.

RESP. AD I. Nihil est, quod supremum Dei in homines imperium, hominisque plenam a creatore suo dependentiam evidentius manifestat, quam illa præcepta, quæ in lege naturali non continentur; et ubi nulla est alia ratio observandi, quam auctoritas præcipiendi. Atque hoc solo ad sanctiorem vitam plurimum valent, cum nos novis vinculis Deo adstringunt, novaque ad promerendam ejus benevolentiam media subministrant. Cæterum leges ejusmodi positivæ sæpe nihil aliud sunt quam officiorum naturalium evolutiones, cum ea in specie determinantur, quæ in genere lex naturæ præcipit. Sæpe dictata sunt summæ et æternæ rationis, quorum cum necessariis justi rectique regulis connexionem nos non videmus, quia obtusa est acies nostra.

RESP. AD II. Negari non potest in mente divinâ multas existere veritates, quas mens humana cogitationes complecti non potest; imprimis de Dei naturâ, de hominis conditione, et divinis in hominem consiliis; quæ ubi ab homine cognoscuntur, optimos in animo sensus exci-

tant, et ad virtutis studium vehementer accendunt. Magna exinde gloria exsurgit Deo, qui et melius cognoscitur, et diligentius colitur; et quidem obsequio, quo non est aliud Deo dignius, cum ratio, omni vanâ ambitione depositâ, revelantis Dei auctoritati se committit, omnem fiduciam in humili obsequio collocans.

Sed hæc omnia novam lucem acquirent ex sequenti §. ubi de multimodâ revelationis utilitate agitur; ita enim et Deo dignissima probabitur, cum nihil magis Dei bonitatem et sapientiam commendet, quam bene facere creaturis, mentes hominum excolere sanctissimis institutis, et ad felicitatem, ad quam creati sunt perducere novis et efficacissimis mediis.

Corollarium.

Ergo, quando aliqua doctrina nobis ut revelata proponitur, non ideo præcisè rejeci potest, quia revelata dicitur; neque quia veritates continet supra captum positas, aut præcepta legi naturali superaddita.

§. II.

De revelationis utilitate.

Consideratur iterum revelatio primo tanquam externa religionis naturalis, et legum naturalium promulgatio; secundo tanquam dispensatio supernaturalis Deistarum dux et antesignanus Rousseauvius in libro, quem *Emile* inscripsit, docet (*Tom. III. p.* 177 — 180.) naturam librum quemdam esse omnibus apertum, et omnium intellectu facilem, in quo quilibet per solas facultates naturales

omnia, quæ ad Dei cultum et amorem proximi spectant, legere potest. Ex quo concludit, promulgationem externam religionis et legis naturalis nullam habere utilitatem. Item omnem revelationem, quæcumque illa sit, quæ dogmata proponeret, religioni naturali superaddita, aut legibus naturæ æternis et immutabilibus præcepta adjiceret ex positivâ institutione, inutilem prorsus esse et perniciosam. Utriusque revelationis utilitatem probabimus contra impios et ingratos homines, qui tantum Dei donum aspernantur, in suam, aliorumque perniciem.

PROPOSITIO I.

Revelatio, in quantum est externa religionis et legis naturalis promulgatio, homini est utilissima.

Probatur. Per revelationem externam homines clarius, brevius, perfectius doceri possunt ea, quæ pertinent ad religionem et bonam vitam. Ergo etc.

Prob. ant. 1.° Per revelationem homines sine omni ambiguitate instruuntur in iis, quæ ab illis, qui hoc auxilio destituti sunt, vel penitus ignorantur, vel confusè tantum et quasi per nebulam cognoscuntur. Nemo nescit, quam pauci inter homines inveniantur, qui valeant ratione veritatem assequi; sed et ii qui ad investigationem veri ingenium

nacti sunt perspicacissimum, hâc externâ promulgatione mirè adjuvantur. Veritate eum propositâ, multo facilius est ejus demonstrationem invenire. Nam ut Cicero ait (*De Orat. lib. III.*): » Neque tam est acris acies in naturis hominum atque ingeniis, ut res tantas quisquam nisi monstratas possit videre. Neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo aspexerit ». 2.° Qui revelatione instruitur, cum magno compendio discit, quæ ratio nonnisi per multos anfractus et vias difficiles consequi potest, si tamen potest... *auctoritati credere*, ait Tert. (*De præscriptione cap.* 14.) *magnum compendium est et nullus labor....* 3.° Non est hic permixta erroribus veritas, neque incerta fluctuat inter opiniones ratio, revelatio enim omnia principia et officia religionis ac vitæ moralis docet cum summâ auctoritate; neque mentium quidquam et falsum adesse potest, ubi veritas loquitur.

PROPOSITIO II.

Revelatio considerata ut supernaturalis dispensatio homini quoque utilissima est, et exoptanda.

Probatur. Revelatio supernaturalis consideratur, vel relatè ad veritates, quas credendas proponit, vel relatè ad nova præcepta, quæ legi naturali superaddit: atqui sub utroque respectu plurimas habet utilitates. Ergo etc.

1.° Per revelationem mysteriorum hominis superbia retunditur, ratio perficitur, fides nutritur, voluntas ad pietatem aliasque virtutes inflammatur; nova ad bonum agendum, et malum vitandum motiva, et media subministratur.

2.° Leges positivae legis naturalis observationem promovent, sensus religionis nutriunt, virtutis exercitia præscribunt, impedimenta removent, a vitiis avocant, novas occasiones suppeditant exhibendi Deo obedientiam, testandi amorem, cumulandi merita. Et si modum cultus divini determinant, hominem certum reddunt se Deum colere eo cultu, quem ipse praescripsit, quique ipsi gratissimus esse debet; quo nihil potest esse homini optabilius. Ergo etc.

Solv. adversariorum argumenta.

Argum: I. Omnis religio debet esse morum disciplina, et hominis ad meliorem et sanctiorem vitam institutio: atqui hoc non mysteriis, sed legibus perficitur. Ergo etc.

Resp. neg. min. Multiplex enim ex mysteriorum revelatione fructus in homines redundat, ut ex probatione patet. Ad vitam bene sanctèque instituendam, non tantum bonæ leges requiruntur, sed etiam media et motiva, quibus animus juvatur, et obfirmatur inter tot virtutis labores et vitiorum incitamenta. Vana enim sunt etiam sanctissima vitæ præcepta, si ad ea implenda vires desunt, aut animus. Jam vero, si mysteria hanc potissimum virtutem habent, prout illud in religionis christianæ mysteriis contingit, quis audeat asserere, ea ad vitæ sanctitatem nihil valere?

Dicunt. II. Leges positivæ 1.° hominis felicitatem

imminuunt, quia cohibent naturalem libertatem 2.° Ex novis præceptis, quæ tamen necessaria non sunt, nova oriuntur peccandi pericula. Ergo nocent, non prosunt homini.

RESP. AD I.m NEG. ANT. Non omnia, quæ libertatem hominis refrenant, ejus etiam felicitatem imminuunt; eam econtra multum augere debent præcepta quæcumque a Deo imposita; hæc enim, cum a summâ ratione et sanctissimâ voluntate emanent, necessario hominem perficiunt, atque ad finem, ad quem conditus est, certius perducunt. Non libertas igitur, sed licentia tollitur, quæ malorum omnium mater est. Optimum libertatis exercitium est divinæ voluntati se subjicere, et summa honesti piique animi jucunditas, conscientiam habere suæ erga Deum devotionis, et opinionem divinæ erga se benevolentiæ.

RESP. AD II. NEG. CONSEQ. Si hominis felicitatem imminueret quidquid eum peccandi periculo exponit; satius esset ratione et libertate carere, et pejor esset hominum doctorum sors, quam rudium. Quantæ utilitates ex præceptis positivis in humanum genus promanent, jam ostensum est. Si multi præcepta transgrediendo peccant, id non præceptis, sed malæ hominum voluntati adscribendum. Id quoque observandum est, etiam apud christianos maxima et gravissima sanctioris vitæ officia, in legis naturalis præceptis posita esse; qui hæc religiosius impleverit, parum aut nihil difficultatis in positivis legibus reperiet.

DICUNT. III. Præcepta positiva virtutem præfocant, non augent; nam 1.° animum rebus inutilibus onerant, ejusque attentionem a necessariis, seu a præceptis naturalibus avocant. 2.° Superstitioni occasionem et fomitem subministrant. Ergo etc.

RESP. AD. I.m NEG. ANT. Tunc quidem institutiones positivæ malæ essent, et veræ virtutis studium immi-

nuere, possent, si aptæ non essent ad fovendos sensus religionis, aut eorum, quibus dantur, conditioni non essent accommodatæ; verum hæc de legibus positivis, de quibus hic agitur, dici non possunt, cum supponantur a Deo ipso præscriptæ; qui utique eorum quos legibus instruit, felicitatem et ardentius desiderat, quam Deistæ et certius promovere potest.

RESP. AD II.m NEG. ETIAM ANT. Superstitio consistit vel in eo, quod ritibus externis interior aliqua virtus et excellentia attribuatur; vel quod recipiantur tanquam divina, quæ merè humana sunt; vel tandem in nimio rerum indifferentium studio: verum hæc omnia ex ignorantiâ hominum, aut vitiosâ inclinatione nascuntur, non ex praeceptorum naturâ. Observare positiva praecepta ex pietate, quia jussa sunt a Deo, non hominis superstitiosi est, sed *sapientis, legique naturæ obsequentis.*

§. III.

De revelationis necessitate.

OBSERVANDA

I. Non agimus hic de revelatione, quatenus mysteria complectitur, et leges positivas. Sufficit ostendisse, eam esse possibilem, Deo dignam, homini perutilem; in quantum autem ea necessaria fuerit ad hominum salutem, nos dijudicare non possumus. Positâ hypotesi, quod Deus hominem ad statum supernaturalem creaverit, eumque, cum ab eo statu prolapsus fuit, erigere, et ad pristinam dignitatem denuo elevare voluerit; necessarium utique fuit novum et supernaturalem rerum ordinem instituere.

Verum huc non tendit præsens cum Deistis disputatio. Tota hic quæstio in eo est; an sola ratio naturalis sufficiat ad cognoscendas dilucidè omnes veritates religionis naturalis, omnia legis naturalis præcepta. Si probatur lumen rationis, quale est in homine, ad hæc cognoscenda non sufficere; consequitur revelationem, etiamsi nihil contineret quam præcepta naturalia; et tantum ut religionis et legis naturalis clarior promulgatio spectaretur, hominibus fuisse necessariam, eo saltem sensu, quod absque revelatione ad religionem et bonam vitam nunquam fuissent perfectè instituti.

II. Lex naturalis, quo nomine etiam religionem naturalem comprehendere possumus, idem dicit, quam lex rationis. Potest autem ratio, quæ homini indita est, duplici modo considerari; vel ut est cuique homini propria, et tunc præcepta illa continet, quæ apud quemque promulgat sua conscientia, aut quorum cognitionem quisque potest propriâ ratione habere; Vel ut ratio exculta philosophorum, seu quasi communis aliqua ratio generis humani; id est, ea collectio præceptorum, quæ variis ætatibus a viris sapientibus inventa sunt.

PROPOSITIO I.

Ratio naturalis, qualis inest hominum universitati, non est par et sufficiens ad eos instituendos ad religionem, et bonam vitam.

Prob. I. Ad officia religionis et vitæ ex rationis principiis colligenda requiritur 1.° summa attentio et diligentia in quærendâ veritate. 2.° Sanum rectumque judicium, liberum a præjudicatis opinio-

nibus. 3.° Animus pacatus, et magna constantia. Atqui hæc omnia ab hominum vulgo nullatenus expectanda sunt. Ergo etc.

Prob. min. 1.° Paucissimi sunt, qui aut ingenium habent satis perspicax, aut veritatis satis cupidi sunt ut scientiæ se dedere possint. Plerique omnis contentionis incapaces, res extra sensus positas vix etiam cum præceptore assequuntur. 2.° Pauciores sunt, qui rectè utuntur ratione in inqnisitione veritatis, quia præconceptæ opiniones judicia corrumpunt. » *Simul atque in lucem editi et suscepti sumus*, ait Cicero (*Tuscul. quæst. lib. III. N.* 1.), *in omni continuo pravitate et in summâ opinionum perversitate versamur, ut pene cum lacte nutricis errores suxisse videamur* ». 3.° Pauci sunt, quos rei familiaris sollicitudo non detineat, et immoderata rerum terrenarum cura parum idoneos reddat philosophiæ studio. Ergo etc. (8)

Prob. II. Etiamsi ratio naturalis posset genus humanum instruere in iis, quæ ad cultum Dei, et honestam vitæ compositionem pertinent, nunquam tamen sufficeret ad ea, quæ docet, efficienda, et mores juxta naturæ præcepta informandos; cum nullas habeat sat firmas sanctiones, id est, cum non proponat motiva, quæ satis potentia sunt, ad hominum animos ad obsequium inclinandos.

Nam sanctiones legi naturali adjunctæ aliæ non sunt quam *sensus moralis*, quo percipitur virtutis pulchritudo, et fœditas vitii; *conscientia* vel delicti vel innocentiæ, quæ angit malos, et remunerat bonos: demum ipsa *vox intima rationis*, quæ docet

per virtutem tutissimum esse iter ad felicitatem. Atqui omnes istæ sanctiones insufficientes sunt. Ergo etc.

Prob. min. Sensus moralis et conscientia rectè facti, in plerisque hominibus nullam aut exiguam vim habet, neque valet ad cöercendos cupiditatum impetus quibus homines ad vitia impelluntur. Vox autem rationis æquè insufficiens esse debet; rationi enim, si revelatione non sit edocta, virtutis prœmia non remota tantum apparent, sed incerta, cum interea ante oculos versetur malorum prosperitas, opes et potentia facinore comparata. Ergo etc.

PROPOSITIO II.

Genus humanum, quamdiu revelationis lumine destitutum fuit, nunquam veram sinceramque religionis ac legis naturalis cognitionem habuit.

Prob. I. pars prop. Ex omnium sæculorum experientiâ apparet, nullam unquam gentem fuisse, quæ revelationis lumine destituta sinceram Dei, cultusque Deo debiti cognitionem habuerit; ergo certa est 1.ª pars prop.

Prob. ant. Apud omnes populos, solâ judeorum gente exceptâ, regnabat polyteismus; non genios tantum et dæmones adorarunt, sed et heroes, eosque scelestissimos, imo et sidera et muta animalia, et quæ in hortis ipsis crescebant, numina. Non

virtutes tantum, sed et fortuna, febris, metus, impudicitia, templa sua habebant. Cultum Deorum ridicolis cæremoniis, spurcitiis, imo humano sanguine contaminarunt. Ipse Cicero fatetur *(Lib. II. de naturâ Deorum)* » tantum fuisse errorem, ut perniciosis etiam rebus non modo Deorum nomen tribueretur, sed etiam sacra constituerentur ».

Neque barbarorum tantum incultorumque populorum hic error fuit, sed eorum præcipuè, qui litteris, artibus, scientiis præ cæteris quam maximè floruerunt; ut optimè asseri possit, eo magis in iis quæ ad Deum, et religionem spectant, ad insana quæque et absurda prolapsos esse homines, quo fuerint in omni disciplinarum genere excultiores. Ergo etc.

Prob. II. Pars prop. Jam ipsa paganorum religio ad vitia viam pandebat Deorum exemplo, quos sceleratissimos fingebant. Hinc factum est, ut summa flagitia apud plerosque populos publicâ religione consecrata fuerint; ebrietas sub Bacchi, impudicitia sub Veneris, furtum sub Mercurii nominibus. Jupiter ipse, quem ut maximum Deorum colebant, adulteriis, incestibus, aliisque sceleribus famosus fuit. Quomodo autem genuinam boni malique cognitionem habere poterant, qui Diis etiam immortalibus infamia quæque scelera affingebant, aut flagitiis coli, placarique numina credebant? Qui publicas fœminarum prostitutiones, promiscua utriusque sexus adulteria pro religione habebant; et humani sanguinis effusionem gratissimum Diis sacrificium judicarunt?

De hâc incredibili morum dissolutione et perversitate innumera sunt veterum auctorum testimonia. Unum audiamus Ciceronem, qui Lib. III. tusculanarum quæstionum sic habet, » *Ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas et opinioni confirmatæ natura ipsa cedat... Cum vero accedit eodem quasi maximus quidam magister populus, et omnis undique ad vitia consentiens multitudo, tum planè inficimur opinionum pravitate a naturâque ipsâ desciscimus* » (9).

Verum ipsi temporum nostrorum naturalistæ rei evidentiâ convicti facile nobis concedunt, religionem, quam recta ratio docet, non ex communi populorum usu aut opinione repetendam. Ideo ad philosophos provocant, sed infelici successu.

PROPOSITIO III.

Communi huic populorum ignorantiæ mederi nec scivit, nec potuit, nec voluit omnis gentium philosophia.

PROBATUR I. PARS.

Arg. I. *Ex induct.* Mederi nescivit philosophia gentilium, si omnes antiqui philosophi, etiam qui inter eos clarissimi habebantur, tum in iis, quæ ad Deum, ejusque cultum pertinebant, tum circa legis naturalis præcepta in multis miserè cæcutiebant. Atqui ita est; ergo etc.

Prob. min. Nulla fuit ex philosophorum scholis, quæ non in absurdissimas opiniones prolapsa sit. Supremo numini, si tamen aliquod agnoverunt, multa alia adjungere non dubitabant. Epicurus Deos otiosos finxit; Thales primum rerum omnium principium aquam statuit, alii ignem, aut aërem. Stoicis nulla erat Deorum providentia, plurimi omnia fato regi dicebant, et ferreâ necessitate. Pyrrho de omnibus dubitabat. De ipsis summis apud Græcos philosophis Socrate, Platone et Aristotele non convenitur; an putaverint summum Deum esse hunc visibilem mundum, aut hujus mundi animam.

Scimus, quid Romani in rerum divinarum cognitione profecerint, cum ex Greciâ ad eos pervenit garrula, et disputatrix Philosophia. Qui illam coluerunt, id tandem assecuti sunt, ut, cum falsas religiones abjicerent, mox nullam haberent omnino, quia veram non poterant invenire; et sic, ut ait *Lactantius (Lib. II. cap. 3. divin. instit.)*, inciderunt in errorem multo majorem, quam illi, qui falsa tenebant.

Præterea doctrinam de animæ immortalitate, de præmiis et suppliciis alterius vitæ, cui omnis morum disciplina innititur, vetus Philosophia vel omnino sustulit, vel insulsis fabulis commaculavit, vel ut verisimilem tantum, atque timide ac fluctuanter proposuit. Quod autem ipsam morum institutionem attinet; de Epicureis aliisque dissolutioris doctrinæ philosophis plura attingere necesse non est. Stoici, qui virtute cum Diis sese contendere jactitabant impiâ arrogantiâ, in scriptis suis

turpiter obscœni erant; animo quoque tam immiti et iracundo, ut Zeno pro regulâ habuerit, sapientis esse erga neminem esse misericordem, et illatam injuriam non condonare. Demum, cum fatali necessitate omnia subjiciebant, omnem virtutem, virtutisque regulam sustulerunt. Plato ipse, qui in morali philosophiâ totam ætatem consumpserat, uxorum communionem, vagos concubitus, partuum abactiones, infantium expositionem, ebrietatem in festis Bacchi approbat. Cicero mendacii, perjurii, vindictæ patronum egit; Epictetus, autochiriæ, et incestus. Quæ satis ostendunt, in quantis erroribus versati sint, etiam ii, qui inter Philosophos omnium judicio sapientissimi erant, et acutissimi; ut nunquam magis revelata sit humanæ rationis imbecillitas (10).

Arg. II. *Ex philosophorum testimonio.* Illi in quibus ardentius erat veritatis studium, et summa ingenii perspicacia, nihilominus fassi sunt, se in religionis veritatibus balbutire, nec certi aliquid invenire posse. Plato ita Socratem loquentem inducit, in dialogo cui titulus, *secundus Alcibiades*... *Necesse est expectare, donec discatur, quemadmodum ad Deum et homines habere se deceat.* Cui respondet Alcibiades: *quando erit, o Socrates, et quibus præceptor? jucundissimè enim hunc hominem, quisquis erit, agnoscam*... Ipse Plato in epinomide ait... *docere pietatem neminem posse, nisi Deus tanquam dux, et magister præiverit*... Et Cicero quæst. tuscul. lib. 3.... *Ex philosophis nonne optimus, et gravissimus quisque confitetur,*

multa se ignorare, multa sibi etiam atque etiam esse discenda? . . . Jamblicus de vita Pythagoræ cap. 28. . . . *Quæ Deo grata sunt, scire difficile est; nisi quis vel eum, qui Deum audivit, vel Deum ipsum audierit* . . . (11).

Arg. III. Ex eo deducitur, quod ratio humana nunquam cognoscere potuisset peccati, et mali moralis originem, nec peccati remedium. Non ignorabat quidem esse in homine inolitam quamdam, et connatam pravitatem, noverat vitiis divinum numen offendi; verum insitæ illius communisque pravitatis originem aut remedium nullus unquam philosophorum invenire potuit, neque modum, quo peccata expiari, et placari infensum sceleribus numen possit, aperire. Ergo etc.

PROBATUR II. PARS.

Communi ignorantiæ mederi non potuit gentilium philosophia.

I. *Ex defectu consensionis.* Ad edocendos atque in officio continendos homines nihil valere potest philosophia in omnibus ipsa secum dissentiens; atqui talis erat gentilium philosophia; nemo enim ignorat, diversas semper fuisse philosophorum scholas, omnes inter se opinionibus divisas, et in primis etiam religionis et morum principiis tot fere fuisse sensus, quot capita. Fatetur Cicero (*Lib. I.*

de naturâ Deor.), perobscuram esse quæstionem de naturâ Deorum. Philosophos quosdam aut Deos esse, dubitasse; aut nullos omnino admisisse. Eos autem, qui Deos esse dixerunt, in tantâ fuisse varietate et dissensione, ut eorum molestum sit dinumerare sententias. Quod etiam *Lactantius* observat, cum ait *(Lib. VII. divinar. instit)* ... *Facile est docere pene universam veritatem per philosophos et sectas esse divisam, nullamque sectam fuisse, quæ non viderit aliquid ex vero; sed cum contradicendi studio insaniunt, dum sua etiam falsa defendunt, aliorum etiam vera subvertunt, non tantum elapsa est illis veritas, quam se quærere simulabant, sed ipsi etiam suo potissimum vitio perdiderunt.*

II. *Ex defectu persuasionis.* Philosophi clarissimi plerumque anxii et dubii existerunt circa ipsa fundamenta religionis et legis naturalis; itaque non tantum unus dissensit ab alio, sed quilibet quod docuit, plerumque dubitanter proposuit, parum sibi ipsi consentiens. Sic Cicero lib. 1.° de nat. Deor. ait ... *perdifficilem et perobscuram quæstionem esse de naturâ Deorum* ... Alio loco *(Tuscul. quæst. lib. I.)* cum diversas philosophorum sententias de naturâ animæ humanæ attulisset, ait ... *harum sententiarum quæ vera sit, Deus aliquis viderit; quæ verisimillima, magna quæstio est*... Ideo maximus hic antiquitatis philosophus circa animæ immortalitatem semper inter oppositas sententias fluctuavit incertus. Socrates ipse, qui, ut Cicero ait, primus philosophiam devocavit e cœlo, et coëgit de vitâ et moribus rebusque bonis et malis

quærere, in ultimo ad amicos sermone dubitanter de vitâ futurâ locutus est. Ergo etc. (12).

III. *Ex defectu conformitatis actionum cum doctrinâ.* Philosophi enim, etiam qui optimi putabantur, suâ vivendi ratione omnem vim adimebant præceptis suis. Vitia hominum carpebant vitiis ipsi mancipati, ita ut etiam nominare pudeat, quæ ipsis a profanis auctoribus Diogene, Laërtio, Sallustio, Tacito, Luciano exprobrantur. Omnium loco sit Cicero quæst. tuscul. lib. 2. . . *Quotus enim quisque philosophorum invenitur, qui ita sit moratus, ita animo ac vitâ constitutus, ut ratio postulat? qui disciplinam suam, non ostentationem scientiae, sed legem vitae putet? qui obtemperet ipse sibi, et decretis suis pareat? Videre licet alios pecuniae cupidos, gloriae nonnullos, multos libidinum servos; ut cum eorum vita mirabiliter pugnet oratio. Quod quidem mihi videtur turpissimum.* (13)

IV. *Ex defectu auctoritatis.* Etiamsi præclarissima protulissent philosophi, nunquam iis aures præbuisset vulgus, quia omni auctoritate destituti erant; neque enim illâ publicâ potestate erant instructi, quæ potest legum adinstar præcepta sua promulgare. Neque apud plebem in honore habebantur ut singulares viri, ita ut eorum reverentia singulari virtute et doctrinâ comparata vim frangeret sensuum et cupiditatum, et præjudicatarum opinionum. Id ipsum fatetur Cicero tuscul. quæst. lib. 2. *Est philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens, eique ipsi et suspecta et invisa; ut siquis universam velit vituperare, secundo*

id populo favere possit... Præclarè in hanc rem *Lactantius* ait *(Lib. III. cap. 27. divin. instit.)*... *Ad verum frequenter accedunt* (philosophi); *sed nihil ponderis habent ista praecepta, quia sunt humana, et auctoritate majori, id est, divina illâ carent: nemo igitur credit, quia tam se hominem putat esse qui audit, quam est ille, qui praecipit etc.* (14)

PROBATUR III. PARS.

Mederi non voluit philosophia.

1.° Licet popularium opinionum vanitatem inspexerint philosophi, nunquam tamen illis satis animi fuit ad depellendas superstitiones longo usu stabilitas; nullusque fuit, qui non potius præjudiciis popularibus sit obsecutus. Socrates probabat illud Delphici oraculi responsum: *Deos ex instituto civitatis colendos esse.* Et Cicero qui lib. 2 de divinatione ait, mirari se cum Catone, quod non rideret aruspex aruspicem cum videret; jubet tamen ut in religione instituta pontificum et aruspicum serventur. An idonei humani generis magistri esse poterant homines, qui, ut ait Apost. ad Rom. I. veritatem in injustitiâ detinebant; et cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt?

2.° Tam parum propagandæ veritatis studio tenebantur philosophi, ut potius docerent, expediri falli in religione civitates. Cicero, summus ille

Platonis imitator, existimavit philosophiam vulgarem non esse, paucis contentam esse judicibus, abhorrere a multitudine (*Vid. ibid. cap.* 22.). Varro, Romanorum doctissimus, de religionibus loquens evidenter ait, » multa esse vera, quæ vulgo scire non sit utile ». Vid. Aug. lib. de civ. Dei lib. 4. et 10.

PROPOSITIO IV.

Etiam hodierna philosophia in iis, quae ad religionem, et legem naturalem pertinent, ad informandos homines prorsus est insufficiens.

Probatur. Facillimum esset ex recentioribus philosophis eadem tum circa Deum ejusque cultum, tum circa gravissima morum præcepta, opinionum ac errorum monstra recensere, ex quibus apparet, eos non minus rationi, quam sanctissimæ, in quâ educati fuerant, religioni bellum indixisse. Porro eadem inter eos regnat opinionum diversitas, idem persuasionis defectus, cum in diversis operibus, aut in eodem sæpe opere diversa et pugnantia affirment; idem defectus auctoritatis. Itaque, si huc usque probatum est, gentilium philosophiam nunquam veritatem invenire, nec hominum ignorantiæ mederi potuisse: nunc etiam certum fit ex recenti experientiâ, quod veritates omnes ad religionem naturalem et morum institutionem pertinentes, quas

revelatio in tam apertâ luce posuit, hoc lumine rejecto denuo obscurentur, et ex oculis evanescant. Vix enim revelationem aspernari cœperunt philosophi nostri, cum subito visi sint quasi vertigine abrepti, et distracti in contrarias sententias; ut continuis dubitationibus jactati quid velint, quo tendant, ne ipsi quidem sciverint. Verè... *evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eorum: dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt.* Ad Rom. I. (15)

Adde, quod religio naturalis philosophica hominum captui non sit accommodata; quod ratio humana semper in animis anxietatem aliquam et dubitationem relinquat; quod animum non possit contra cupiditatum illecebras, contra dura omnia et aspera virtutis obfirmare; quod ignoret medium certum placandi numen offensum, sicut et mali originem ac remedium. Ergo etc.

Adversariorum argumenta

Obj. I. Ex eo quod homines revelatione destituti veram et genuinam officiorum naturalium cognitionem non habuerint, inferre non licet, quod ad eam pervenire non potuissent, si voluissent rationis ductum sequi. Nam ex eo quod multi revelatione abutantur, minime sequitur, eam ad vitam recte sancteque instituendam non sufficere. Ergo etc.

Resp. neg. ant. Res facti est, genus humanum, dum revelationis lumine careret in omni pravitate et in

summâ opinionum perversitate vixisse; ex hâc igitur hypothesi argumentandum est. Quid in aliâ quâcumque hypothesi fieri potuisset, non quærimus. Porro quis non videt in illa depravatione ac summa difficultate veritatis inveniendæ, et virtutis exercendæ, summam etiam fuisse apud homines opis supernaturalis indigentiam?

Ad prob. ant. resp. Nulla est allata comparatio. Si posita revelatione multi sunt qui malis cupiditatibus serviunt; exinde concludi non potest revelationem ad vitam optime informandam non sufficere; cum hominibus ejusmodi nec religionis cognitio, nec sanctioris vitæ præcepta desint, nec omnia quæ possunt a vitiis abstinere, et ad omne bonum inflammare. Vel igitur illi revelationem repellunt, vel falsam pro genuina amplectuntur, vel in summa cum principiis suis contradictione vivunt.

Obj. II. Si revelatio necessaria est, non intelligitur quomodo Deus potuerit per tot ætates homines propriæ ignorantiæ et pravitati relinquere. Ita enim salutem consequi, et æternum interitum evitare non potuerunt; quia carebant medio ad ea quæ vera, quæ pia et honesta sunt, cognoscenda et amplectenda necessaria. Ergo etc.

Resp. Ad hoc argumentum, omnium quæ in hac quæstione afferri possunt, procul dubio gravissimum vario modo responderi potest.

1. Cum revelationis necessitatem adstruimus, non absolutam necessitatem intelligimus sed hypotheticam, et ut dicitur moralem. Supponimus enim 1. genus humanum ad eam mentis animique perversitatem prolapsum de qua dubitare non permittit omnium sæculorum experientia. 2. Deum voluisse huic malo mederi, mediumque homini afferre sufficiens et efficax, tum ad depellendam ignorantiam, tum ad sanandam voluntatis pravitatem.

2. Supponit hoc argumentum genus humanum primitus revelationis auxilio caruisse, quod falsum est.

Nunquam enim absque revelatione fuerunt homines, hæc autem primitiva revelatio perpetuo usu et traditione non interrupta conservata fuit in familiis Patriarcarum. Neque dubitandum est apud alias etiam gentes corruptionem rerumque divinarum ignorantiam paulatim tantum crevisse, quo magis scilicet a communi fonte recesserint, et memoria factorum lapsu temporis interierit ... *Errant,* inquit *Lactantius, qui deorum cultum ab exordio fuisse contendunt.* Ex hac traditione genuinam de Deo, et virtute doctrinam hauserunt Job, aliique veri Dei adoratores.

3. Aliud est dicere, homines non potuisse absque revelatione perfectam religionis et legis cognitionem acquirere; aliud eos fuisse ad æternum interitum damnatos. Falsum est enim, Deum ab hominibus male sanis omnia illa exigere, quæ a sanis exiguntur. A justo judice pœna non infligitur, nisi propter culpam. Unde ab hac quæstione puto esse abstinendum: quia nescimus, quousque laudabiles hominis conatus, quos Deus adjuvare paratus est, pertingere possint. Aut in quantum homo revelatione destitutus naturalia officia citra culpam possit ignorare.

4. Cum sic disputant Deistæ, non attendunt, hoc argumentum contra ipsos torqueri posse. Nam ad naturalia officia rite cognoscenda ipsis fatentibus requiritur ratio philosophicis disciplinis erudita. Quare ergo Deus homines per tot ætates absque philosophiæ magisterio reliquit? primus enim Socrates noscitur animum informandis moribus applicuisse. Unde illa inter diversas gentes, diversosque homines ratione facultatum naturalium diversitas? Quare cum aliqui veritatem, cui inveniendæ pares nunquam fuissent, cum lacte accipiunt; alii ad omne examen pariter inepti in gravissimis erroribus hærent?

Obj. III. Mahumedani et Sinenses, quamvis revela-

tionem divinam non habeant, corpus tamen doctrinæ habent satis perfectum. Ergo etc.

Resp. ad I. Quod Mahumedis doctrinam attinet eam alio loco examinabimus. Sufficiat hic observasse: 1 Quæcumque bona et rationi consentaneá in Mahumedis religione reperiuntur, ex Judæorum et Christianorum libris esse deprompta. 2. Religionem Mahumedis non ut corpus aliquod doctrinæ philosophicæ, sed tanquam revelationem divinitus factam promulgatam fuisse, et a populo acceptam. Quo probatur illud, quod antea asseruimus, nempe rationem et philosophiam nunquam potuisse homines in societatem religiosam colligare. Quantum autem Dei præcepta in animis hominum valeant, hoc ipsum evidentissime probat, quod falsæ etiam religiones tantam sibi auctoritatem conciliaverint ementito Dei nomine.

Ad II. Cum Sinensium mores, instituta, religionem etc. tot laudibus commendant increduli, non tantum suum in religionem christianam odium, sed et magnam historiæ illarum gentium ignorantiam probant. Contrarium nos docent viri, qui in illis regionibus versati sunt, aut saltem animo minus præoccupato hac de re scripserunt. (16)

Obj. IV. Saltem hodierna philosophia tam bene de Deo sentit, tam purum perfectumque tradit moralis doctrinæ complexum ut revelatio jam inutilis sit. Ergo etc.

Resp. Contrarium probat prop. IV. Si in recentiorum scriptis puriora reperiuntur doctrinæ moralis principia, id evangelio debetur, non humanæ rationi, quæ in philosophis nostris perspicacior non est, quam in Socrate, Platone, Aristotele fuit. Veritas cum scitur, inventu probatuque facilis videtur; sed ignota difficile magnoque negotio invenitur. Imo qui philosophiæ hodiernæ historiam attentius considerat, eamque videt in fœdissimos errores et summam impietatem incitato motu

delapsam; fateri cogitur revelationem non minus ad retinendam conservandamque veritatem necessariam esse, quam ad inveniendam. Vid. quæ in probatione dicta sunt.

Corollarium I. Ergo genus humanum in præsenti statu, spectatâ mentis humanæ imbecillitate, et voluntatis ad malum propensione, perfectam religionis et legis naturalis cognitionem acquirere nunquam potuisset.

Coroll. II. Ergo ex hypothesi, quod Deus voluerit humanæ infirmitati succurrere, et tamen statum hominis naturalem non immutare; necessarium fuit medium aliquod supernaturale homini externum, quale est revelatio.

CAPUT II.

De ratione indagandæ revelationis.

OBSERVANDA.

I. Cum revelatio, etiam spectata ut supernaturalis dispensatio possibilis sit; sequitur eam respui non posse ideo tantum quia revelatio dicitur, aut veritates continet rationi impervias (ex §. 1.). Quia porro nihil videtur homini utilius, quam a Deo ipso per revelationem instrui; sequitur homini nihil esse hâc revelatione vehementius exoptandum (ex §. 3.). Ex quo jam oritur præsumptio aliqua, eam factam esse, et vehemens desiderium eam, si facta sit, cognoscendi, et toto animo amplectendi. Jam vero si rem propius inspicimus; in quantâ scilicet rerum divinarum ignorantiâ, ac præceptorum etiam naturalium oblivione omnes homines versati sint, cum lumen revelationis non habuerunt; quodque nullum naturale medium huic malo mederi unquam potuerit, aut hodiedum possit; plane convincimur non tantum utilem esse homini revelationem, sed totum genus humanum in summâ esse opis hujusmodi supernaturalis indigentiâ; ex quo non tantum præsumptio oritur, sed persuasio quædam prævia factæ revelationis.

II. Verum quæcumque etiam argumentis, quæ hucusque exposuimus, vis attribuatur, tamen ad illam, quam instituimus christianæ religionis demonstrationem non sufficiunt. Nam 1.° omnia argumenta, quæ a priori sumuntur non sunt ejus naturæ, ut revelationis necessitatem omnimodam probent, ita ut ex iis stricte ad ejusdem existentiam concludi possit. 2.° Parum profecisset, qui de revelationis alicujus necessitate esset convictus; sed an alicubi existat, quæque illa sit, invenire non posset. In hoc igitur præcipuè laborem nostrum, et omne studium collocare debemus, ut, an a Deo hominibus facta sit revelatio, et quænam illa scit, scire possimus. Ut autem nihil omittamus eorum, quæ ad hanc rem omnium hâc nostrâ ætate gravissimam pertinent, 1.° de revelationis indagatione aliquid in genere dicemus. 2.° Quæ veræ revelationis criteria sint, speciatim examinabimus.

SECTIO I.

De veræ revelationis indagatione. in genere.

Duplex Deistarum errror est, quem hic confutamus. Sunt, qui religiones omnes, quæ se revelatas dicunt ut indifferentes habent; dummodo religio naturalis servetur, cui soli ab omnibus obsequendum esse contendunt. Alii volunt, in revelationis in-

dagatione primum veritates, quæ credendæ proponendas; ad rationis tribunal vocandas esse, et examinuntur, neque ulterius procedendum, nisi perspecta sit eorum intrinseca cum ratione conformitas; quod certissimum esset non inveniendæ, sed destruendæ revelationis medium.

PROPOSITIO I.

Quando religio aliqua ut divinitus revelata proponitur, homini non licet esse indifferentem.

Prob. I. Ex dictis patet, revelationem non tantum possibilem esse, sed etiam summè exoptandam; imo aliquo modo necessariam; quia homines hâc luce destituti nunquam potuissent se ab innumeris erroribus, quibus implicati erant, expedire et quidem in rebus maximi momenti. Cum ergo hominis ante omnia intersit in rebus ad ejus felicitatem quam maximè pertinentibus non falli; profecto indifferens manere non potest, cum revelatio aliqua ut divina ipsi proponitur.

Prob. II. Si Deus religionem aliquam revelavit, necessario ab hominibus exigit obsequium; ergo qui se indifferentem haberet, conjiceret se in periculum divinæ voluntati non obtemperandi, adeoque salutem suam in summum discrimen adduceret; quo nihil est a verâ sapientiâ magis alienum.

Prob. III. Licita esse non potest ejusmodi in-

differentia, nisi omnes religiones, quæ se revelatas dicunt, quales sunt v. g. judaica, muhumetana, christiana, essent æqualiter bonæ; atqui absurdum esset hoc asserere; siquidem tum in dogmatibus, tum in præceptis sibi invicem opponuntur.

Confirmatur. Indifferentismus non tantum injuriam Deo, hominique perniciem infert gravissimam, sed etiam pestis est societatis. Supponatur enim religionem spectari ut medium in officio continendi, et principes et populos; numquid efficax esse poterit medium hoc, nisi religionis cultoribus persuasum sit, eam verè divinam esse, neque posse se pro libitu ab ejus obsequio se eximere? sed hæc cum religionum indifferentiâ consistere non possunt. (17)

PROPOSITIO II.

Optima verae Revelationis indagandae ratio est examen auctoritatis; non philosophica rerum et veritatum, quae revelatae dicuntur, disquisitio. (18)

PROB. Via philosophicæ disquisitionis nec religioni convenit, nec religionis indagatoribus; cum e contra examen auctoritatis utrique parti conveniat. Ergo etc.

PROB. ANT. PARS I. Non convenit religioni, ex triplici ratione : 1.° Quia revelatio ex parte Dei est actus liber; qui rationibus metaphysicis probari non

potest. 2.° Quia revelatio est factum; factum autem argumenta externa tantum admittit 3.° Quia Deus potest revelare mysteria, ut cap. 1. §. 1, probatum est; atqui ineptum esset veritates rationi impervias ad rationis tribunal adducere. Ergo etc.

II. Non convenit religionis indagatoribus. Nam cum religio res sit maximi momenti, et bonum aliquod omnibus hominibus commune: necesse est, ut ad eam perveniri possint viâ tutâ et facili; verum nec tuta, nec facilis est investigationis philosophicæ via. Ergo etc.

PROB. MIN. *Non est tuta.* Cum enim religio multa contineri possit rationi impervia; facillimum esset errorem pro veritate amplecti. Quis porro nescit, rationem humanam, cum sibi relicta est, fere semper præjudiciis et cupiditatibus famulari, et crebris discussionibus dubia non tolli, sed augeri? quis nescit etiam philosophos in omnibus, quæ suæ rationi et inquisitioni subjecerunt, semper in varias easque absurdissimas sententias abiisse? quod imprimis in religionis indagatione conspicitur, cum omnes illi, qui eam ex proprio componere voluerunt, ita semper diversis et pugnantibus rationibus implicati fuerint; ut nunquam potuerint solidum religionis systema construere.

Non est facilis. Illa enim methodus opus est difficillimum, quod longè vires excedit, non tantum illiteratorum, qui partem hominum efficiunt longè maximam, et nec vim habent ingenii satis acutam, nec tempus tam operosæ inquisitioni impendere possunt: sed et eorum qui ætatem suam in studio

philosophiæ conterunt, et qui, cum religionem solâ ratione investigant, omnia confundunt, et tam parum novas veritates inveniunt, ut etiam eas, quas tenuerunt, amittant.

Prob. pars II. ant. Via auctoritatis 1.° convenit religioni, ut patet ex præcedente probatione. 2.° Convenit religionis indagatoribus, quia et tuta est et facilis; nam motiva habet certa, quibus securè quilibet etiam in rebus maximi momenti fidere possit; siquidem credere Deo revelanti tutissimum est, scire autem an Deus revelaverit facillimum, cum motiva credibilitatis obvia sint, et omnium captui accommodata; ut ex sequentibus patebit. Ergo etc.

PROPOSITIO III.

Ad amplectendam religionem revelatam examinanda sunt credibililatis motiva.

Prob. Vera est propositio, si 1.° homo non potest revelationem amplecti sine examine, si 2.° aliud examen instituere non potest, quam illud motivorum credibilitatis; atqui utrumque verum est. Ergo etc.

Prob. min. 1.° Homo non potest revelationi firmum præbere assensum, nisi de illius divinitate intimè persuasus sit; parsuasio autem necessario argumenta supponit, et argumentorum cognitionem. Ergo etc.

2.° Deus infinite justus et sapiens non potest ab homine exigere, ut revelationi se subjiciat, quam divinam esse scire non potest; atqui ut illud sciat, examen adhibeat necesse est; vel dicendum esset Deum hominem per internam inspirationem instruere; quod falsum esse omnium hominum experientia probat. Ergo etc.

3.° Experientiâ certum est, diversas esse religiones, quæ revelatæ dicuntur; cumque non omnes possint simul esse veræ et divinæ, necesse est veram a falsis discernere; atqui hoc sine examine fieri non potest. Ergo etc.

Prob. II. pars. Si examen necessario instituendum est, illud versari debet, vel circa intrinsecam veritatem rerum, quæ credendæ sunt, vel circa auctoritatem, qui credendum est; atqui 1.m fieri non potest ex rationibus in prop. 2.a allatis. Ergo manet secundum.

Solv. objecta.

Objiciunt contra primam propos. Cum de revelatione agitur, inquisitio homini est impossibilis; ergo potest manere indifferens.

Resp. neg. ant. Non enim requiritur examen veritatum, ut diximus, quod non tantum, omnibus fere hominibus esset impossibile, sed etiam plenam convictionem nunquam generaret, imprimis quando hominis interesset non credere. Sed examen auctoritatis, ut constet Deum esse locutum; quod argumentis perficitur externis, omniumque hominum ingenio accommodatis; tamque obviis

et splendidis, ut facillimè cognosci possint ab iis, qui sensum communem habent, et animum ad obsequendum divinæ voluntati paratum.

INSTANT. I. Facilior est via ad veritatem per rationem, quam per auctoritatem. Nam ut revelationem aliquam factam esse cognoscam, eique assentire possim; non tantum examinanda sunt facta; miracula, prophetiæ etc., quibus revelatio probatur; sed et testium auctoritas, librorum in quibus ea continentur authenticitas et veracitas. Determinandus est genuinus librorum sensus. Imò cum plures religiones se revelatas dicant, omnes excutiendæ sunt, argumenta ponderanda, objecta examinanda, cum aliorum responsis conferenda. Sed in his omnibus labor est infinitus et plerorumque hominum vires excedens. Ergo etc. Ita *Rousseau*, *Emile* tom. 3.

RESP. I. Hoc argumentum nimis probaret; sequeretur enim neminem Deum unicum colere, justum ab injusto secernere, neminem mentem humanam immortalem credere posse; nisi omnes philosophos inter se dissidentes legerit, et argumenta in utramque partem pugnantia perpenderit, aut novos humani generis præceptores ipse audierit. Sequeretur opifices et agricolas totam vitam legendo, meditando, discurrendo transigere debere. Quod sanè ridiculum est. Jam vero si absurdæ consecutiones principii falsitatem evidenter probent; quilibet intelligere potest, quid censendum sit de ridiculâ illa Rousseauvii argumentatione.

RESP. II. Religionis christianæ veritas iis innititur argumentis, quæ nulli sinceræ mentis homini incerta esse possunt, cum sint notoria habeantque evidentiam facti; talia sunt splendida quædam miracula Christi, imprimis ejus resurrectio; insignes utriusque testamenti prophetiæ, christianæ religionis per orbem propagatio etc. Qui autem plane rudes sunt, iis semper manet mo-

tivum, quo etiam doctissimi carere non possunt, nempe societatis christianæ seu ecclesiæ auctoritas, quâ prudentissimè ad credendum inclinantur.

INSTANT. II. Ut indifferentia circa religionem posset in vitium verti; debuisset Deus vere religioni tam certos et conspicuos characteres imprimere, ut quilibet etiam rudis homo eam facillimè a falsis discernere posset; atqui tamen res aliter se habet. Ergo etc.

NEG. MIN. Manifestum est religionem christianam tam splendidis fulgere characteribus, ut eam ab aliis secernere difficile non sit; quamvis fateamur, tantam non esse vim luminis, ut etiam nolentes cogat ad assensum, nullumque libero voluntatis obsequio locum relinquat. Quod disponente benignissimâ providentiâ, ita factum est, ut ad veritatem pervenire possint, qui eam recto corde inquirunt; et tamen fides non sit sine merito. Adest lux clarissima, quâ frui possunt omnes venientes in hunc mundum; sed manet etiam tenebris locus; ut possint in umbrâ mortis permanere, qui tenebras magis diligunt, quam lucem. Vid. *pensées de Pascal. chap.* 18.

OBJICIUNT CONTRA II. PROPOS. Omnis revelationis probatio necessario reducitur ad testimonium hominum: atqui ex hominum testimonio nunquam tam certum efficitur argumentum, quam ex philosophicâ demonstratione, quæ veritates ex primis principiis deducit. Ergo melior et tutior est rationis via quam auctoritatis.

RESP. I. NEG. MIN. Quamvis diversa sint certitudinis genera, propter rerum, quæ probandæ sunt, diversitatem; non sequitur diversos etiam esse certitudinis gradus, ac si daretur certitudo certitudine major. Ea certè, quæ ex generali et constanti hominum testimonio comprobantur, non minus certa sunt, quam demonstratio quævis geometrica. Magis enim valent ad convincendos animos, ad excludendam omnem errandi formidinem. Principia, quibus demonstrationes metaphysicæ innitun-

tur, ab ingeniosis tantum hominibus cognoscuntur, neque ab omnibus etiam philosophis pro veris habentur. At principia moralia, quæ fundamentum sunt moralis certitudinis, tum acutiorum, tum tardiorum consensum habent. Atque ubi semel hæc certitudo adest, tanta est tamque perfecta mentis adhæsio, ut novis accedentibus argumentis, augeri non possit. Sic homo quadraginta annorum circa solis ortum et occasum, lunæ tum crescentis, tum senescentis mutationes, miram rerum terrestrium, animalium, arborum, fluminum varietatem tam certus est, ut etiamsi vitam ad 100. annos protraheret, toties repetitâ experientiâ, majorem certitudinem non acquireret. Quis non de pugnâ Waterslaviensi ita nunc certus est, ut quæ ultra accedere possunt testimonia, firmiorem reddere non valeant assensum?

Resp. II. Etiamsi major esset certitudo metaphysica quam moralis, non sequeretur illud, quod in minore propositione asseritur; probandum enim esset, philosophicas veritatum probationes rectam viam esse, quâ ad certitudinem metaphysicam perducimur. Verum quis hæc audeat asserere? An non potius revelatæ veritates hâc methodo in philosophicas opiniones transirent, quibus nihil est in mundo incertius, nihil mutabilius? Nam quæ a philosophis ut certa hodie prædicantur et evidentia veritatum principia, novo succedente systemate ut vana exploduntur et absona. Præter mathematicas conclusiones, et principia quædam metaphysica nihil est, de quo non disputent. Quin etiam geometriæ principia, ut diximus, a mathematicis nonnullis in controversiam vocata sunt; cum in iis quæ sensus percipiunt, cum in factis historicis quam plurimis tam concors tam firma sit totius humani generis persuasio (19).

Resp. III. neg. conseq. Etiamsi admitteretur 1.° certitudinem metaphysicam esse morali certitudine majorem; 2.° ex philosophicis rationibus oriri posse metaphysicam

certitudinem; adhuc confecta res non esset; sed probandum esset eos, qui convincendi sunt, hujus discussionis esse capaces, et res ipsas tales esse, quæ ejusmodi discussiones admittant. Contrarium ex probatione patet.

Pauci sunt qui veritatem ratiocinando assequi possunt, neque id ignorant philosophi, qui ideo tantum Dei auctoritatem eripere volunt hominibus, ut suam imponant. Quid autem volunt, cum de rerum seu veritatum indagatione loquuntur? an non sophisticam suam philosophandi rationem consulto cum mathematicâ demonstratione confundunt? aut an serio contendunt veritates religionis mathematice demonstrandas esse? sed quis nescit ejusmodi demonstrationes nonnisi ad res mere theoreticas et abstractas pertinere; ita quidem, ut cum ad res physicas geometriæ vel arithmeticæ regulæ applicantur, ad eas transferri non possit mathematica evidentia? Qui agros v. g. juxta geometriæ regulas metandos susciperet; metaphysice quidem de regulis suis certus esset; de recta autem agrorum partitione eam certitudinem non haberet. Jam, cum religio omnis et revelatio res sit ad hominis vitam quam maxime pertinens; cum non de ideis agatur, rebusque possibilibus, sed de eo quod a Deo ipso profectum dicitur, et homini ad æternam salutem datum; stultum esset genus aliquod certitudinis requirere, quod ad rem, de qua agitur, pertinere non potest. Æque ridiculus esset qui facta vellet metaphysicis demonstrationibus probare, et domi sedens, abjectis libris, meditando et ratiocinando historiam componere, quam qui theorema aliquod geometricum ex historiâ probaret.

SECTIO II.

De veræ revelationis criteriis.

OBSERVANDA.

Id puto a nemine in dubium vocari posse revelationem, si Deum auctorem habeat, absque ullâ dubitatione esse amplectendam; siquidem divina auctoritas supra ipsam rationem valet, et ab omni fallaciæ suspicione immunis est: verum, cum latere neminem possit, varias a populis usurpatas esse religiones, omnis adhibenda est diligentia, ut, quænam sit vera, quænam falsa agnoscamus; nam, sicut ille summæ impietatis reos esset, qui Deo revelanti fidem detrectaret; ita stultè ageret, qui religionem aliquam ut revelatam admitteret, nisi perspicuos veræ revelationis characteres præ se ferat. Tota hic quæstio *in facto* posita est: » an hæc vel illa religio, quæ se revelatam dicit, sit verè a Deo revelata? » In hâc inquisitione primum examinandum est, quinam sint characteres illi vel notæ, quibus vere revelatio a falsâ discerni possit. Cum hæ notæ nos in cognitionem ducant veræ religionis, et mentem in veritatis inquisitione dirigant, vocantur etiam *criteria* revelationis. Ratio humana illa partim ex proprio desumit, partim in revela-

tione divinâ reperta cognoscit, et approbat. Exinde divisio in *naturalia* et *supernaturalia*. Naturalia vel *interna* sunt, et ex ipsà veritatum, quæ revelatæ dicuntur, naturâ oriuntur; vel *extrinseca*, et testes concernunt, ac præcones revelationis. *Supernaturalia* vocantur facta illa et signa supernaturalis ordinis, quæ, cum a Deo solo effici possint, ad manifestandam et comprobandam divinam voluntatem aptissima sunt.

Itaque observandum est, non omnes, quæ a Theologis recensentur, Revelationis notas ejusdem esse generis et auctoritatis. Quæ naturales tantum sunt, tum internæ, tum externæ; id est, quæ vel ex doctrinæ naturà vel ex testium aut præconum dexteritate, veracitate, morumque sanctitate desumuntur, quamvis ad probandum vim aliquam habent, cum adsunt, magis tamen valent ad infirmandum, cum desunt. Ubi illæ notæ non reperiuntur, falsa probatur Revelatio, aut saltem falsitatis vehementer suspecta. Ubi autem adsunt, id primum efficiunt, Revelationem divinam esse posse, cum nulla in eâ reperiatur falsitatis nota; tum etiam Deo dignam esse ostendunt, amorem illi conciliant et reverentiam; atque eo saltem animos adducunt, ut divinam esse exoptent, et vehementer suspicientur; et cum nova argumenta accedunt, convinci se libentissime patiantur.

Argumenta autem, quæ omnem prorsus dubitationem tollunt, sunt signa externa, seu directæ et positivæ voluntatis divinæ significationes per miracula et prophetias. Unde quod characteres natu-

rales, tum intrinsecos tum extrinsecos attinet, pauca præmittamus; latius postea de miraculis et prophetiis dicturi.

ARTICULUS I.

Characteres vel notæ Revelationis naturales.

Notæ internæ negativæ et positivæ.

I.

Revelatio nihil potest continere evidenter absurdum aut contradictorium; nihil in se, vel in modo, quo facta est, quod cum Dei perfectionibus, aut certis religionis et legis naturalis veritatibus pugnet.

Demonstratur. 1.° Si religio revelata esset contraria rationi, vel contradictoria doceret; Deus sibi ipsi contradiceret.

2.° Deus nihil agere potest, neque ab hominibus exigere, quod ipsius perfectionibus esset contrarium; quia ita cum seipso pugnaret.

3.° Veritas non potest esse veritati opposita; ergo si aliqua Religio cum veritate jam certo cognitâ pugnet, necessario falsa est.

Observ. Cavendum est tamen, ne doctrina supra rationis captum posita contraria rationi putetur; et sic omnis veritatis normam faciamus illam, quâ Deus nos dignatus est, lucis ingenitam scintillam.

II.

Nulla revelatio posterior priori opposita esse potest.

Demonst. Veritas non potest cum veritate pugnare; ergo, cum utique hic de revelatione vera agatur, posterior non potest priori esse opposita.

Observ. Possunt tamen leges positivæ, quæ temporum et personarum circumstantiis accommodatæ fuerunt, mutari, et aliæ aliis succedere, aut obscura Revelatio per aliam explicari. In his nulla cernitur contradictio.

III.

Ratio gravissima revelationis falsitatem suspicandi est; si doctrina insigni quâdam præstantiâ se non commendet; si ea quæ ad Dei cultum, veramque hominis felicitatem pertinent, non melius perfectiusque evolvat ac determinet.

Demonst. Revelatio, ut tanquam divina haberi possit, debet Deo digna esse, et homini utilissima: atqui revelatio dictis characteribus destituta nec Deo digna esset, nec homini utilis. Ergo etc.

IV.

Revelatio, quæ nec mali originem nos doceret, nec remedium contra illud suppeditaret, nec medium assignaret, quo in Dei gratiam redire possint peccatores; merito falsitatis suspicionem incurreret.

Demonstratur. Ut revelatio divina esse possit, veræ hominum felicitati accommodata sit necesse est; ergo etiam humanæ indigentiæ succurrere in iis, quæ cum hominis salutem intimè connexa sunt, et tamen absque revelatione sciri non possunt. Ergo etc.

V.

Revelatio, si præter religionis et legis naturalis clariorem expositionem, veritates complectitur ab humanis cogitationibus longissimè disjunctas, sed quæ cum naturalibus veritatibus aptissimè cohærent, sapientissima Dei pro salute nostrâ consilia melius explicant, ad omnem honestatem, et pietatem vehementius accendunt, non tantum divina esse potest; sed positivum hoc ipso divinitatis characterem ostendit.

Prob. Nunquam mens humana cogitando in ejusmodi dogmata incideret. Nunquam falsæ religionis Architecti mysteria credenda proponerent. Nunquam homo posset vana phantasiæ figmenta cum omnibus religionis naturalis veritatibus et sanctissimis morum præceptis ita conjungere, ut subito in unum religionis corpus coalescerent, et intimâ sese connexione sustinerent.

NOTÆ EXTERNÆ

In praeconibus revelationis requiritur dexteritas et sinceritas; id est, illi, per quos revelatio ad

homines defertur, tales sint, ut ritè testari valeant de veritatibus sibi revelatis, et ritè testari velint.

Prob. Cum religionis revelatæ cognitio testimonio hominum ad nos deferatur, sequitur nullam revelationis certitudinem cogitari posse, nisi testimonium, cui innititur, omnes legitimi testimonii characteres habeat; atqui præcipui hi characteres sunt testium dexteritas et sinceritas. Ergo etc.

Coroll. 1.m Ergo in examine revelationis merito ad eorum, qui eam annuntiant, probitatem morumque sanctitatem attenditur. Decere enim videtur divinam sapientiam, uti viris sanctis, ad religionem sanctam hominibus impertiendam. Quamvis fieri sine dubio possit, ut Deus etiam impios cogat ad veritatis declarationem.

Coroll. 2.m Ergo sicut veritas religionis non parum infirmatur per eorum, qui eam promulgant, impietatem, aut vitæ corruptionem; ita mirificè extollitur, si ex illis elucet insignis morum integritas et vitæ sanctimonia, si ab omni terreni commodi suspicione alieni, quæ Dei sunt, unicè quærunt, parati ad testimonium suum, si necesse est, proprio sanguine obsignandum.

ARTICULUS II.

De miraculis.

§. I.

Observationes circa definitionem et naturam miraculi.

I. Statim ab ingressu hujus tractationis plures sese objiciunt difficultates. Cum enim quæritur, quid sit miraculum, et quomodo definiri debeat, in varias sententias abeunt theologi et inter se tum rationibus, tum auctoritatibus pugnant; ita, ut vix non actum esset de evidentissimo Revelationis criterio, si ex unâ aut aliâ opinione dependeret pondus probationis. Verum ita ab initio statim observandum est, omnem hanc de naturâ miraculorum disputationem vim miraculorum non infringere, sed manere integram criterii auctoritatem in quâcumque sententiâ; nisi forsan illam *Lochii* excipias, quæ paucos hucusque patronos habuit, cum nimis aperta sit ejus falsitas. Quapropter ab eâ exponendâ abstinemus.

II. Idem fere de opinione illâ dicendum est, quam suam fecit, et multis argumentis commendare conatus est doctiss. Abbas *de Houtteville*, insignis religionis christianæ defensor, in opere *La religion prouvée par les faits.* Liberet magis ridere, quam refutare sententiam nimiùm singularem; nisi prohiberet tanti viri reverentia. Contendit auctor Deum naturæ ordinem nunquam invertere, sed ita

ab initio cuncta constituisse, ut ea quæ admirationem excitant, nihilominus ex legibus universalibus fluant nobis incognitis. Vir doctissimus hanc definitionem tantum ut hypothesin excogitasse dicitur eâ mente, ut novâ ratione Spinozæ sophismata refelleret.

Verum, præterquam quod nova prorsus sit hæc sententia et nonnisi incertis quibusdam argumentis a priori ductis innixa; pugnat quoque contra sensum communem hominum, et modum philosophandi omnibus hucusque, etiam maximis ingeniis usitatum, et fundamenta certitudinis, quæ totam hominum vitam sustentant; experientiam scilicet, et analogiam convellit. Quis sanæ mentis sibi persuadere poterit, cum Petrum legit supra mare ambulasse, effectum hunc naturalem fuisse et ex legibus generalibus motuum nobis incognitis prodiisse? aut si id credere possemus, quæ esset tunc physicorum certitudo? quis navim mari committens timere non posset, ne in aquas incideret, quæ ex generalibus legibus ipsi incognitis subito in materiam solidam concrescerent?

III. Igitur omnes fere in eo conveniunt, quod miraculum dicunt esse effectum externum, non extraordinarium modo, sed etiam præter naturæ ordinem, entis intelligentis, et homini superioris interventu productum. Verum disputant, an miraculum a solo Deo immediate effici debeat, ut docet S. *Thomas* (*Part.* 1. *quæst. CXIV. art.* 4.); an etiam ab intelligentiis creatis produci possit, ut ab Angelis et Dæmonibus; quæ *Clarckii* philosophi

Angli sententia est *(Oper. de relig. naturalis et revelatæ argumentis)*; aut an illa potius media inter utramque sententiam via tenenda sit quam *Benedictus XIV*. ingressus est, in præclaro opere: » *De servorum Dei Beatificatione* » etc. ubi ait: (*Lib. IV*...) *Ex his* (quæ dicta sunt) *inferri posse videtur, effecta insolita et admiranda, quæ excedunt vires et facultatem naturae creatae visibilis et corporeae nobis notae, miracula esse; sed minora illis, quae excedunt vires et facultatem totius naturæ creatae*... Huic sententiæ absolute non repugnat D. *Thomas* qui loco citato ait... *Dicitur quandoque miraculum largè quod excedit humanam facultatem. Sic Dæmones possunt patrare miracula*....

IV. Sed in hoc non consistit præcipuus difficultatis nodus, an scilicet hic, aut ille effectus possit vocari, aut non vocari miraculum; vel an effecta miranda a Dæmone producta miracula sint, vel non. Hoc potius inquirendum in hâc quæstione videtur, an Demon possit ejusmodi effectus producere; seu quousque extendere se possint vires naturales intelligentiæ creatæ, in res ad mundum hunc corporeum pertinentes? D. *Serces* in speciali de miraculis tractatu, omnem potestatem immutandi, aut ullo modo intervertendi ordinem naturæ, seu potius effectum in mundo hoc corporeo, præter id quod naturaliter fieret, producendi soli Deo reservat, ideoque omnia quæ feruntur dæmonum mirabilia veterorum fraudibus et artibus adscribit. Fatendum est hanc sententiam se valde simplicitate suâ commendare, ac præterea magnam præbere miraculis

auctoritatem, magnam securitatem populis. At renituntur alii, et objiciunt omnium sæculorum fidem, et scripturarum auctoritatem, quæ videntur in angelis malis agnoscere potestatem naturalem mira operandi, quâ non raro abutuntur in hominum perniciem. Effectus ejusmodi insoliti, inquiunt, quamvis proprio sensu miracula dici non possint, tamen miracula dici possunt quoad nos, quando fiunt præter ordinem naturæ nobis cognitæ, per virtutem nobis ignotam. Porro omnem difficultatem sublatam esse contendunt, si dicatur potestatem illam naturalem dæmonum ita esse imperio divino subjectam, ut illam exercere non possint nisi in quantum illud Deus justissimo judicio permittat: quo fit, ut illæ dæmonum molitiones, quas ultra præscriptos a Deo limites urgere non possunt quasque Deus ab æterno prævidit, pertineant, sicut mala quæcumque physica et moralia, ad sapientissimam illam providentiæ divinæ administrationem, quæ aptissimis semper mediis finem suum prosequitur.

V. Unum est, quod contra hanc sententiam observandum putamus. Vix intelligitur, quomodo tanta esse possit spiritibus creatis in res visibiles potestas; ut nisi a Deo prohiberentur, omnia possent susque deque vertere. Spiritus siquidem in res corporeas aliter agere non possunt, quam *volendo.* Ut ergo angelus corpus aliquod ab eo, quem naturaliter habet, motu, aut situ transferre possit in alium, requiritur, ut solo voluntatis imperio agere possit in creaturas; quod nobis videtur ad omnipotentiam

pertinere, et ei soli proprium esse, de quo scriptum est: » *ipse dixit, et facta sunt.* » Neque dicas animam humanam multiplici ratione in corpus agere: Nam 1.° an anima motuum illorum causa produtrix sit, an occasionalis tantum, definitum non est. 2.° Quidquid anima agit, ex lege naturæ agit constanti et uniformi. Pone autem voluntatem humanam extrà hunc ordinem a naturæ auctore stabilitum suam exercere velle virtutem; an non illico sentiet imbecillitatem suam? An vel atomum reperiet imperio suo obsequentem?

VI. Verum, etiamsi in his multæ semper remaneant obscuritates, quæ nostram tum circa res corporales, tum circa naturam spirituum ignorantiam probant; nihil tamen causæ nostræ, ut jam diximus, officiunt. Non est nobis anxie examinandum, quousque se extendere possit angelorum, vel bonorum, vel malorum potestas; an naturali virtute, et ex ipsâ causarum naturalium applicatione effectus insolitos producere possint, aut an in ejusmodi operationibus causæ tantum occasionales sint, non autem efficientes. Illud in utrâque sententiâ manet; nihil præter ordinem naturæ in mundo hoc visibili effici posse, nisi Deus intersit, vel permittendo, vel efficiendo.

VII. Miraculum dici potest supra vires naturæ sub duplici respectu; vel quoad substantiam, quando effectus in se spectatus totius naturæ creatæ legibus derogat; ut cum mortuus revocatur ad vitam, motus diurnus solis aut terræ interrumpitur etc., vel quoad modum, ut cum morbi sanantur solo nutu et imperio.

§. II.

De possibilitate miraculi.

PROPOSITIO

Miraculum est possibile.

Probatur. Miraculum non repugnat neque ex parte subjecti seu creaturæ, neque ex parte causæ efficientis, seu Dei; ergo est possibile.

Prob. ant. I. Non repugnat ex parte creaturæ; omnis enim creatura ex naturâ suâ indifferens est, neque modum aliquem existendi necessario exigit; sed Deo subjicitur, sicut lutum figulo; ergo disponi et moveri potest modo diverso ab eo quem postulant leges naturæ universales. Sic sol ex naturâ suâ indifferens est, vel ad progrediendum vel ad regrediendum. 2.° Non repugnat ex parte Dei qui omnipotens est, et auctor naturæ; ideoque leges quas ipse libere posuit, interrumpere vel mutare potest; aut præter communem rerum ordinem aliquem effectum immediate potenti suâ virtute producere.

Prob. II. *Ex omnium populorum persuasione;* omnes enim ut religioni suæ fidem et auctoritatem concilient, miracula proferunt, aut vera aut falsa. Atqui prius est miracula possibilia credere, quam ea sibi vindicare. Ergo etc.

OBJICIUNT.

Deus non potest legibus naturæ generalibus derogare; ergo miraculum est impossibile.

PROB. ANT. 1.° Leges naturæ sunt ipsa Dei decreta æterna, et immutabilia. 2,° Illa derogatio in legibus naturæ generalibus argueret in Deo vel ignorantiam, vel inconstantiam. Ergo etc.

RESP. NEG. ANT. ET UTRAMQ. PROBAT. Deus enim potest derogare legibus, quas ipse instituit. Qui ab æterno leges condidit, quibus hunc mundum regeret, ab æterno etiam casus aliquos excipere potuit, ubi ipse immediate in creaturam ageret omnipotenti virtute; hocque simul cum legibus naturæ ab æterno fuit decretum. Ergo nec ignorantia hic supponi potest, nec inconstantia, nec decretorum mutatio; sicut nec inconstantia fuit, nec decretorum mutatio, cum Deus genus humanum, quod voluit crescere et multiplicari super terram, postea per diluvium delevit.

§. III.

De causâ efficiente miraculorum.

OBSERV. Alia est causa efficiens, alia instrumentalis. Causa efficiens est illa quæ propriâ virtute operatur effectum; instrumentalis quæ alterius nomine et virtute agit. Deus potest angelorum, et hominum ministerio uti ad patranda miracula etiam proprie dicta; quia non hominis aut angeli, sed Dei virtute fiunt. Sic ait Petrus Actor. III. 6....

Viri israëlitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostrâ virtute et potestate fecerimus hunc ambulare?

PROPOSITIO I.

Solus Deus est causa efficiens miraculi proprie dicti.

Prob. 1.° Miraculum proprie dictum est opus, quod totius naturæ vires superat. Ergo superat vires angelorum sive bonorum sive malorum, quia angeli sub ordine totius naturæ creatæ continentur. 2.° Miraculum est effectus, quem natura producere nec potuisset, imo ab eo, qui ex naturæ legibus sequi debuisset, planè diversus; atqui ita agere nemo potest nisi Deus, qui totius naturæ et legum naturalium supremus Dominus est. 3.° Ex communi hominum sensu, qui a supremo numine miracula poscere, et pro concessis ipsi gratias rependere consueverunt; ut universalis experientia probat, omnium temporum et religionum. Quæ judæorum et postea apostolorum persuasio fuerit, ex scripturis discimus, tum veteris, tum novi testamenti, quæ constanter docent miracula a solâ virtute divinâ derivanda esse. Psalm. LXXI. 18.... *Benedictus Dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus*... Hebr. XI. 4... *contestante Deo signis et portentis et variis virtutibus secundum suam voluntatem*...

PROPOSITIO II.

Angeli mali, quaecumque sit eorum vis naturalis, miracula etiam improprie dicta patrare non possunt, nisi permittente et volente Deo.

PROB. I. PARS. Quamvis admitteretur angelos etiam malos, quia majore intelligentiâ præditi sunt, quam homo, quia præterea nullâ corporis mole impediuntur, et modo invisibili agunt, id habere ex naturæ suæ proprietate, ut effectus insolitos et stupendos producere possint; nihilominus certum esset, eos potestatem quamcumque in creaturas pro libitu exercere non posse; idque probat ipsa naturalis Dei ejusque attributorum cognitio. Deus res cunctas ditione suâ continet et providentiâ moderatur; sicut ergo nihil potest casu et fortuito contingere, sic non potest regni sui habenas impuro spiritui committere. Quænam enim esset Dei sanctitas, veritas, justitia, bonitas, si in rerum humanarum administratione partem haberent pessimi spiritus, qui potestate suâ nonnisi ad hominum perniciem uterentur, et ad subvertenda Dei pro hominum salute consilia? Ex una parte homines malis innumeris vexare possent, et opprimere, et ex alterâ ad confirmandos errores et veritatem labefactandam effectus producere, quos nemo ob rerum naturalium ignorantiam et vim agendi invisibilem dæmonum, posset a vero miraculo discernere.

Idem probatur tum experientiâ, quâ constat malignam dæmonum mentem, nocendique cupiditatem divinâ virtute cohiberi, nec quidquam timendum illi, qui in Deo spem collocat; tum et sensu communi hominum, qui quamvis dæmonum vires exploratas non habeant, tamen optimè sciunt, se suaque omnia a solo Deo dependere, nec quidquam esse in hoc mundo, quod non ejus imperio regatur.

PROB. II. PARS. Dicitur: *nisi permittente et volente Deo.* Deus enim potest justo judicio permittere, ut dæmones virtute suâ naturali utantur, vel ad exercendos bonos, aut puniendos malos; vel ut vera et splendidiora miracula patrando, et dæmonum vim suâ potestate depellendo, majorem veritati auctoritatem conciliet. Nihil itaque veritati timendum est, cum Deus nunquam permittere possit, ut in erroris confirmationem cedat, quod, cum a vero miraculo discerni non posset, ex communi omnium hominum persuasione certissimum esset veritatis testimonium.

Argumenta contraria.

ARGUM. I. Creatura potest esse causa efficiens effectus finiti atqui miraculum etiam proprie dictum est effectus finitus. Ergo etc.

RESP. I. NEG. MAJ. NIMIS GENERALEM. Omnis quidem effectus a creaturâ productus finitus est; sed non omnis effectus etiam finitus a creaturâ produci potest. Creatura nihil efficere potest, nisi quod ipsius naturæ accommodatum est, et intra potestatis ipsi concessæ limites con-

tinetur. Si creatura leges naturæ infringere posset, nonne in hujus universi administratione divisum cum Deo imperium haberet?

Resp. II. neg. min. Miraculum est quidem effectus finitus in se, vel spectatâ rei, quae efficitur naturâ. Si autem ad modum attenditur; quod scilicet effectus ex solo voluntatis imperio prodeat, nullo causae naturalis interventu est opus infinitum, et supremum in creaturam dominium arguit.

Arg. II. Libri sacri, ex quibus christiani et judaei miracula sua probant, multos quoque effectus memorant a Daemonibus productos, vere stupendos, et communibus naturae legibus contrarios; ex quibus colligitur magnam esse Daemonum ad patranda prodigia potestatem. Ergo etc.

Prob. ant. Gen. III. Daemon per serpentem locutus est. Exod VII. legitur, magos imitatos esse Moysis miracula. In libro Job. plurima habentur exempla potestatis daemonum. Libro I. Reg. c. 28. Pythonissa evocavit animam Samuelis ex inferis. Matth. 4. narratur, Christum a Daemone translatum fuisse super pinnaculum templi, Ergo etc.

Resp. ad 1.m Historia, quae cap. III. Genesis narratur, nimis obscura est, ut ex eâ aliquid in praesenti quaestione probari possit. Adamus et Eva in eâ tunc erant vitæ conditione, quæ a nostrâ multum discrepabat, neque indignum erat Deo uti ministerio Dæmonum ad tentandam hominum obedientiam.

Ad 2.m Quod prodigia magorum attinet, de iis dicemus, cum de divinâ Moysis missione agetur.

Ad 3.m Ex nullâ scripturæ sacræ parte melius intelligimus quam ex libro Job, nullam esse Dæmonis in res naturales potestatem. Nam in sanctum virum agere non potuit, nisi factâ ipsi a Deo facultate.

Ad 4.m Majorem difficultatem parit historia Pythonissæ Endorensis. An totam rem fraudolenter gessit astuta anus,

ut Jacobus Serces asserit? an reverâ virtute magiæ evocata fuit anima Samuelis? an tantum loco animæ Samuelis spectrum aliquod oblatum fuit Saulo? an potius cum Pythonissa se ad fraudes pararet, speciali Dei voluntate apparuit Samuel, ut Saulo futura prædiceret? Primum admittere vetat auctoritas Ecclesiastici, qui de Samuele loquens, ait (*Cap. XLVI. v.* 23.) *Et post hoc dormivit, et notum fecit regi, et ostendit illi finem vitæ suæ; et exaltavit vocem suam de terrâ in prophetiâ delere impietatem gentis suæ...* Neque secundum admitti potest; quis enim credat piorum virorum, ac prophetarum animas a Deo ita Dæmonum imperio permitti, ut voce præstigiatricis e suo domicilio evocari possint? Tertium textui sacro, et Siracidis testimonio non satis convenit. Porro unde constat Dæmoni hanc esse potestatem, ut spectra excitare possit, eaque ad quos lubet usus adhibere? Manet ergo quartum.

Ad 5.m Exemplum tentationis Christi alienum est a nostrâ causâ. Agitur enim ibi de tentatione, quam Christus libere pati voluit, ut suo nos exemplo instrueret. Præterea nihil contra consuetum naturæ ordinem contigisse, alio loco probabitur.

Arg. III. Scriptura virtutem patrandi miracula pseudo-prophetis attribuit. Sic Jerem. XXIII. de falsis Prophetis dicitur... *Seduxerunt populum meum in mendacio suo et in miraculis suis*... Matth. XXIV.... *surgent pseudo-prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia*... II. Thess. II. de Antichristo ait Apostol.... *Cujus erit adventus secundum operationem Satanæ in omni virtute et prodigiis, et signis mendacibus*... De bestiâ idem asseritur Apoc. XIII. Ergo etc.

Resp. Cum de præstigiis falsorum prophetarum agitur, meritò intelliguntur ea prodigia, quibus astrologi, divini, et pagani sacerdotes cultum deorum propagarunt, et quæ Deus permisit ad explorandam israelitarum fidem.

Apud Jeremiam vox, quam Vulgata vertit per *in miraculis*, significat *in temeritate*. Paraphrastes chaldæus, et Septuaginta habent: *in erroribus suis*. Textus Matth. XXIV. ad tempora excidii Jerosolymitani referri debet, ubi impostores populum seducebant promittentes illis signa et prodigia. Exinde non probatur, eos vera miracula edidisse. Locus ex II. ad Thess. valde obscurus est. Quicumque autem illius sensus sit; non probat dæmonem posse miracula patrare, cum Apostolus signa pseudo-prophetarum, *signa mendacia* appellet. Idem dicendum est de textu Apocalypsis XIII. in quo diserte dicitur v. 14. » *Seduxit habitantes in terrâ propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ* «. Ergo id nonnisi permittente et volente Deo fieri potest.

§. IV.

De vi et efficaciâ miraculi in genere probationis.

OBSERVANDA

I. Quæ hucusque de miraculis dicta sunt, tantam in hanc quæstionem lucem effundunt, ut facillime nunc intelligi possit, nihil esse hoc criterio ad probandum efficacius; et miraculum, dummodo tale esse constet, vere Dei sigillum appellari posse, seu Dei ipsius manifestationem, tam apertam et magnificam, ut omnes in admirationem rapiat, et quasi cogat ad assensum. Verum cum negari non

possit, sicut veros prophetas sic et impostores in hoc miraculorum testimonio auctoritatem suam posuisse, et falsas religiones etiam miracula sua prædicare; necesse est, ut vera sciamus a falsis secernere. Omnem siquidem ad probandum vim argumentum hoc amitteret, nisi certa adessent veri miraculi signa, quibus Dei testimonium facile distingui possit a præstigiis veteratorum, aut artis diabolicæ machinationibus.

II. In his ergo veri miraculi characteribus investigandis et exponendis paululum immorandum est; quamvis res non sit adeo operosa, dummodo sinceri simus veritatis indagatores. Scilicet cavendum est a duplici extremo; a nimiâ credulitate, quæ ex superstitione nascitur, et rerum naturalium ignorantiâ; et a nimiâ incredulitate, quæ vitium est illorum hominum, qui se tum credunt philosophos esse, tum turpissime desipiunt, et summam rationem putant, absque ratione negare quidquid lævæ et corruptæ menti non arridet.

III. Ut in hâc investigatione recto ordine agamus, hæc sunt diligenter distinguenda. 1.° Dantur miracula, quæ evidenter omnes vires creatas superant, et quæ soli Deo adscribi posse omnes fatentur; neque dubitari potest ad hanc miraculorum classem pertinere omnes eventus, qui generalibus et constantibus naturæ legibus adversantur; hi enim nonnisi per immediatam Dei operationem produci possunt. 2.° Dantur etiam prodigia, quæ tam certum non habent divinæ virtutis characterem: quamvis enim immediate Dei operationis effectus

esse possint; id tamen perspicuum non est. Cum enim rerum naturæ in multis ignotæ nobis sint, et valde imperfecti sensus nostri; cum homines singulari solertiâ præditi, et in veteratoriis artibus exercitati multa efficere possint, quæ nostram intelligentiam superant; cum perspectæ nobis non sint vires spirituum, nec eorum agendi modus in res corporeas, non raro incerti hærere possumus, an effectus insolitus divinæ virtuti; an creatæ alicui causæ adscribendus sit.

Agemus ergo 1.° de *efficacia* veri miraculi ad probandum; 2.° de notis et characteribus, ex quibus vera miracula a falsis discerni possint.

PROPOSITIO I.

Miraculum proprie dictum certum est doctrinae, in cujus gratiam editum est, argumentum.

Prob. I. Miraculum proprie dictum a solo Deo tanquam causâ efficiente proficiscitur, ergo certum est veritatis argumentum.

Anteced. ex 1.ª propos. prioris §. certum est.

Conseq. autem necessario fluit ex antecedente; nam si falsa esse posset doctrina, in cujus confirmationem verum et proprie dictum miraculum patratum esset; Deus ipse errorem confirmaret, et quidem eo testimonio, quo nullo potest esse majus; ita ut Deus homines ipse falleret, et quasi

omnipotente manu in errorem impelleret: quod vel cogitare impium esset.

Prob. II. *Ex consensu omnium populorum;* qui semper miraculum habuerunt ut divini testimonii signum certissimum. » *Quod apud omnes gentes unum est, non est erratum, sed traditum; et opinionum commenta delet dies, naturæ vero judicia confirmat* » ut ait Tullius.

Hinc omnium sæculorum experientiâ edocemur, nihil esse hoc medio efficacius ad frangendam voluntatis etiam obstinatam repugnantiam; quod Pharaonis et magorum exemplum probat; et postmodum judæorum et gentilium ad fidem christianam conversio. Nam miraculis Christi judæi convicti sunt. » *Scimus quia a Deo venisti, magister* ait Nicodemus *(Joan. III. 2.) nemo enim potest haec signa facere, quae tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.* » . . . Miraculis profligata est impia et tot sæculorum consensu inveterata gentilium superstitio. Miraculis crucis stultitia triumphavit de vanâ Græcorum sapientiâ . . . : » *Fides vestra* ait Apost. ad Cor. *(I. ad Cor. c. II. 5.) non in sapientiâ hominum, sed in virtute Dei.* »

Dicitur » *Doctrinae, in cujus gratiam editum est.* Miraculum enim id probare non potest, ad quod probandum non fuit editum. Sicut sigillum regium quod certum est regiæ voluntatis testimonium, auctoritatem tamen conciliare non potest, nisi illis litteris, quibus imprimitur. Sic et miraculum, quod Dei quasi sigillum est, non potest divinam auctoritatem alicui doctrinæ conciliare, nisi applicetur,

et quodammodo imprimatur; quod certe non fieret, nisi constaret illud ad confirmationem hujus doctrinæ factum esse.

Huc pertinet illa S. August. regula, qui inter veri miraculi characteres etiam hunc nominat; quod debeat fieri invocato Dei nomine.

PROPOSITIO II.

Quando incertum est, an miraculum vel in se vel ratione modi totius naturae creatae vires superet, tunc vim miraculi proprie dicti non habet: sed ut probet doctrinae, in cujus gratiam factum est, veritatem, indagandum est, an divinum sit, nec ne.

Prob. i. Pars. Vis argumenti non potest esse certior, quam ipsum argumentum: seu consequentia non potest majorem habere certitudinem, quam præmissae. Ergo vim miraculi propriè dicti habere non potest eventus, de quo incertum est, an sit miraculum propriè dictum.

Prob. II. Pars. Ejusmodi effectus ad probandum valere nihil potest, nisi constet eum esse divinum; ergo cum id ex ipso effectu probari non possit, ut supponitur; necesse est, ut ex aliis rationibus disjudicetur. Cum autem probatum fuerit, Deum esse auctorem alicujus prodigii, anxie inquirendum non est, an sit miraculum proprie dictum, an non. In utrâque enim hypothesi vim habet probandi,

cum Deus nunquam possit errori patrocinari, et suam auctoritatem interponere ad fallendos homines.

Regulæ in disjudicandis miraculis adhibendæ.

Regula I.ª

Regula I. *Miracula, quae longe antea praedicta sunt, ut vera et divina haberi debent: quae vero praedicta sunt ut falsa, rejicienda sunt.*

Prob. Prophetiæ vim habent probandi maximam, ut sequenti §. probabitur; ergo si circa miracula dubium oritur, illud melius tolli non potest, quam auctoritate prædictionis.

Regula II. *Quando prodigium in confirmationem doctrinae patratur, quae in morum corruptelam tendit, aut religioni naturali, vel veritati jam certo revelatae contradicit, Deum auctorem habere non potest.*

Regula III. *Facta, quae vel in se ridicula sunt, et Deo indigna; vel saltem in modo, quo contigerunt, aliquid obscœnum, ridiculum, aut bonis moribus inimicum habent, inter miracula divina computari non possunt.*

Regula IV. *Prodigia, quibus homines inutiliter vexantur, quin majus aliquod spirituale bonum exsurgat, Deo attribui non possunt.*

Prob. ii. iii. et iv. Regul. Deus est ens perfectissimum, neque aliquid agere potest suâ majestate sanctitate, et bonitate indignum. Ergo illi adscribi non potest, quidquid veritati, aut morum principiis contradicit, aut perversam indolem, et malam potius mentem proderet, quam infinitam sanctitatem. Verum quidquid ejusmodi est, illud convenit hominum deceptoribus, qui proprio commodo servientes, in omnibus fallendi artibus se exercent, aut malis spiritibus, qui in hominum perniciem semper intenti, nonnisi quod malum et noxium est, sibi proponunt, omnis impuritatis, et obscoenitatis amantes.

Regula V. *Quando miraculum in hominum utilitatem producitur; imprimis, quando homini auxilium impenditur in iis rerum angustiis, quæ auxiliatricem Dei manum efflagitant; merito praesumitur, illud Deum auctorem habere; nihil enim paternae naturae magis convenit, quam opem ferre miseris, et omnipotentiam suam benefaciendo manifestare.*

Observat. Hæc regula non excludit prodigia in malorum vindictam patrata, quorum maxima est ad ostendendam solius veri et summi Dei majestatem, san-

ei:tatem, et justitiam, atque ad commovendos improborum hominum animos utilitas.

Regula VI. *Quando doctrina, in cujus confirmationem miraculum patratur, aliis certis et jam cognitis veritatibus conformis est nihilque continet nisi rectum ac laudabile, nihil quod non acuat virtutis studium, pietatem foveat et animos excitet sublimiores, sicque moralem hominis statum perfectiorem reddat; Deus intervenisse censendus est.*

Regula VII. *Quando prodigium aliquod a malis hominibus patratur, aut scelesti homines tanquam socii et adjutores adhibentur; gravissima adest suspicio non esse divinum.*

Prob. Quamvis Deus etiam malis hominibus miraculorum donum communicare possit; scimus tamen id ordinarie non contingere: imprimis si id vergeret in veritatis detrimentum: econtra mali homines jam suspicionem movent occultæ fraudis, aut diabolicæ artis; dæmon enim malis libentissime utitur tamquam aptissimis fallaciæ suæ instrumentis.

Regula VIII. *Nulla est probandi auctoritas miraculo quod aliis plurimis, et splendidioribus eliditur.*

Prob. Deus non potest doctrinam simul auctoritate suâ confirmare et infirmare; eam veram simul

et falsam probare miraculis. Ergo illis standum est, ubi digitum Dei esse evidentius apparet; alia ut falsa repudianda sunt.

ARGUMENTA ADVERSARIORUM

Objiciunt. I. Impossibile est homini discernere inter miracula primi et secundi ordinis, vel inter miracula proprie et improprie dicta. Ergo etc.

Prob. ant, Nemo hominum ita omnes naturæ leges cognoscit, ut possit certo pronuntiare, an effectus aliquis insolitus reverâ naturæ vires excedat. Ergo etc.

Resp. neg. ant. generaliter sumptum. Quamvis multa nobis sint in rerum naturâ incognita: plura tamen etiam ex constanti sensuum relatione, omnium temporum et locorum experientiâ tam certa sunt, ut absque omni erroris periculo pronuntiari possit, effectum his legibus contrarium omnes naturæ creatæ vires excedere. Nam cum idem non possit simul esse et non esse, sequitur præter ordinem naturæ fieri, quidquid cognitis, et uniformibus naturæ legibus adversatur. Unde si tempore æquinoxii ad vocem hominis, qui Dei nomine ageret, sol nobis per viginti quatuor horas luceret; nemo posset hunc effectum occultis naturæ viribus adscribere, cum cognitis naturæ legibus, de quibus certitudinem physicam in summo gradu habemus, contradiceret, et non possint in rerum naturâ leges contradictoriæ existere. Hic igitur applicari possunt omnia illa argumenta quibus a philosophis probatur sensuum relationem constantem et uniformem certitudinem efficere plenam et perfectam. Notandum præterea est, cum de probandâ revelationis divinitate agitur, non unum aliumve eventum ejusmodi

afferri, sed plurimos, talesque qui evidenter omnes naturæ vires excedunt ; quod facile inspicere poterit, quicumque velit miracula examinare, in pentateucho et evangeliis relata.

Hoc principium ; leges naturales bene cognitas interrumpi non posse per effectus ex aliis legibus naturalibus incognitis ortis, *D. Bergier (Traité de la vraie relig. tom. V., et Déisme réfuté, lettre XII.)* egregie evolvit ex ordine morali et divinâ providentiâ, quâ res omnes humanæ sapientissime administrantur. Incertæ essent et instabiles res omnes, ad vitam et mores hominum quam maxime pertinentes, si fieri posset, ut cognitum semel naturæ ordinem aliæ ignotæ leges interturbent.

Objiciunt II. Miracula non possunt esse criteria veritatis, si de eorum existentiâ certi esse non possumus; atqui etc. Ergo etc.

Prob. Miracula hominum testimonio probanda essent; atqui impossibile est effectus supernaturales hominum testimonio probari. Ergo etc.

Resp. Dist. min. In quantum supernaturales sunt, *conc.* in quantum facta sunt, *neg.* Duo, cum de miraculo agitur, investiganda sunt; 1.° an factum reverâ contigerit; 2.° an factum sit eventus supernaturalis. Primum ex regulis, quas sana philosophia de factorum probatione tradit, disjudicandum est, et sicut facta quæcumque naturalia testimoniis probari debet. Non enim de modo supernaturali, quo effectus producitur, sed de ipso effectu, quoad physicam suam substantiam spectato, testimonium datur. Quod autem effectus ejusmodi supernaturalis sit; hoc ipse sensus communis et recta ratio ex cognitis naturæ legibus deducit. Sic cum de resurrectione Lazari agitur, ex testimonio hominum nobis certo constat, Lazarum fuisse mortuum, per quatuor jam dies in sepulchro latuisse, ad Christi vocem vivum prodisse, ac postmodum inter homines vixisse. Quis neget homines

de his testari posse? Verum ubi hæc semel probata sunt, necessario sequitur, eum per miraculum fuisse ad vitam revocatum.

Inst. I. Contra miraculum stat constans experientia, quâ discimus omnia in mundo evenire secundum leges a Deo constitutas; atqui nulla est tanta vis testimonii, ut hanc certitudinem infringere possit. Ergo etc.

Resp. neg. min. Quæcumque sit illa experientia, tamen nonnisi physicam certitudinem parere potest; hæc autem miraculum non excludit. Dum dicitur, nos certos esse rem juxta constantes naturæ leges eventuram; semper intelligitur: nisi Deus velit ex speciali providentiâ a se constitutum rerum ordinem interpellare. Cum enim Deus hoc possit, ut ipse Rousseau non diffitetur, hoc solum probandum est, an etiam voluerit; quo effecto infirma sunt argumenta ex communi naturæ ordine desumpta. Porro notandum est, miracula leges naturales non tollere, non immutare; neque vim inferre naturæ. Cursus enim rerum naturalis stabilis et fixus permanet, quando Deus præter communem ordinem effectum aliquem immediate per suam omnipotentiam producit.

Instant II. Quo factum aliquod ex naturâ suâ minus probabile est; eo majus requiritur auctoritatis pondus ad illud probandum; atqui miraculum utpote contra naturæ ordinem factum nullum habet probabilitatis gradum; ergo nullâ auctoritate potest fieri credibile.

Resp. Hoc argumentum merum est sosphisma, quod varia certitudinis genera confundit. Itaque distingui potest minor. Nullum habet probabilitatis gradum ex legibus naturæ et experientiâ, *conc.* ex hominum testimonio, *neg.* Fatemur, experientiam et ordinem naturæ communem, non tantum miraculum non probare, sed illi potius obesse. Cum autem non sit impossibile, ordinem naturæ a Deo suspendi, tota probatio ex testimonio sumenda est. Neque id diffitemur, rem, quo magis est insolita,

eo esse accuratius inquirendam, et non sufficere meras probabilitates; sed proprie dictam certitudinem, quæ omne prudens dubium excludat.

Objiciunt III. Nullus fere populus est, qui non miracula quædam jactet in religionis suæ confirmationem patrata. Ergo miracula non possunt esse medium veram revelationem a falsâ discernendi.

Resp. neg. conseq. Argumentum nihil aliud probat, quam omnes populos in hâc semper persuasione fuisse, quod miraculum sit invictum veritatis argumentum. Igitur falsa et ficta miracula veris fidem non detrahunt, sed adaugent potius; nisi enim vera facta fuissent miracula, nunquam falsa confingi aut credi potuissent. Ex eo quod philosophi cum varias oppositasque sententias defendunt, omnes sibi evidentiam vindicent; merito concluditur evidentiam esse tutissimam veritatis regulam. Verum, sicut philosophorum non pauci fallacem evidentiæ umbram pro re ipsâ amplectuntur, et eorum error veræ evidentiæ nocere non potest; ita falsarum religionum cultores falsis miraculis gloriantur, nec eorum error potest verorum miraculorum vim elidere.

Objiciunt IV. Inter regulas, quæ ad discernenda miracula stabiliuntur, aliquæ sunt, quæ apertum circulum continent, ut cum miracula dicuntur primum ex doctrinâ disjudicanda esse, ut ipsa postmodum doctrinæ patrocinentur.

Resp. Non currimus in circulo vitioso, quia diligenter distinguimus inter miracula primi ordinis, et certo divina, et ea, quæ dubia sunt. Præcipuum revelationis fundamentum sunt signa illa eminenter divina, quæ omnipotentis Dei operationem per se et primo intuitu manifestant. Iis autem, quæ tam distinctum non habent divinæ potentiæ characterem, vim probandi non attribuimus, nisi re mature perpensâ divina esse appareat. Præterea observandum est, regulas illas maxime valere,

cum detegendæ sunt impostorum fallaciæ, et impugnandæ falsæ religiones, quæ sua quoque miracula prætendunt. Ex hâc parte plures attulimus, quæ certa sunt falsitatis argumenta. Sic evidens est, miraculum, quod in confirmationem impiæ superstitionis patratum dicitur, *divinum esse non posse.* Aliæ, cum falsitatis notas removent, probant miraculum *posse esse divinum.* Aliæ iterum positivos veritatis characteres continent: ut cum miraculum a viro efficitur sanctitate conspicuo, qui doctrinam annuntiat sanctam, et dignam, quæ sigillo divinæ auctoritatis muniatur. Hæ scilicet regulæ, etsi plenam et perfectam probationem non contineant, præsumptionem tamen pariunt quam maximam, a Deo factum esse istud, quod est mirabile in oculis nostris.

Adde, quod non ideo in circulo versemur, quando duo sese mutuo confirmant, et sustentant; id enim in rebus innumeris contingit. Verissime v. g. dicitur, nutriri non posse hominem, nisi vivat; nec vivere nisi nutriatur. Si dubia sunt miracula, ex religione disjudicari possunt: at ubi dubia adhuc est religio, ex miraculis certis et evidentibus fertur judicium. » *Il faut juger de la doctrine par les miracles, dit* Pascal (Pensées de M. Pascal chap. XXVII. — pensée 1.). *Il faut juger des miracles par la doctrine. La doctrine discerne les miracles; et les miracles discernent la doctrine. Tout cella est vrai; mais cela ne se contredit pas* ».

Objiciunt V. Prodigia non pauca olim facta sunt in gratiam paganæ, aut mahumetanæ religionis; atqui nec pagana, nec mahumetana religio divina dici potest; ergo miracula non probant religionis, in cujus gratiam facta sunt, divinitatem.

Prob. maj. Celeberrimæ sunt apud prophanos auctores Isidis et Æsculapii curationes; Vespasianum, cum Alexandriæ moraretur, cœco visum restituisse et ægrum manu admotâ sanasse, ex Tacito et Svetonio constat;

similia narrantur de Hadriano imperatore; magna sunt et prorsus mirabilia, quæ Pythagoræ attribuuntur, et postmodum Apulejo secundi sæculi philosopho; at nullus tantam apud veteres celebritatem habet, quam Apollonius Tyanæus, cujus myracula non minus splendida fuerunt, ac ea, quæ in evangelio narrantur. His addi potest strages gallici exercitus sub Brenno duce, quæ apud Delphos contigisse narratur, et quam Gallis reverâ divinitus inflictam fuisse negari non potest. Ergo etc.

Resp. I. Omnia illa prodigia, quæ cum tantâ confidentiâ a Deistis objiciuntur, ad duas classes revocari possunt; alia scilicet sunt effectus mere naturales; alia autem commentitia esse, et inter fabulas releganda operosum non esset ostendere.

Resp. II. Etiamsi admitteretur, aliqua ex illis prodigiis esse miracula improprie dicta; nihil tamen exinde conficeretur; vel quia patrata non sunt in confirmationem alicujus doctrinæ; vel quia ex regulis jam stabilitis omnis illorum vis infringeretur. Hinc valere debet generalis hæc responsio; vel in confirmationem idololatriæ facta sunt illa miracula, vel non: si primum, manifestum est ea divina esse non posse ex regula II.; si secundum, nihil exinde contra nos inferri potest.

Resp. III. Speciatim ad facta in probatione relata.

1.° Isidis et Æsculapii curationes vel fabulæ sunt, vel ope medicamentorum factæ.

2.° Jamblicus et Porphyrius, qui Pythagoræ miracula celebrant, coævi non sunt, sed pluribus sæculis Pythagoræ recentiores; nec alium finem in scribendo habuerunt, quam ut miraculis Christi fidem detraherent.

3.° Apulejus ipse in prologo *Asini Auræi* se fabulas scribere fatetur.

4.° Curationes, quæ a Vespasiano factæ dicuntur, merus erant ludus in gratiam hujus imperatoris adornatus. Ex Tacito discimus, Vespasianum propositionem sibi

factam tunc primum risu excepisse, eique tandem accessisse, cui rei utilitatem inspiceret. Nam cum a militibus imperator renuntiatus fuisset; et ad capessendum imperium Romam pergeret, multum ipsius intererat, ut crederetur apud vulgus, eum sub numinum præsidio esse, ac singulari apud eos gratia valere.

5.° Spartianus, cum sanationes refert ab Hadriano factas addit, auctorem ex quo hæc facta deprompsit, ea jocando narrasse.

6.° Tota Apollonii Tyanæi historia levissimis nititur fundamentis. De miraculis ejus et vaticiniis auctores coævi silent; Philostrati autem, qui centum postea annis vitam ejus scripsit, nulla est auctoritas nec monumentorum, quibus usus est. Vitam scilicet illam contexuit ex chartis, quas illi Julia Augusta Septimii Severi uxor, tradiderat, et quae a Damide quodam Apollonii discipulo scriptae dicebantur. Quaeri nunc merito potest, an Damidi illi fides adhiberi possit, qui scripta sua evulgare ausus non erat, cum adhuc recens fuisset factorum memoria? An Philostratus nihil ex suo addiderit, cum tota haec historia ideo conscripta videatur, ut miraculorum Christi auctoritas imminueretur?

7.° Quod stragem attinet Gallorum apud Delphos; respondemus 1.° non deesse inter christianos auctores, qui hanc cladem divinitus immissam fuisse asserunt, non quidem ad confirmationem cultus idolatrici, sed ad sacrilegii vindictam defensionemque religionis in genere. Ita sentiunt inter alios DD. Prideaux et Rollin. 2.° Alii cum Waburton prodigia illa artibus sacerdotum tribuunt. 3.° Alii demum historiam in multis partibus fabulosam esse contendunt.

De miraculis Mahumetis alio loco dicetur.

ARTICULUS III.

De prophetiis.

OBSERVANDA.

I. Prophetiæ nomen a verbo græco προφητεια derivatur, quod idem est ac prædictio. Si Prophetia in stricto sensu sumitur, est *praedictio certa futuri alicujus eventus qui ex naturalibus causis praevideri non potuit.* Dicitur 1.° *praedictio certa*, ut excludantur conjecturæ mere probabiles, aut prædictiones temerariæ absque rei præscientiâ factæ, et quasi casu quandoque veras esse contingit. 2.° *Eventus futuri*, ut distinguatur a rerum præteritarum, vel præsentium, sed abditarum manifestatione. 3.° *Qui ex naturalibus causis praevideri non potuit.* Sicque differt ab illâ futurorum notitiâ, quæ in perpectâ causarum secundarum connexione nititur, quales sunt præsagitiones physicorum, medicorum, aut politicorum, sæpe probabiles, aliquando etiam certæ.

II. Hanc Prophetiæ definitionem præmittendam censuimus, ne nos in præsenti investigatione vocis Prophetiæ diversa acceptatio conturbet; nam hæc vox multa et varia sonat non profanis tantum, sed et sacris auctoribus. Sic et præteritorum et præsentium datur Prophetia .... *Prophetiza nobis*,

quis est qui te percussit . . . ajebat impius satelles *(Matth. XXVI, 68.)*, qui colapho Jesum ceciderat. Sic quæcumque inter Naaman et Giezi pacta fuerant, Elisæus perspecta habuit *(IV. Reg. V.)*. Sumitur etiam pro patratione miraculorum *(Eccl. XLVIII.* 14.*)*; non raro cantorem sacrum denominat, aut hominem rerum divinarum meditationi et prædicationi addictum, inde illi prophetarum greges aut cunei, de quibus scripturæ sæpius. Igitur quando legimus *(I. Reg. X.)*, Saulum obvium habuisse cuneum prophetarum, et accessisse ad eos, et prophetasse in medio eorum; existimandum est chorum notari psallentium et saltantium hominum, quos cum viderent Saul et socii ejus, afflatu divino ita sunt permoti, ut ipsos cantandi quoque et psallendi libido incesserit. Quinimo prophetæ nomen attributum legimus non tantum falsis prophetis *(Ezech. XIV. et alibi.)*, sed et poëtis ethnicis *(Ad Tit.* 1. 12.*)*, et hominibus furentibus et mente captis *(I. Reg. XVIII.)*.

III. Eædem quæstiones hic fieri possunt, quæ circa miracula factæ sunt. Nam omnis Prophetia genus quoddam miraculi est; nihil enim magis vires naturæ creatæ superat, quam illæ rerum futurarum prædictiones, quæ nullum habent in naturalium causarum consideratione præsidium. Quæritur itaque 1.° an possibiles sint? 2.° An soli Deo attribui debeant? 3.° An sint certum revelationis divinæ criterium? Respondebimus totidem propositionibus, quibus regulæ quædam subjicientur in discernendis prophetiis adhibendæ.

PROPOSITIO I.

Prophetia strictè sumpta est possibilis.

Probatur. Prophetia etiam in sensu stricto accepta nec Deo repugnat, nec homini. Ergo etc.

1.° Non Deo, qui cum res omnes futuras ab æterno natas habeat et perspectas; eas etiam homini manifestare potest.

2.° Non homini, quia homo acquirendæ hujus cognitionis capax est, solo enim lumine naturali adjutus eventus plurimos prævidet: ergo etiam supernaturali luce collustratus, et a Deo edoctus, ea præscire potest, quæ creatam omnem intelligentiam effugiunt.

PROPOSITIO II.

Solus Deus est causa efficiens prophetiae strictè sumptae.

Prob. I. Solus Deus potest esse causa efficiens illius cognitionis, quæ omnem creatæ intelligentiæ vim superat, atqui talis est prophetia strictè sumpta; ergo etc.

Prob. min. Prophetia strictè sumpta est infallibilis prædictio rei futuræ, quæ in suâ causâ co-

gnosci non potest; qualis est v. g. effectus præter naturæ ordinem divinâ et supernaturali virtute producendus; vel res omnino contingentes, quæ ab hominum nondum existentium liberâ determinatione, imo ex innumerabilium voluntatum consensione earumdem cum infinitâ serie causarum physicarum conjunctione dependent. Atqui res ejusmodi is solus prævidere potest, qui rerum omnium ordinem tum physicum tum moralem ipse constituit, cui cogitationes hominum, et consilia omnia nota sunt ab æterno. Ergo etc.

Prob. II. Ex *communi populorum consensu.* Hanc esse christianorum, judæorum et mahumetanorum persuasionem, in manifesto est. Quod vero eadem fuerit omnium populorum etiam gentilium opinio: multis antiquorum testimoniis probat Huetius axiomate. 4.° Idem testatur Cicero initio libri de divinatione, ubi ait: *veterem esse opinionem ab heroicis ductam temporibus, eam et populi romani, et omnium gentium consensu firmatam, versari quamdam inter homines scientiam rerum futurarum eamque non ab ingenio humano, sed a Diis proficisci* . . . .

Merito igitur in scripturis rerum futurarum cognitio et prædictio, tamquam proprius veri Dei character prædicatur. Sic. Isa. XII. 22. dicitur . . . *Annuntiate quæ ventura sunt in futurum, et sciemus, quia Dei estis vos* . . . Et cap. XLVI. 6. 10 . . . . *Recordamini quoniam ego sum Deus, et non est ultra Deus, nec est similis mei annuntians ab exordio novissimum, et ab initio, quæ necdum facta sunt.*

PROPOSITIO III.

Prophetiae sunt certum divinae revelationis argumentum.

Prob. Solus Deus est auctor prophetiæ propriè dictæ, ut propositione 2.ª probatum est. Ergo etc. Consequentia patet, quia alioquin error, in ipsum Deum tanquam illius causam refunderetur.

Regulæ discernendi veras prophetias a falsis.

REGULA I.ª

Veritas prophetiae disjudicanda est ex eventu.

Prob. Nemo dubitare potest falsam esse prophetiam, si res prædicta non evenerit; si autem effectus, qui a creatâ ratione præsciri non potuit, eo tempore, eoque modo, quo prædictus est, evenerit; dubitari non potest, prædictionem eum habuisse auctorem, qui solus futura omnia cognoscit. Hæc regula non minus scripturæ quam rationi consentanea est ... *Propheta qui vaticinatus est pacem*, ait Jerem. XXVIII. *cum venerit verbum ejus, scietur propheta, quem misit Dominus in ve-*

ritate . . . et Deut. XVIII. 22. *quod in nomine Domini ille Propheta praedixerit, et non evenerit, hoc Dominus non est locutus.*

REGULA II.ª

Prophetia miraculis confirmata certo vera est.

Prob. Miraculum est indubitatum veritatis argumentum, ex Art. 2.° Ergo etc.

REGULA III.ª

Falsa est prophetia quae doctrinae adversatur, cujus veritas ex ratione naturali, seu ex praecedente revelatione jam certa est.

Prob. Deus non potest sibi contradicere; atqui Deus secum pugnaret, si prophetia, cujus ipse est causa efficiens, aliquid involveret, quod vel rationi, vel veræ et divinæ revelationi esset contrarium. Ergo etc.

REGULA IV.ª

Prophetia non sit ex omni parte obscura.

Prob. Deus cum sit summè sapiens, nihil frustra agit; atqui inutiles essent et steriles prophe-

tiæ, quæ ex omni parte densissimis involutæ essent tenebris; quid enim ex illis in Dei gloriam et hominum salutem redundaret?

Nota. Dari tamen possunt prophetiæ ante eventum obscuræ, modo per' eventum claræ et perspicuæ fiant.

REGULA V.ª

Ut falsae merito habentur prophetiae, si Propheta in vaticiniis suis enuntiandis usu libertatis et rationis destitutus est.

Prob. Deus, qui tam suaviter omnia disponit, nihil potest inordinate agere; atqui ita ageret, si hominem prophetantem libertatis et rationis privaret... *Proprium est falsi prophetæ,* ait S. Chrysost. (*Hom.* 29. *ep. I. ad Cor.*) *emotae esse mentis, vim pati, ac necessitate pelli, trahi, raptari tanquam furentem. Verus autem propheta non sic; sed cum mente sôbriâ, et cum modestiâ et temperante constitutione, et sciens quae loquitur, dicit omnia...* Concordant huic regulæ scripturæ. I. Cor. XIV. ait Apost... *Spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt....* Scimus etiam ex veteri testamento prophetas sua vaticinia edidisse non furentium more, ut pagani de suis vatibus narrant; sed animo libero et pacato. Jerem. XXXVI. 18. Baruch principibus ait... *Ex ore suo loquebatur* (Jeremias.) *quasi legens ad me omnes sermones istos, et ego scribebam in volumine atramento.*

Solv. objecta.

OBJICIUNT I. Cum D. Rousseau (*Emile tom. III.*). Ut prophetia certum veritatis argumentum esse posset, requireretur; 1.° ut idem, qui audivit prophetiam, testis quoque esset eventus; 2.° ut certum esset, non casu evenisse quod prædictum est; atqui hæc in eâdem prophetiâ concurrere non possunt: ergo etc.

RES. I. NEG. MAJ. Quænam hæc est philosophandi ratio, cum primum conditiones ponuntur pro arbitrio; ut, cum non adesse deprehenduntur, explodatur argumentum? Ergo nihil credere possumus ab aliis factum, nisi ipsi videamus; nihil dictum, nisi ipsi propriis auribus audiamus? Ergo nulla erit fides historica, nulla certitudo? liceat ita desipere Rousseauvio; homini sanæ mentis id certè non licebit.

RESP. II. NEG. MIN. Quamvis ea, quæ Deista noster exigit, non in omni prophetia conjuncta reperiantur, falsum tamen est eorum concursum esse impossibilem. Contrarium multis exemplis probari posset. Sic resurrectio Christi iisdem apostolis prædicta fuerat, qui postea Christum vivum propriis oculis viderunt; rem autem non casu aut naturali virtute factam esse satis per se patet.

OBJICIUNT. II. Vaticinia non sunt solius Dei opus, si detur naturalis vaticinandi facultas; atqui dari ejusmodi facultatem insignes philosophi docuerunt; inter alios Aristoteles, Plutarchus. Ergo etc.

RESP. NEG. MIN. Illa gentilium testimonia nihil aliud probant; quam communem omnium persuasionem, divinationem existere; cujus cum veram originem non cognoscerent, ad incertas ejusmodi suppositiones confugerunt, neque enim potest aut ex ratione aut ab expe-

rientiâ aliquod afferri argumentum, quo hæc opinio probaretur. Loquimur scilicet de prophetiis propriè dictis non de præsensionibus quibusdam ex causis naturalibus ortis, aut de præsagiis, quorum rationes sufficientes in præsentibus, aut præteritis jam continentur. Hinc necesse non est, pauca quædam exempla, quæ in probationem afferri possent, discutere. Quis enim antenticitatem id genus historiarum probavit? quis asserere potest, quod non potuerit casu contingere, quod prædictum fuerat? Sententia certis argumentis semel stabilita convelli non potest per facta quædam dubia, aut paucos aliquos casus propter temporum distantiam, et ignorantiam circumstantiarum inexplicabiles.

OBJICIUNT. III. Etiam pagani sua habuerunt vaticinia; nemo enim nescit celebratissima fuisse pluribus in locis oracula, quibus effectus futuri annuntiabantur. Ergo prophetiæ non sunt certum veritatis argumentum.

RESP. DIST. ANT. Et illa oracula erant vel fraudis, vel dæmonis opus, *conc.* veræ erant prophetiæ, quales ad probandam veritatem requiruntur, *neg.* Duplex est eruditorum circa hæc vaticinia sententia; in utrâque firma stat thesis nostra.

1.° Plures cum Vandalo medico, et D. Fontenelle in libro, cui titulus: *histoire des oracles*, contendunt, dæmones in paganorum oraculis nullas habuisse partes, omnemque divinationis artem sacerdotum fraudibus attribuunt. Id probant variis argumentis et testimoniis. Oracula edebantur in regionibus montanis, in antris et speluncis, in quibus omnia ad fraudem composita erant. Modus ea edendi diversus quidem erat, sed ita semper comparatus, ut abesse nullibi possit fraudis suspicio: vel enim per furores fatidicos dabantur, qui facile fingi poterant, vel per sortes quas versabunt, et pro libitu interpretabantur sacerdotes; vel per statuas cavas parietibus applicatas, ex quibus sacerdotes responsa dabant;

vel per schedulas obsignatas, in quibus suas quæstiones scripserant consultores. Lucianus in Pseudomante varias sacerdotum describit artes, quibus utebantur, ut libellos recluderent, et iterum obsignarent. Non raro etiam detectæ sunt eorum nefariæ fraudes (*Vid. Daniel. XIV.*); imprimis cum diruta sunt paganorum temla tempore Constantini magni. Ipse Herodotus (*Lib.* 5. 6. 7. *et* 8.) decipiendi artes ejusmodi plurimas refert. Idem cum aliis pluribus ipsoque Plutarcho testatur, sacerdotes ad edenda oracula mercede conductos fuisse. Hinc illud Demosthenis: *pythonissa philippizat;* et Cæsaris, cum ipsi auguria læva nuntiata essent; *futura letiora, cum vellet.* Adde ejusmodi oracula sæpe exitum non habuisse, plerumque autem fuisse ambigua et ad omnem eventum temperata.

2.° Multi alii, imprimis theologi catholici censent non omnia paganorum oracula humanis artibus esse adscribenda; plura etiam a dæmonibus edita fuisse. Hanc sententiam multâ eruditione, gravissimisque rationibus probavit Pater *Baltus* in opere, quod inscribitur: *réponse à l' histoire des oracles de M. de Fontenelle.* Prætermissis iis quæ ex veteri testamento afferuntur; unicum ex novo testamento locum adducimus Act. XVI. ubi legitur apostolum ex puellâ, quæ spiritum pythonis habebat, dæmonem ejecisse. Nec desunt patrum testimonia quam plurima; unicum allegabimus Cyprianum, qui in lib. de idolorum vanitate sic habet . . . *Hi ergo spiritus sub statuis atque imaginibus delitescunt; hi afflatu suo vatum pectora inspirant: oracula efficiunt.* . . . Porro non videtur humanâ arte effici potuisse omnia illa, quæ de oraculis paganorum narrat historia.

Jam si prima sententia admittitur, manifestum est, oracula paganorum a veris prophetiis toto cœlo differre. Qui autem secundam sententiam tenent, prophetias, sicut et miracula distinguunt in propriè, et impropriè, dictas. Priores soli Deo adscribunt; at secundi generis

vaticinia dicunt etiam a dæmone edi posse permittente Deo. In hâc quoque sententiâ certum manet, facultatem prædicendi futura valde remota, aut quæ præter naturæ ordinem contingere debent, sicut et cognitionem certam futurorum contingentium et liberorum ad solum Deum pertinere: quamvis spectatâ dæmonum intelligentiâ sagacitate, et naturâ merè spirituali negari non possit, eos multa scire, ideoque et vaticinari posse, quæ hominum admirationem excitant. Possunt, ut ajunt SS. Patres, prædicere mala, quorum futuri sunt auctores, possunt ea, quæ modo fiunt, in aliâ remotissimâ regione eodem quasi momento manifestare; possunt ex præsentibus suâ sagacitate quædam proximè futura conjicere. Verum, cum eventus etiam proximè futuri ab hominum liberâ determinatione, et variarum rerum concursu dependent, qui ex causis naturalibus certo prævideri non possunt; nihil certi prædicere possunt. Ideo oracula cum de ejusmodi eventibus consulerentur, partim falsa erant, ut observat Cicero, partim casu vera, partim flexiloqua et obscura, ut interpres eguisset interprete.

Inst. Celeberrima semper fuerunt non apud gentiles tantum, sed etiam apud antiquos ecclesiæ patres sibyllarum carmina, quibus multa futura prædicuntur. Ergo vera erant apud paganos vaticinia.

Resp. I. Quod oracula sibyllina attinet, ea jam dudum viluerunt eruditis; nam 1.° de sibillarum origine, numerum, vitæ ratione, aut tempore quo floruerint, nihil certi dici potest. 2.° Ex historiâ certum est, antiquos sibyllarum libros, quos ut sacros summâ curâ in capitolio servabant Romani, 100 circiter ante Christum annis flammis fuisse consumptos. Missi sunt quidem a senatu Romano legati in Asiam, Africam, Siciliam. etc. qui ea, quæ tunc ferebantur sibyllina carmina, colligerent; at hujus collectionis apud Romanorum doctissimos nunquam magna fuit auctoritas; neque ex illâ

quidquam ad nos pervenit, præter fragmenta, quæ apud Plutarchum aliosque scriptores reperiuntur. Quod verum attinet collectionem illam sibyllinorum carminum, octo libris contentam, quæ in bibliothecâ patrum reperitur; nemo jam dubitat illam in multis partibus, imo fermè totam esse commentitiam.

Resp. II. Etiamsi admitteretur carminum illorum authenticitas, nihil exinde contra nostram de prophetiis doctrinam inferri posset. Nihil enim in illis præsidii reperit pagana superstitio; cum econtra multa contineant antiquæ traditionis monumenta, multa de Christo ejusque religione vaticinia. Ideo libenter et cum laude sibyllarum oracula citarunt plures ex SS. Patribus, quod iis magis confirmari viderent religionem, quam infirmari.

Objic. IV. *Contra regulas discernendi prophetias.* Ex eventu non potest disjudicari prophetia, si 1.° eventu compleri potest, quin sit vera. Si 2.° eventus non semper sequitur prophetiam Dei nomine factam. Si 3.° eventus nonnisi post longum tempus annunciatus non potest esse veritatis argumentum. Atqui etc. ergo etc.

Prob. min. 1.m Patet ex textu Deut. XIII. *Si surrexerit in medio tui propheta, et prædixerit signum atque portentum; et evenerit, quod locutus est, et dixerit tibi, eamus et sequamur Deos alienos . . . non audies verba prophetæ illius . . .* 2.m Variis exemplis probari potest. Sic Isaias prædixit Exechiæ mortem in crastinum futuram. Sic Ionas Ninivæ subversionem annuntiavit. 3.m demum ex innumeris prophetiis certum est.

Resp. ad. I. Valet 1.a regula cæteris paribus. Quoniam autem ex regulâ 3.a necessario falsa est prophetia, quæ certæ veritati repugnat; sequitur illam, de quâ in Deuteronomio agitur, ut veram et propriè dictam prophetiam haberi non posse, et eventum vel naturaliter cognosci potuisse, vel casu secutum esse. Alii interpretes putant, ea verba hypothesin impossibilem continere,

ad rem fortius exprimendam. Ejusmodi hypotheses in vulgari sermone non raro adhibentur. Simili argumento utitur Apostolus ad Gal. 1. . . . *Licet angelus de cœlo evangelizet vobis, praeterquam quod evangelizavimus vobis anathema sit*... Demum nihil impedit verba illa intelligere de prophetâ, qui cum veras edidisset prophetias, postmodum in idolatriam lapsus auctoritate suâ abuteretur ad fidem populi corrumpendam.

Ad II. Illæ prædictiones non erant vaticinia in confirmationem alicujus doctrinæ edita, sed comminationes factæ peccatoribus, quæ, ut Maimonides ex majorum suorum dictis observat, ut plurimum sunt conditionatæ.

Ad III. Prophetia, longo post tempore effectu complenda, non poterat esse veritatis argumentum iis qui Prophetæ tempore vivebant, sed iis qui eventum viderunt. Sic prophetiæ, quæ Messiam concernebant, nihil probare debuerunt Judæis Isaiæ aut Jeremiæ tempore existentibus; sed iis, qui tempore Messiæ ex prophetiis convincendi erant. Porro Prophetæ semper res etiam proximè futuras prædicebant, ut priorum prophetiarum eventus fidem conciliaret posterioribus.

ADNOTATIONES

(1) Pag. 88. **Q**uæ ad Deum et Religionem naturalem pertinent, in quantum ratione investigari et concludi possunt, in eâ philosophiæ parte continentur, quæ de theologiâ naturali et vitæ moralis principiis agit. Cum in his exponendis diu immorari non possimus; ad eos remittimus qui hoc disputationis genus cum magnâ subtilitate, et perspicaciâ tractarunt. Inter recentiores legi merentur, Bergier, *traité de la vraie religion tome* II. et III. Fénélon, *traité de l'existence de Dieu, et lettres sur divers sujets de métaphysique et de religion. Preuves de la religion de J. C. par François* tome I.

Schwars Handbuch der christlichen Religion.	*Schevarz, Manuale della Religione cristiana.*
Sailer Grundlehren der Religion.	*Sailer; Dottrine fondamentali della Religione.*

J. Hoocke, doctoris Paris. *principia relig. naturalis et revelatæ*. Tom. I. Inter veteres præclarè et ornatissimè de hac re scripserunt, *Cicero*, imprimis in libris *de naturâ Deorum;* et qui merito christianorum Cicero vocatus est, *Lactantius* in suis *divinarum institutionum* libris.

(2) Pag. 90. » Die Offenharung hat den Menschen manche Sachen gelerht, die er schon in sicht trug, aber in sich nicht finden konnte. So sieth man die Schätze nicht, die in einem Zimmer aufbwahret werden, wenn es finster ist. Zündet man ein Licht an, so kommen die Dinge nicht erst hinein; aber man fängt erst an sie zu sehen. So liegt das Saamenkorn in dem Schoosse der Erde verborgen, bis es von der Sonne erwärmt. Früchte hervorbringt. Die Lehre, von der Einheit Gottes, ist gewiss eine Vernunftlehre: allein erst da das Licht der Offenbarung erschien, sah sie der Mensch in seiner Vernunft liegen. Armen helfen, Krankenhäuser aufbauen, liegt gewiss in dem menschlichen Herzen; doch erkannten es die Heiden nicht. Die Offenbarung erwärmte die Herzen, und machte diese schönem Gefühle rege.

La rivelazione ha insegnato all'uomo molte cose, che egli portava già in se stesso, ma che non poteva trovare. Così non si veggono i tesori, che vengono custoditi in una camera, se ella è oscura. Che se poi si accende un lume, le cose non vengono già portate dentro in quel punto; ma solo allora s' incomincia a vederle. Così egualmente la semenza del grano sta nascosta in seno della terra, finchè riscaldata dal Sole porta il frutto. La dottrina dell' unità di Dio è una dottrina certamente radicata nella ragione: ma l'uomo la ritrovò nel suo intelletto solo quando apparve il lume della Rivelazione. Il soccorrere i poveri, il fabbricar ospitali sono cose certamente fondate nei cuori umani; i pagani però non le conobbero. La rivelazione infiammò i cuori, e vi eccitò questi bei sentimenti.

(3) Pag. 93. Ingentia volumina impleret, qui recentioris hujus philosophiæ, aut potius sceleratissimæ contra Deum, divinamque religionem conjurationis historiam texere vellet. Quis enim enarrare sufficeret summam hominum, qui se huic factioni tradiderunt, impietatem et arrogantiam, et errorum monstra, quæ hæc insania peperit; et cæcos furores, ac continuos in religionem

christianam impetus, et artes decipiendi multas et iniquas, atque pessumdandi penitus ac corrumpendi animos ardorem inexplebilem? Usque adeo plurimorum in religionem patriam odium exarsit, ut non tam homines viderentur, quam furiæ, quæ ex abysso infernali in hunc orbem ejectæ sunt, ut aperirent os suum in blasphemias ad Deum (*Apocalyps. XIII.* 9.), et blasphemare facerent habitatores terræ. Jam si virorum illorum indoles spectatur, nihil fingi potest acerbius, nihil insolentius, nihil simul vilius et abjectius. Philosophi est veritatem quærere, animum purum servare, liberumque ab omni commotione, quæ judicium prævertere posset. At hi homines mendaciorum impudentissimi fabricatores, omnisque fraudis et fallaciæ artifices audacissimi; jam dudum omnem boni honestique sensum abjecerunt. Nullum hic veritatis studium; id unum statutum firmiter, suæ sectæ consulere, suamque nocendi libidinem explere, cœlum ipsum appetere stultitiâ; nullum in lacessendo, convitiando modum tenere, nullis demum parcere mediis quamvis iniquis, ut sacra omnia profanaque conculcentur, et ad id collatis consiliis, conjunctisque viribus conjuratorum more tendere. Nemo credat nimia esse quæ dicimus; infinita enim hujus rei argumenta in philosophorum scriptis reperiuntur.

Difficile est satyram non scribere; nam quis iniquæ
Tam patiens *sectæ*, tam ferreus, ut teneat se.

Sufficeret certè illud litterarum commercium inter Voltarium aliosque conjurationis duces, quod Typis evulgatum est. Tota ibi patet impiorum perfidia, et insanus furor, et ad omne scelus projecta impietas. Conferantur cum his vita Christi et Apostolorum, et eorum plena pietatis et amoris præcepta, quibus homines ad omnem honestatem et sanctitatem informabant;

et difficile non erit videre, ubi sit vera, ubi falsa sapientia. Plura de novâ hâc impietate legi possunt apud religionis christianæ defensores, quorum multos eximios, doctissimosque ætas nostra tulit. Inter alios legi merentur D. *Wiest* historia naturalismi tom. I.

Triunph der Philosophie. | *Trionfo della filosofia.*

Bergier *traité de la vraie religion ;* et in aliis operibus contra incredulos conscriptis. Opus recens editum cui titulus ... » *Mémoires pour servir a l' histoire du* 18. *siècle* IV. vol. Paris 1815. et aliud adhuc recentius... » *La philosophie du* 18. *siècle dévoilée par elle-même* II. vol. 1816. Unum tantum aut aliud testimonium afferamus, quod ex ipsis incredulorum operibus desumpsimus ... Quand les philosophes seraient en état de découvrir la verité, ait Rousseau *(Emile liv. III. p.* 37. — (*a* qui d' entre eux prendrait interet à elle? Chacun sait bien, que son système n' est pas mieux fondé que les autres, mais il le soutient, parce qu' il est à lui. Il n' y en a pas un seul, qui venant à cannaître le vrai et le faux, ne préferât le mensonge, qu' il a trouvé, à la vérité découverte par un autre. Où est le philosophe, qui pour sa gloire ne tromperait pas volontiers le genre humain ? ... Pourvu. qu' il s' élève au-dessus du vulgaire; pourvu qu' il efface l' éclat de ses concurrens, que demande-il de plus? L' essentiel est de penser autrement, que les autres. Chez les croyans il est Athée. Chez les Athées il serait croyant. »

a) Die deutsche Uebersetzung S. in Schwarz Handb. I. Teil Seite 61. | *Vedi la traduzione tedesca nel Manuale di Schevarz I. Parte Pag.* 61.

Idem eodem libro de novis generis humani præceptoribus et publicæ felicitatis architectis ita loquitur ... » Sous lehautain prétexte, qu' eux seuls sont éclairés, vrais, de bonne foi, ils nous soumettent impérieusement à leurs décisions tranchantes, et pretendent nous donner pour les vrais principes des choses les inintelligibles systêmes, qu' ils ont bâtis dans leur imagination. Du reste, renversant, détruisant, foulant aux pieds tout ce que les hommes respectent, ils ôtent aux affligés la derniére consolation de leur misère, aux puissants et aux riches le seul frein de leurs passions; ils arrachent du fond des coeurs les remords du crime, l' espoir de la vertu, et se vantent encore d' être les bienfaiteurs du genre humain. Jamais, disent-ils, la vérité n' est nuisible aux hommes, je le crois comme eux, et c' est à mon avis une preuve, que ce qu' ils enseignent, n' est pas la vérité ... »

Vide etiam adnotationem 15.m

(4) Pag. 97. Optimè observat *Leibnitzius* (*Voyez. Théodicée p.* 2.), omnes leges, quibus hæc præsens natura continetur, merè esse positivas. Quis enim illos, quos nunc miramur cœli motus, et astrorum ordines, et rerum omnium formam, ac miram varietatem considerans, hæc omnia ex necessario quodam partium concursu prodiisse dicet, et non ex liberrimâ Dei voluntate? Quis hæc ita et non aliter facta esse ex ideis methaphisycis, aut ex geometriæ principiis deducet? An minor est Dei in mundo morali auctoritas? Revelationis possibilitatem, imo et summam utilitatem plures etiam ex Deistis confessi sunt. Auctor libri, *religion essentielle à l' homme* hæc habet (*Ch.* 7. *p.* 95.) » Pour la possibilité d' une révelation divine, l' homme dont il est question (le Déiste, ou l' homme raisonnable)

l' admettra sans difficulté. Il ne trouvera pas étonnant, que la divinité s'intéresse pour l'homme qui est son ouvrage.. Il comprendra, que si l'intelligence, que l'homme a reçue, a besoin de quelques secours pour se développer, de quelqu' instruction venant du dehors, aucunne ne pourra être aussi avantageuse que celle, qui lui serait dispensée par l' auteur de son être... »

(5) Pag. 101. « Ce qui est contre la raison, dit le grand *Leibnitz (Théodicee p. 21. voy, ibid. p.* 48. 49.) est contre les vérités absolument certaines et indispensables, et ce qui est au-dessus de la raison, est contraire seulement à ce qu'on a coutume d'expérimenter ou de comprendre. C' est pourquoi je m' étonne qu' il y ait des gens d'esprit, qui combattent cette distinction, et que M.r *Bayle* soit de ce nombre. Elle est assurément très-bien fondée. Uné verité est au-dessus de la raison, quand notre esprit, ou même tout esprit créé ne la saurait comprendre, et telle est a mon avis la S.te Trinité, ... mais une vérité ne saurait jamais, être contre la raison; et bien loin, qu' un dogme combattu et convaincu par la raison soit incompréhensible, on peut dire que rien n' est plus aisé à comprendre, ni plus manifeste, que son absurdité. »

Pag. 44 hæc ex Josepho *Scaligero* citat;
Ne curiosus quære causas omnium,
Quæcumque libris vis prophetarum indidit
Afflata cœlo, plena veraci Deo...
Nescire velle, quæ magister optimus
Docere non vult, erudita inscitia est

(6) Pag. 102. Vide ejusdem D. *Bergier* traité de la vraie Relig. liv. III. p. 280. etc. Dans la logique de *Bayle*, Berlin 1785, il est dit p. 44... » Il y a des choses incompréhensibles et par rapport à leur existence, et

par rapport à leur maniere d' exister; tel est un cercle quarré. Il y a d' autres choses, dont l'existence est très-certaine, et dont on ne peut comprendre la maniére d' exister; p. ex il est clair que la matière est divisible à l' infini : mais on ne saurait concevoir, comme cela peut être, *ni le concilier avec les nombreuses absurdités qui semblent en être les conséquences. La philosophie se contente de démontrer, que la chose est telle, et ne s' amuse point à en chercher la manière, parce qu' elle est au-dessus de notre portée.* Il faut dire la même chose de l' éternité . . . » Plura in hanc materiam habet *Leibnitzius* Théodicée p. 22. et autres etc. Præter exemplum cœcei nati, quo D. *Bergier* repetitis vicibus adversarios premit, alia quoque sunt ad rem illustrandam aptissima. Vides v. g. turrim quadratam, quæ a longinquo conspecta rotunda tibi apparet; falsum est quod fers judicium, neque exeundi ex hoc errore possibilitas est, nisi vel ipse propius accedas, vel inde venientibus credas. Sic mirum non est, si rationis nostræ infirma acies multa quæ ad Deum, vitam futuram etc. spectant, aliter videt, ac in se sunt; quia per nebulas et e longinquo videt. Quoniam autem nobis, quamdiu banc vitam agimus, propius accedere non licet; iis credendum est, qui inde ad nos erudiendos veniunt, seu qui a Deo ipso instructi idonei sunt ad corrigenda imbecillis rationis judicia.

(7) Pag. 104. Multa in hanc rem egregiè dicta reperies in insigni opere D. *Bergier, de la vraie religion.* Inter alia hæc pauca hic addimus *(Thom. III. chap. VIII. art. I. §. IX.)* » Cette proposition: *Il ne faut pas croire ce qui est incompréhensible,* est contraire à la raison, ou à cette autre maxime plus sensée. *Il faut croire tout ce qui est évidemment prouvé,* . . Autrement il s'ensuivrait que l'aquiscement à une proposition quelconque doit

dépendre non de la force des preuves, mais du degré d'ignorance ou d'entêtement de celui, qui les examine. »

» La raison prise dans le sens que les incrédules affectent de lui donner, est celle de toutes nos facultés, dont nous tirons le moins de secours; elle n' est d' usage, que dans les matières de spéculation, dans les Mathématiques, et dans la Métaphisique. Le sens commun au contraire nous fait acquiescer avec une entière certitude au sentiment intérieur, à la déposition de nos sens, au témoignage unanime de nos semblables; trois sources les plus fécondes de nos connaissances pratiques, les plus nécessaires de toutes... Celui-ci (le sens commun) est la raison par excellence, puisqu' il est le principal organe des soins de la Providence â notrè égard. Ma règle, dit l' auteur d' Emile, de me livrer au sentiment plus qu' à la raison, est confirmée par la raison même.... »

Ein Glaube nach den strengsten Foderungen ist Kein blinder Glaube—Der Vernunft folgen, heisst glauben: und folgt man ihr nicht, wo Gründe es fodern, so ist man nicht mehr vernünftig. Hat einmal die Gottheit gesprochen, hat sie Iemanden als ihren Gesandten so beglaubiget, dass uns Kein vernünftiger Zweifel mehr übrig bleibt, dann handelt der am vernünftigsten, der glaubt *a*).

Una fede dietro le più rigorose indagini non è una fede cieca. Credere vuol dire seguir la ragione; e chi non la siegue, quando vi sono motivi, chè lo richiedono, non è più ragionevole. Se la divinità ha parlato. se essa ha fatto conoscere qualcuno per suo ambasciatore in maniera, che non vi sia nissun ragionevole dubbio, in allora chi crede, opera con tutta ragione a).

(*a*) Schwarz Handb: I. Band Seite 71.

(a) *Manuale di Schwarz I. Vol. Pag. 71.*

(8) Pag. 113. Egregiè jam tempore suo hæc exposuit S. Thomas (L. I. contr. gentes c. IV.). » Sequerentur tria inconvenientia, si hujusmodi veritas solummodo rationi inquirenda relinqueretur. *Unum* est, quod paucis hominibus Dei cognitio, saltem accurata inesset: idque tum ob tardum multorum ingenium, qui ad sciendum naturaliter indispositi sunt, tum ob necessitatem rei familiaris, tum denique ob pigritiam. *Secundum* inconveniens est, quod illi, qui ad prædictæ veritatis cognitionem vel inventionem pervenirent, vix post longum tempus pertingerent, tum propter veritatis profunditatem, tum propter multa, quæ præexiguntur; tum quod tempore juventutis, dum diversis motibus passionum anima æstuat, non est apta ad tam altæ veritatis cognitionem. *Tertium* inconveniens est, quod investigationi rationis humanæ plerumque falsitas admisceatur, propter debilitatem intellectus nostri in judicando, et phantasmatum permixtionem; et ideo in dubitatione apud eos remanerent ea, quæ sunt etiam verissimè demonstrata, dum vim demonstrationis ignorant, et precipuè cum videant a diversis, qui sapientes dicuntur, diversa doceri ». Hæc quamvis in pluribus auctoribus citata reperiantur, hic tamen addenda censui, ut videatur quam aptè, et accuratè de hâc materiâ Sæculo XIII. locutus sit scholasticus theologus! Non multum, ut puto, a vero aberraret, qui contenderet in libris S. Thomæ plus reperiri veræ philosophiæ, ac profundæ et acutissimæ investigationis, eaque, quæ tam subtiliter excogitata sunt, clarius et accuratius exprimi, quam in jactatissimis hujus tam philosophici sæculi operibus.

(9) Pag. 116. Vid. *Bergier* de la vraie religion t. II. p. 1. etc. idem, *Deisme réfuté par lui-même* p. 1. let. II. *Grotius* de veritate religionis christianæ cap. XI. et seq. inter alia hoc habet. » Paganorum sacra fermè per totum orbem terrarum, ut latè ostendit *Porphyrius*, et

nostri etiam sæculi navigatores docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum fermè ubique, ut et humano sanguine Dii placarentur, quem morem nec romanæ leges sustulerunt ... Mysteria illa sanctissima sive Cereris, sive Liberi patris plenissima fuere omnis obscœnitatis ... Illi dies, qui Deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, quibus interesse Catonem puduit ... Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica paganorum; exponere liberos quotidianum etc.... »

Sieh auch Schwarz Handbuch. 1. Band S. 96. *Hoocke* t. I. Pag. 742 — *Mamachium* origines et antiq. christ. lib. II. — *Bossuet* histoire univers. partie II. chap. XVI.

(10) Pag. 118. Ethnicorum crassissimos errores, et quæ exinde orta est vitiorum omnim colluviem graphicè dipingit Apostol. ad Rom. I. Legi meretur *Cornelii a Lapide* commentar. in hunc locum. Item ejusd. Encomium scripturæ sacræ cap. II. tom. I. operum. — Bible de Vencee dissert. sur le péché originel t. XII. — Quis porro innumera errorum monstra recensere posset, quæ in libris Philosophorum passim occurrunt? Nec immerito Cicero ait lib. II. divinat. N.° 58: » *Nescio, quomodo nihil tam absurde dici potest, quod non dicatur ab aliquo philosophorum* «. Si quas assecuti sunt veritates, si egregia quædam morum præcepta tradiderunt; alia iterum statuerunt principia, quæ omnem morum disciplinam, omnem religionem dissolverent. » At etiam Epicuri liber est de Sanctitate, *ait Cicero (de natur. Deor. lib. I. §. 44.)*. Ludimur ab homine non tam faceto, quam ad scribendi licentiam impio. Quæ enim potest esse Sanctitas, si Dii humana non curant? ... Si talis est Deus, ut nullâ gratiâ, nulla hominum caritate teneatur; va-

leat »! Neque minus absurda erant Stoicorum aliorumque Philosophorum dogmata. Vide pensées de Pascal. chap. III. Quis v. gr. ferat illud *Ciceronis* (*de natur. Deor. lib. III.* §. 36.) . . . » Virtutem nemo unquam acceptam Deo retulit . . . At quod dives, quod honoratus, quod incolumis . . . et illud *Horatii* (*Lib. I. Epist. XVIII.*):

Hæc satis est orare Jovem, qui donat et aufert.

Det vitam, det opes: æquum mî animum ipse parabo.

(11) Pag. 119. Vid. *Platonem* de legib. lib. I. et IV. *Xenophontem* memorab. Socratis lib. IV. — *Tullius* tusculan. lib. III. inter alia inquit. » Natura parvulos nobis dedit igniculos, quos celeriter malis moribus et opinionibus depravatis sic restinguimus, ut nusquam naturæ lumen appareat ». Præclarè quoque *Lactantius* (*Lib. II.* §. *III.*). » Falsum intelligere est quidem sapientiæ, sed humanæ; ultra hunc gradum procedi ab hominibus non potest . . . Verum autem scire divinæ est sapientiæ; homo autem per se ipsum pervenire ad hanc scientiam non potest, nisi doceatur a Deo. Ita philosophi quod summum est sapientiæ assecuti sunt, ut intelligerent, quid non sit. Nota Ciceronis vox est: » Utinam tam facile vera invenire possem, quam falsa convincere ». Lib. III. Ciceronem qui in Tusculanis disputationibus Philosophiam ducem vitæ, morum ac disciplinae magistram vocavit, ita loquitur . . . » Cedo igitur, quid didiceris, aut in quâ sectâ veritatem deprehenderis! In Academiâ scilicet, quam secutus es, quam probasti. At hæc nihil docet, nisi ut scias te nihil scire. Tui te libri arguunt, quam nihil a philosophiâ disci possit ad vitam. Hæc tua verba sunt: » Mihi autem non modo ad sapientiam cœci videmur; sed ad ea ipsa, quæ aliquâ ex parte cerni videantur, hebetes et obtusi » . . . Idem in consolatione hanc de philoso-

phiâ sententiam tulisti: » Nescio, quis non teneat error aut miserabilis ignoratio veri ».

(12) Pag. 121. De Epicuro sic ait Cicero (*Lib. V. Quæst. Tuscul.* §. *IX.*) » *Multa præclaré sæpe dicit, quam enim sibi constanter, convenienterque dicat, non laborat.* De se ipso subjicit ibidem (*Lib. V. quæst. Tuscul.* §. *XI.*) *Nos in diem vivimus quodcumque animos nostros probabilitate percussit, id dicimus* ». Omnes fere cum philosophi facti sunt, eam etiam persuasionem abjecerunt quam ex sensu communi habebant, et de omnibus disputare et dubitare didicerunt. De Academicis, quæ secta erat omnium celeberrima, ait Seneca (*Epist.* 88.) . . . . . « *Academici novam induxerunt sententiam, nihil scire* . . . . » Vide, quæ Cicero de Platone, Socrate Aristotele, aliisque Philosophis ait (*De natur Deor lib. I, N.*° 12.) . . . . De Platonis inconstantiâ longum est dicere . . . Aristoteles quoque multa turbat, a Magistro Platone non dissentiens etc. . . . . »

(13) Pag. 121 eadem. Auctores citati non Epicureos tantum et Cynicos accusant, sed eos etiam qui inter græcos philosophos præcipui erant, Socratem et Platonem; qui infami pæderastiæ vitio laborasse gravissimorum auctorum testimoniis convincuntur. Patet ergo apostolicæ sententiæ veritas, qui ad Rom. I. de gentilium philosophis ait . . . *Tradidit eos Deus in passiones ignominiæ* etc. etc. Vide *Corn. a Lapide* in hunc locum. — Hoc quoque argumentum contra gentiles versat *Lactantius.* (*Lib. III.* §. *X.*) . . » Cum ex philosophis perraro fuerit, qui aliquid in vitâ fecerit laude dignum, quis non videat eos homines virtutis, quâ ipsi egent, non esse doctores? Nam si quis mores eorum diligenter inquirat, inveniet iracundos, cupidos, libidinosos, arrogantes, protervos, et sub obtentu sapientiæ sua vitia

celantes. » — Sequuntur deinde verba Ciceronis, quæ a nobis citata sunt, aliaque plura testimonia et argumenta. De Senecâ qui toties præceptorem virtutis egit, multa ignominiosa narrant auctores pagani *Tacitus*, *(Annales liber XII. caput* 8. *et liber XIII. caput* 41. *)* *Svetonius*, *(Sveton. in Claudio)* *Dio Cassius (Dio lib.* 61. *et in excerptis Valesii pag.* 685.*)*. Nam et turpissimæ impudicitiæ addictum fuisse dicunt, et divitiarum, quarum in libris suis contemptorem se ostendit, ita cupidum, ut brevi tempore iniquis etiam mediis immensas opes cumulaverit.

Vide etiam *Berg.* de la vraie religion t. II. fausse apologie d'Epicure, des Cyniques, mauvaise apologie des Cyrénaiques etc.

(14) Pag. 122. Quid valere possent etiam optima præcepta sine auctoritate? » On a beau vouloir établir la vertu par la raison seule, ait Rousseau (*Emile tome III. p.* 187.*)*: quelle solide base peut-on lui donner? Philosophes, ces lois morales sont fort belles; mais montrez m'en de grâce la sanction ».

(15) Pag. 124. Videantur quæ jam dicta fuerunt adnot. 3. pag. 187. Quando primum caput attollere cœpit moderna Philosophia, religionis ac legis naturalis principia, quæ tamen, nisi ex evangelio didicisset, nunquam scivisset, cum magnâ jactatione proclamavit. Verum, laxatis semel habenis, nihil cohibere potuit impotentem hominum illorum mentem, et cum quilibet ex novitate gloriam quæreret, ad omnem insaniam prolapsi sunt. Inde Atheorum, Materialistarum, Indifferentistarum, et Pyrrhonistarum greges. Eousque obscuratum est insipiens cor eorum, ut omnem veri rectique rationem funditus eruerint. Sufficiat pauca tantum in probationem afferre, ab his viris in humani generis

omnimodam perniciem excogitata. — » La qualité de pere est un hazard ; elle ne donne pas un droit. La foiblesse de l'enfant a seule donné empire sur lui, et cet empire cesse avec la foiblesse. » Ainsi parle l'auteur du livre intitulé, Les moeurs. » Il n' y a en soi ni vice ni vertu, ni juste, ni injuste, ni bien, ni mal moral. (*Spinosa*, *Hobbesius*, *la Métrie etc.*). » « Nos passions sont innocentes, et la raison coupable (*De l' esprit liv. I.*). » « Lorsque les effets de nos passions nous sont utiles, nous n'avons point de remords (*Systême de la nature*)». « L' état naturel de l' homme est d'être sauvage : la societè est un état contre nature (*Discours sur l' inégalité*). » La pudeur est seulement une vertu de bienséance, les voluptés sensuelles de l' amour devraieut être la récompense des hommes vertueux. Les plaisirs des sens sont l' unique objet des désirs de l' homme (*Les moeurs* 2. *part. De l' Esprit.*) etc.

En quos subito progressus fecerit humana ratio duce et magistrâ hâc novâ Philosophia! Cæterum nihil inter eos fixum certumque est, nisi hoc unum, totis viribus repuguare revelationi; eorum ratio philosophandi. si propius spectetur, nihil est aliud, quam ars non credendi. — » Leur manière de philosopher n' est au fond, que l' art de décroire (Encyclop. art. *unitaires.*) ». Si quando virtutis patronos agunt, et in vitia liberius invehunt ; nihil auctoritatis possunt habere præcepta, quibus vita moresque reclamant. » Toutes les fois, dit un écrivain très-connu (*Préface de Narcisse.*), que je songe à mon ancienne simplicité, je ne puis m' empècher d' en rire. Je ne lisais pas un livre de morale, ou de Philosophie, que je ne crusse y voir l'âme ou les principes de l'auteur ; je regardais tous ces graves écrivains comme des hommes modestes, sages, vertueux, irréprochables . . . je ne comprenais pas, que l' on pût s' égarer, en démontrant toujours ; ni mal faire en parlant toujours

de sagesse. Enfin je les ai vus; ce préjugé puéril s' est dissipé, et c'est la seule erreur, dont ils m'ayent guéri ».

S. Triumph der Philosophie I. B. S. 155.—Theolog. Zeitsch. von Ioseph Batz, I. B. S 100. n. 342, wo von der neuen Philosophie in Deutschland gehandelt wird—So sehr ich fürchte zu weitläufig zu werden, so muss ich doch noch eine schöne Stelle aus des Hern Grafen zu Stolberg » Geschichte der Religion Iesu » anführen zur Warnung für wissbegierige Iünglinge » Es waren Philosophen der epikurischen und Stoischen Schule, welche sich zu Athen dem heil: Paulus widersetzten. Die eine war auf Sinnlichkeit, die andere auf Stolz gegründet. Ihre Bekenner, so sehr sie auch gegenseitig sich verachteten und hassten, verbanden sich gleich wider den Apostel » . . . Die Geister dieser beiden Schulen gehen anizt noch um in den lüfitigen Lehrgebäuden neuerer Weltweisheit, deren jedes immer von neuen Werkmeistern erhoben wird, deren Herolde sie unsterblich preissen, über den wahrhaftig grossen, und bescheidenen Leibnitz sie erheben, bis ein neuer Wind der Leher

Vedi il Trionfo della Filosofia. Vol. I. Pag. 155. — *La Gazzetta periodica di Teologia di Gius : Batz. Vol. I. Pag.* 100, e 342, *in cui si tratta della nuova Filosofia in Germania.* — *Quantunque io tema di diventar troppo diffuso, devo nulladimeno riferir un bel passo della Storia della Religione di Gesù del Sig. Conte de Stolberg.* » *Vi erano Filosofi della scuola epicurea e stoica, i quali in Atene si opposero a s. Paolo. L' Una era fondata sulla sensualità, l' altra sulla superbia. I seguaci di questa, quantunque per altro vicendevolmente si abborrissero ed odiassero, si unirono subito contro l'Apostolo* ». *Gli Spiriti d'ambedue queste scuole girano anche adesso per gli aerei Palazzi della nuova sapienza mondana, ognun dei quali vien sempre fabbricato da nuovi Maestri d'arte che vengono poi dai loro araldi dichiarati immortali, ed innalzati sopra il veramente grande, e modesto Leibnitz, finchè un nuovo vento di dottrina rompe il tessuto, e ne vien ordito un altro, nel quale la non tanto docile, che cu-*

das Gewebe zerreisst, und dann ein anderes angesponnen wird, in welches dann wieder nicht sowohl gelehrige als vorwitzige Jünglinge wie Fliegen sich fangen lassen.

riosa gioventù si lascia prendere come le mosche.

(16) Pag. 127. Vide *voyage de George Auson*: opus recenter editum. *Esprit des lois* L. XVI. chap. 8.

Oeuvres diverses de J. J. Rousseau T. I. Le Père Duhalde T. III. Histoire universelle par une societè de savants anglais. Tom. II. pag. 90.

(17) Pag. 132. » Les principes du christianisme bien gravès dans le cœur, dit *Montesquieu* (*L. XXIV. de l'esprit des lois*), seraient infiniment plus forts, que ce faux honneur des monarchies, ces vertus humaines des rèpubliques, et cette crainte servile des ètats despotiques».

Die Religion wurde zu allen Zeiten, selbst von den Heiden für die sicherste Stütze der Staaten gehalten. Allein, eben dieses Einwirken auf das Wohl der Staaten kann mit dem Indifferentismus nicht bestehen. Die Religion ist für die Menschheit so wohlthätig, weil sie auf das Innere wirkt, die Leidenschaften bezähmt, und den Menschen auch da in den Schranken der Pflicht zurückhält, wo er sie ohnbemerkt, oder doch ohngestraft übertreten Könnte. Allein, diese Macht kann die Religion nur dann haben, wenn sie als göttliche

La Religione è stata ritenuta in tutti i tempi, e perfino dagli stessi Gentili pel più sicuro appoggio degli Stati. Ma questa influenza sul bene degli Stati non può sussistere coll' indifferentismo. La Religione è così benefica all' umanità, perchè agisce sull' interno, pone freno alle passioni, trattien l' uomo nei limiti del dovere, che inosservato o impunito potrebbe trasgredire. La Religion sola può aver questa forza, qualora venga considerata come un Istituto divino. Ma adesso l' indifferentismo le leva quest' autorità col mettere tutte le verità religiose nel

Anstalt da stehet. Nun nimmt, ihr aber der Indifferentismus dieses Ansehen, indem er alle religiöse Wahrheiten in die Reihe gleichgültiger Mei nungen stellt. Wer nicht überzeugt ist, das seine Religion göttlich ist, für den ist die Religion ohne Kraft, wer aber davon überzeugt ist, für den kann sie nicht mehr gleichgültig seyn. Hierans folgt dieser andere Grundsatz: Nichts befördert die guten Absichten einer vernünftigen politik Kräftiger als die Religion, wenn sie nicht politisch behandelt wird. Geschieht aber dieses, so wird die Religion selbst für die Politik unnütz. Irrthümer verschiedener Art Konnen auf einer Stufe stehen, Finsterniss verträgt sich mit Finsterniss; aber nie wird sich Licht mit Finsterniss paaren; nie werden Wahrheit und göttliche Offenbarung mit dem indifferentismus bestehen konnen.

numero delle opinioni di poca importanza. La religione ha poca forza su di quello, che non è persuaso, ch' essa è divina; quello all'incontro che ne è persuaso, non può più tenerla per una cosa indifferente. Da tutto questo segue un altro principio fondamentale: Non v'è cosa alcuna, che più della Religione promuova le buone mire d'una politica ragionevole, s' essa solamente non vien trattata politicamente; perchè se ciò avviene, la religione stessa diventa inutile alla Politica. Errori d'ogni sorta possono star nel medesimo grado, l'oscurità si può unire alle tenebre; ma non si potrà mai unir la luce coll' oscurità; la verità, e la divina rivelazione non potranno mai star coll'indifferentismo.

(18) Pag. 132. Vide prolegomen. pag. 4. 24. 34. et seq. item adnot. 8. ad proleg. p. 74. et hujus 1.ae partis cap. I. §. 1. de possibilitate revelationis p. 100. et seq. et cap. II. p. 140.

„ Toutes les verités, dit le célèbre *Euler* (*Lettres à une princesse d'Allemagne. Lett.* 115. 116. 117.), qui sont à la portée de notre connoissance, se rapportent a trois classes essentiellement distinguées. La première classe renferme les vérités des sens, la seconde les ve-

rités de l'entendement; la troisiéme les vérités de la foi. Chacune de ces classes demande des preuves particulières pour nous prouver les vérités, qui y appartiennent... Il serait ridicule de vouloir exiger une démonstration géometrique des verités d'expérience ou historiques. C'est ordinairement le défaut des (soidisant) esprits-forts, et de ceux qui abusent de leur pénétration dans les vérités intellectuelles, quand ils prétendent des demonstrations géomètriques pour prouver toutes les vérités de la religion, qui appartiennent en grande partie à le troisième classe ».

Eadem habet *Grotius* de veritate relig. Ch. *(Lib. II.* §. 22. *versus finem.)*... » Siquis magis urgentia (argumenta) desideret, scire debet, pro rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera; alia in mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ubi facti est quæstio; in quo genere sanè standum est nullâ suspicione laborantibus testimoniis; quod ni admittitur, non modo omnis historiæ usus periit, medicinæ quoque pars magna, sed et omnis, quæ inter parentes, liberosque est pietas, ut quos haud aliter noscamus etc. etc ». Similia legi possunt apud *Muratorium (De ingeniorum moderat. lib. I. cap. III. et cap. V.)*, illust. *Huetium*

Schwarz Handb. c) wo unter andern auch dieser Gedanke aus Reinhold angeführt wird: » Die Menschheit wäre übel geborgen gewesen, wenn sie ihre unentbehrliehsten Ueberzeugungen räsonirten Vernunftgründen hätte verdanken müssen.

c) I. Band Einleit. N.° 1. 2. 3. etc.

Manuale di Schwarz c) *nel quale fra gli altri vien portato anche questo pensiero di Reinhold.* » *L'umanità sarebbe stata mal difesa, se avesse dovuto ringraziar i principj della ragione pei propri indispensabili convincimenti.*

c) *I. Vol. Introd. N.°* 1. 2. 3. *etc.*

Cavillantur ergo increduli dum nos læsæ rationis reos arguunt, ac se ipsos ineptos et perfidos probant veritatis magistros. Nemo magis rationem sequitur, quam qui divinæ auctoritati se credit. Aliud est rem aliquam probare *ex ratione*, seu ex cognitione rerum *intuitivâ*: aliud per *rationem*, id est concludere ex argumentis certis, quibus nemo sanæ mentis fidem detrectare potest.

(19) Pag. 138. Multis paradoxum videbitur, quod moralem demonstrationem nihilo minorem dicamus geometricæ; quid si hâc certiorem, clarioremque diceremus? Attamen si illud probandum susciperemus nec argumenta deessent, nec auctoritates ponderosissimæ. Hoc unum ex celeberrimo *Huetio* afferamus (*Demonst. Evang. præf. N.*° *III.*) » Cum eadem sit vis demonstrationis, qualis est principiorum, non plus geometricis demonstrationibus adjungendum est fidei, quam principiis ipsis geometricis abjungi solet... Atqui theses quædam morales et practicæ, sive positiones, sive principia appellare mavis, vel experientiâ, vel historicâ fide nixæ plures assentientes habent, pauciores repugnantes, quam principia geometrica..... Constantinopolim primariam Turcici imperii urbem esse, pro certo et comperto habemus, quam neque ego vidi, neque fortasse tu. Digitum admotum igni adustum iri, nemo homo est tam stipes, qui non fateri malit quam experiri etc... Atque hæc quidem ita credimus, ut pro eorum veritate fortunas omnes velimus vitamque adeo ipsam pacisci. Geometrica vero principia pro veris habent acuti tantum quidam et subtiles viri; reliquorum hominum magna pars ne capit quidem, nonnulli etiam perfractè negant... Principia geometrica academici repudiant, repudiant et sceptici. Epicurus geometriam et reliquas artes mathematicas, utpote ab initiis non veris profectas, veras esse non posse docebat... Quin etiam a mathematicis nonnullis in controversiam vocata sunt geometriæ principia,

eaque oppugnavit acriter Hobbius Anglus. Qui fidem principiis moralibus a me propositis eorumque similibus detraheret, adhuc repertus est nemo ». Legi hæc merentur in ipso auctore fusius explicata; tum loco citato, tum et *Definitione VII.* — *Postulato* II. etc.

Hobbes dit avec raison, que si les hommes y avajent, quelqu'intérêt, ils douteraient des élémens d' Euclyde, et les nieraient. Syst. de la nat. liv. II. chap. IV.

FINIS PRIMAE PARTIS.

BIBLIOTECA NAZ.
ROMA
VITTORIO EMANUELE

CONSPECTUS

TOMI PRIMI

PARS PRIMA

De Religione Christiana.

THEOLOGIA DOGMATICA

GENERALIS

LIBER PRIMUS

Demonstratio Religionis Christianae.

Pars. I. *De Revelatione in genere.*

Caput. I. *De possibilitate, utilitate, et necessitate Revelationis.*

